

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ ve SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI**

**16. YÜZYIL DÎVAN EDEBİYATI TEMSİLCİLERİNDEN
FUZÛLÎ ve BÂKÎ'DE DÜNYA ve ÖLÜM DÜŞÜNCESİ**

Selman KONUK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Kemal KAHRAMANOĞLU**

KONYA – 2009

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	II
TEZ KABUL FORMU.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	VI
SUMMARY.....	VII
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DÎVAN EDEBİYATI'NDA FUZÛLÎ ve BÂKÎ	3
1.1. Fuzûlî'nin Hayatı	5
1.1.1. Eserleri	11
1.1.2. Edebî Kişiliği.....	19
1.2. Bâkî'nin Hayatı	27
1.2.1. Eserleri	32
1.2.2. Edebî Kişiliği.....	33
1.3. Fuzûlî ve Bâkî'nin Ortak ve Farklı Yönleri.....	36

İKİNCİ BÖLÜM

FUZÛLÎ ve BÂKÎ'DE DÜNYA ve ÖLÜM DÜŞÜNCESİ	43
2.1. Dünya ve Ölüm Kavramlarının Anlamı	45
2.1.1. Fuzûlî'nin Dünya Görüşü.....	45
2.1.2. Bâkî'nin Dünya Görüşü	79
2.1.3. Fuzûlî'de Ölüm Düşüncesi.....	90
2.1.4. Bâkî'de Ölüm Düşüncesi	105
2.2. Fuzûlî ve Bâkî'nin Dünya ve Ölüm Düşüncelerinin Mukayesesi.....	110
SONSÖZ.....	113
KAYNAKÇA.....	114
ÖZGEÇMİŞ	116

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Selman KONUK

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Selman KONUK tarafından hazırlanan “16. Yüzyıl Dîvan Edebiyatı Temsilcilerinden Fuzûlî ve Bâkî’de Dünya ve Ölüm Düşüncesi” başlıklı bu çalışma 30/06/2009 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet YILMAZ

İmza

Prof Dr.Dilaver GÜRER

İmza

Yrd. Doç. Dr. Kemal
KAHRAMANOĞLU

İmza

ÖNSÖZ

Yaşayan her canlının öleceği gerçeğinden hareketle dünya ve ölüm ilişkisinin karşılıklı etkileşimi kaçınılmazdır. Bu genel kaide hepimiz için geçerlidir. Fuzûlî ve Bâki gibi Dîvan edebiyatının öncü ismi olmuş ve kendilerinden sonraki dönemlere ve hatta günümüze de ışık tutan şairlerin dünya ve ölüm hakkındaki tutum ve düşünceleri de hepimiz için bir rehberdir. Bu rehberi göz önüne koymaya çalışmak kolay değildir. Az da olsa buna katkıda bulunmaya çalıştım. Bizim ki hem Fuzûlî hem de Bâki için yapılmış ve yapılacak çalışmalar yolunda belki küçük bir adım belki de sadece bir damla.

Fuzûlî ve Bâki'de hayata ait unsurları, yaşamın değişik evrelerinde insanın dünyaya olan ilgisi / ilgisizliği; ölüm ve ahiret düşüncesinin tezahürünü, kısacası dünya ve ölüm algılayışlarını tespit etmeye çalıştım. Amacım bu değerli Dîvan edebiyatı temsilcilerimizin konumuz ile ilgili görüşlerini ortaya koyabilmek ve bunun mukayesesini yapabilmektir. Herkesin çok sevdiği dünya hayatı ve herkesin çok korktuğu ölüm gerçeği karşısında Dîvan edebiyatımızın iki önemli ismi Fuzûlî ve Bâki acaba nasıl düşündüler? Dünya hayatı; eksi ve artılarıyla, meşguliyetleri, zevkleri ve sonsuz hızıyla akıp giden bir süreç. Onu bekleyen ölüm ise insanlık tarihi boyunca sürekli olarak güncelliğini muhafaza etmiş olup gerçekte insanı korkutan bir olgudur. Her canlının mutlaka bir gün karşılaşıacağı sahnelerden biri olan ölüm gerçeği karşısında, insanoğlu duyarsız kalmamış, ölüme hazırlanmış ya da hazırlanmamıştır.

Şairlerde değişik vesilelerle dünyaya olan bağlılıklarını dile getirmişler beraberinde ölümlle ilgili düşüncelerini de ortaya koymuşlardır. Bu konuyu araştırmakla, Fuzûlî ve Bâki'nin, Dîvan edebiyatına dünya ve ölüm temalarını yerleştirebilmeleri nasıl ve ne ölçüde olmuştur sorularını cevaplamış olacağım. Dünya nimetleri ve zevkleri ile ölümün kaçınılmazlığı, ahirete olan hazırlık hususlarında toplumun bildiklerine, inançlarına her iki şairimizin yaklaşımlarını sunmak amacındayım.

Çalışmamızın ilk bölümünde her iki şairimizin de hayatını ve eserlerini ele aldık. Aralarındaki ortak ve farklı olan özelliklere de ayrı bir başlık altında değindik. İkinci

bölümde ise sırasıyla şairlerimizin dünya ve ölüm düşünceleri irdelendi. Bu bölümde Fuzûlî ve Bâkî'nin divanlarındaki “dünya”, “hayat”, “âlem”, “ölüm”, “ahiret” vb. kelimelerden hareketle çalışmama şekil vermeye çalıştım. Konumuz kapsamında özellikle gazeller izah edilmiş, faydalanılan eserler ve divanlar karşılaştırılmış, gerekli dipnot bilgileri verilmiştir.

Çalışmamda ölüme / ölüye ait inanç ve âdetlerden / uygulamalardan bazılarını yer verdim. Fuzûlî ve Bâkî'nin dünya ve ölüm hakkındaki düşünceleri kısa ve net cümlelerle özetleyip, değerlendirdim.

Fuzûlî ve Bâkî hakkında geçmişten bugüne değişik çalışmalar yapılmıştır. Dîvan edebiyatımızın bu iki önemli temsilcisini bir hazine kıymetinde düşündüğümüzde söz konusu çalışmaların yapılmaya devam etmesi elzemdir.

“XVI. Yüzyıl Divan Edebiyatı Temsilcilerinden Fuzûlî ve Bâkî’de Dünya ve Ölüm Düşüncesi” konulu Yüksek Lisans Bitirme Tezimin oluşum ve yazılım safahatında emeği geçen Hocam Yrd. Doç. Dr. Kemal KAHRAMANOĞLU’na minnet ve şükran borçluyum.

Selman KONUK

Konya – 2009

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Selman KONUK	Numarası : 064246031006
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları Türk İslam Edebiyatı	
	Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Kemal KAHRAMANOĞLU	
Tezin Adı		16. YÜZYIL DÎVAN EDEBİYATI TEMSİLCİLERİNDEN FUZÛLÎ ve BÂKÎ'DE DÜNYA ve ÖLÜM DÜŞÜNCESİ	

16. YÜZYIL DÎVAN EDEBİYATI TEMSİLCİLERİNDEN FUZÛLÎ ve
BÂKÎ'DE DÜNYA ve ÖLÜM DÜŞÜNCESİ

Çalışmamızın amacı her iki şairin dünya ve ölüm düşüncelerini ortaya koymaktır. Tezin ilk bölümünde Fuzûlî ve Bâkî'nin hayatları, eserleri, edebî kişilikleri, ortak ve farklı yönleri; ikinci bölümünde ise dünya görüşleri ve ölüm düşünceleri değerlendirildi. Fuzûlî, Türk edebiyatının en büyük şairi kabul edilir. Şiirlerinde aşk unsuru çoktur. Bâkî ise daha hayatta iken "Sultânü's-Şuarâ" unvanını aldı. Türkiye Türkçesiyle yazmıştır. Onun şiirlerinde tabiat ve İstanbul sevgisi görülür.

Fuzûlî'ye göre dünyaya bağlanmamak lazımdır, onun lezzetleri insanı doyurmaz. Dünyanın yaratılmasından gaye insanların orada Hakk'ı tanımalarıdır.

Bâkî ise huzurun günü gün edip, zevk ve safa ile elde edilebileceğini düşünür. Dünyanın imkanlarından faydalanmaya çalışmıştır. Buna rağmen dünyaya bağlılığı aşırı olmayıp, ölçülüdür.

Fuzûlî'ye göre ahiret hayatı esas yerimizdir. Ölümle Hakk'a kavuşulacağını, rahatlığın elde edileceğini söyler. Dünyadan el çekip bekâ âlemine yönelmeyi tavsiye eder.

Bâkî, yaşamayı sever ama insanın sonlu olduğuna da inanır. Kısa olan ömrün dünya meşgaleleri için ziyan edildiğini düşünür. Ölüm ile ebediliğin sağlanacağı görüşündedir. (Anahtar Kelimeler: Dünya, Ölüm)

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Selman KONUK	Numarası: 064246031006
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları Türk İslam Edebiyatı	
	Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Kemal KAHRAMANOĞLU	
Tezin İngilizce Adı		THE CONSIDERATION OF WORLD and DEATH IN FUZÛLÎ and BÂKÎ WHOM ARE THE REPRESENTATIVES OF DÎVAN LITERATURE IN THE 16TH CENTURY	

**THE CONSIDERATION OF WORLD and DEATH IN FUZÛLÎ and BÂKÎ
WHOM ARE THE REPRESENTATIVES OF DÎVAN LITERATURE IN THE
16TH CENTURY**

The aim of our studying is to explain both poets' thoughts about world and death. We appreciated their life, opus', literary personalities, similarities and differences in the first part of thesis, and also we appreciated their thoughts about world and death in the second part. Fuzûlî is known as the biggest poet in Turkish Literature. Most of his poems have theme of love. Bâkî is called as "Sultan of Poets" when he was alive. He used Turkey's Turkish. We see love of nature and İstanbul in his poems.

According to the Fuzûlî, love for world is not needed. The savours of the world don't satirize the people. The aim of creation of the world is for people to know the Allah.

But Bâkî thinks that happiness could be derived by enjoy and delight in life. He tried to cash in on the possibilities of the world. After all, his love of world is not extreme, it is equipoised.

According to the Fuzûlî, after life is elemental. He says that the accession to Allah and get easement is possible by death. He recommends the after life instead of world.

Bâkî loves living but he believes that humanbeings have an end. He thinks that short life is spent for the busynesses of the world. In his opinion, people have endlessness by death. (Key Words: World, Death)

KISALTMALAR

s.	: Sayfa
S.	: Sayı
G	: Gazel
b.	: bin
c.	: Cilt
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
md.	: Madde
Hz.	: Hazret-i
SÜ	: Selçuk Üniversitesi
A.g.e.	: adı geçen eser
A.g.m.	: adı geçen makale
bkz.	: bakınız
astr.	: Astronomi
Haz.	: Hazırlayan / Hazırlayanlar
Ölm.	: Ölümü
Yay.	: Yayınları
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDV İA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İBBKİDBY	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları

GİRİŞ

Şairlerin dünyaya bakışı ve onu algılayış şekli aynı değildir. Birleştikleri ortak noktalar olmakla birlikte hemen hepsi de dünyayı ilk önce kendi pencerelerinden görmüşler, geçmiş dönemlerden etkilenmişler, kendi dönemlerindeki diğer şairlerle aynı imkan ve şartlarda genellikle müşterek düşünmüşler ve gelecek nesillere de bu ölçüde tesir etmişlerdir. Bütün şairlerin dünya ve bu dünya hayatının sonu olan ölüm düşüncesi bu ana kriterlerle şekillenir. Dünya ve ölüm düşüncelerindeki bu şekillenmenin belirgin olması şairlerin gücünün belli olmasına yol açar. Çünkü her iki düşünce adeta ayrılmaz bir bütündür.

Dünya görüşü ile ölüm anlayışı birbiriyle alakalı olduğuna göre ikisi arasındaki sıralama da dünya hayatının önceliği vardır. İnsanın dünyaya olan bakış açısıyla hem dünyası hem de ahireti şekillenecektir. Dünyaya nasıl bakmak lazım? Nasıl yaşanırsa iyi yaşanmış veya değerlendirilmiş olur? Her şeye rağmen hayata tutunmaya çalışan bir insanla, canına kıyıp intihar eden bir insanın dünyayı algılayışı aynı olmasa gerek. Dünyanın geçiciliğini hemen hemen bilmeyen yoktur. “Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir.¹ Sonuçta kazananlardan ya da kaybedenlerden olacağımıza göre demek ki dünya hayatının neticesi olan ölümden kaçış yok. “Sizin kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm var ya, o mutlaka size ulaşacaktır...”² ayeti de buna işaret ediyor.

Görülen o ki; dünya / hayat ve ölüm sadece şairlerin değil her insanın ve hatta her canlıının olmazsa olmazıdır. XVI. yüzyıl Dîvan edebiyatı temsilcilerinden Fuzûlî ve Bâkî, bu olmazsa olmazı nasıl mülâhaza etmişlerdir? Bu gerçeklik karşısında nasıl düşünmüşler ve düşündüklerini nasıl dile getirmişlerdir?

Kur’an-ı Kerim’de üç kere tekrarlanan : “Her nefis ölümü tadacaktır.”³ ayeti, bütün canlılar için ölümün mukarrer olduğunu kesin bir dille belirtir. Bir diğer ayette ise; “Biz Allah’a aidiz ve yine O’na döneceğiz.”⁴ ifadesiyle, ölüm bir yok oluş değil; insanın aslına rücûu, Allah’a kavuşması, gerçek hayatı ve ebediliği kazanması olarak

¹ Hadîd, 57/20

² Cum’â, 62/8

³ Âl-i İmran, 3/185; Enbiyâ, 21/35; Ankebut, 29/57

⁴ Bakara, 2/156

nitelenmektedir. Bu sebeple mutasavvıf şairler ölüme kara gözlüklerle bakmazlar. Onlar için, dünyada iken gurbette olan insanın asıl vatanına dönüşü veya sevgiliye kavuşulan bir “şeb-i arûs”tur.⁵ Şairin dünyaya ve hayata bakışı ölüm düşüncesini etkilemiştir. İslam medeniyeti çerçevesinde eser veren Dîvan şiirinde ölüm, muhasebe düşüncesiyle ele alınmıştır. Yani şair, ölümü sorgulamaz. Ölüm hayat kadar gerçektir ve kabul edilmiştir. Ancak ölüm sonrasında kişinin yaptıklarından hesaba çekilmesi söz konusudur.⁶

Dünya hayatının bu etkileyici ve acı sonu edebiyatımızın her dönem ve alanında ele alınmış bir konudur. Sagu, ağıt, mersiye gibi edebî türler yanında ölenler için düşürülen tarihler ve manzum mezar kitabeleri doğrudan ölüm fikrinin işlendiği müstakil manzumelerdir. Bu tür şiirlerde, özellikle mersiyelerde; dünyanın geçiciliği, feleğin dönekliği, ölenin kaybindan duyulan keder, tutulan yas, ölene ait övgüler ve nihayet ölene rahmet, kalanlara da sabır ve afiyet temennileri gibi bölümler yer alır.

Dîvan şiirinde mersiye ve tarihlerin dışında da ölüm konusu sıklıkla ele alınır. Zira ölüm her devirde güncelliğini koruyan, kaçışı olmayan, herkesin ortak kaderi olan bir olaydır.⁷

⁵ Emine YENİTERZİ, “Dîvan Şiirinde Ölüme Dair Bazı Hususlar”, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Konya, 1999, S.5, s.115

⁶ Mahmut KAPLAN, Dîvandan Seslenen Bilge Şair, Öncü Kitap, Ankara, 2009, s.154

⁷ YENİTERZİ, A.g.m., s.116

BİRİNCİ BÖLÜM

DÎVAN EDEBİYATI'NDA FUZÛLÎ ve BÂKÎ

BİRİNCİ BÖLÜM

DÎVAN EDEBİYATI'NDA FUZÛLÎ ve BÂKÎ

1.1. Fuzûlî'nin Hayatı:

Klasik edebiyatımızın büyük şairlerinden olmasına rağmen, Fuzûlî'nin hayatı etrafında eski kaynaklar, gayet mahdut, nakıs malumat vermektedir. Tanzimat'tan beri bu konu üzerinde yapılmış olan tetkiklerde maalesef, tatmin edici olmaktan uzaktırlar. Fuzûlî'nin doğum yeri ve yılı üzerinde birçok fikirler yürütülmüştür. Dikkate çarpan nokta; bütün kaynakların Fuzûlî'nin Irak'ta ve Bağdat eyaleti dahilinde doğduğunda birleştiğidir. Ancak koca bir bölge, bir vilayet tabiatıyla yalnız bir şehir ifade etmez.⁸

Riyâzî, Tezkiresinde “Çün hâk-i Kerbelast Fuzûlî makâm-ı men” mısraı ile başlayan kıtasına dayanarak Kerbelâ'da doğduğunu söyler. Müverrih Âlî, Kühü'l-ahbâr adlı tarihinde Bağdatlı olduğunu, Kınalızâde Hasan Çelebi ve Sâdikî'de Tezkirelerinde Hilleli olduğunu söylerler.⁹ Fuzûlî, Farsça Divan Mukaddimesi'nin sonunda, Kerbelâ'da doğup Bağdat'ta yetiştiğini şöylece açıklar:

“Bu dünya görmemiş körpe gençlere ve gurbet çekmemiş yetimlere benzeyen şiirlerim Kerbelâ sahasında Necef toprağında doğup Bağdat havasında yetişmişlerdir.”

Mukaddimenin en sonundaki kıtayı da - ki Riyâzî'den başlayarak Kerbelâ'da doğduğu mütalâasında bulunanların ilk önce ileri sürdükleri nazım parçasıdır – bir vesika olarak kaydedelim:

“Kerbela toprağı (tıynet) makamım olduğu (burada makam mevki ve rütbe manasınadır) için Fuzûlî, nazmım nereye varırsa ona hürmet yerinde olur; altın, gümüş, inci, lâl değil; bu kölenin şiiri toprak, fakat Kerbelâ toprağıdır.”

⁸ Abdülkadir KARAHAN, Fuzûlî - Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1989, s.67

⁹ Haluk İPEKTEN, Fuzûlî - Hayatı Sanatı Eserleri, Akçağ Yay., Ankara, 2007, s.24

Türkçe Fuzûlî Divanı'nın son sayfasında yazılı bulunan şu rubaiyi de Kerbelâ ile alakasını tespitinin bir delili olarak kaydedelim:

“Kerbelâ'da oturan her ne şekilde yaşamış olursa olsun toprağa inkılâp etmekle kadri alçalmaz; (zira) onu alırlar (izaz ve ikram ederler) tesbih yaparlar ve onu şerefinden ötürü el üstünde dolaştırırlar.”

Kanaatimiz budur ki; bütün bu şehadetler ikinci elden bir kaynağa ve ayrı kayıtlara lüzum ve ihtiyaç göstermeden şairimizin Kerbelâ'da doğduğunu açık bir şekilde aydınlatmaktadır.

Doğum yerini kat'î veya kat'iyete yakın bir şekilde tayine muktedir olduğumuz Fuzûlî'nin doğum tarihini, ihtimaller üzerinde durarak tespiti çalışmak gerekiyor. Esasen şuârâ tezkireleri, hatta teracüm-i ahvâle dair eski İslam eserleri bahis mevzuu ettikleri zevâtın umumiyetle doğum yıllarını değil, ölüm yıllarını önemli bulmuşlar, onları kaydetmişlerdir.

Fuzulî, Beng-ü Bâde mesnevisini Şah İsmail'e 916 – 920 / 1510 – 1514 yılları arasında ithaf etmiştir. Şairimizin ilk kitabı sayabileceğimiz bu hayli kuvvetli mesneviyi hiç olmazsa 18 – 20 yaşlarına gelmeden yazamayacağı apaçıktır. Kanunî'nin Bağdat fethinde, gerek o sıralarda yazdığı kasidelerden ve gerekse kaynakların verdiği malumattan anlaşılıyor ki tam orta yaşlarda, yaklaşık 40 yaşları etrafındadır. Ölümünden bahsederken görülecektir ki, Fuzulî oldukça uzun süren bir hayat yaşamış, ihtiyar denecek yaşta (963 / 1556) ölmüştür. Sonra kendisi hayatta iken oğlunun üç dille şiir yazabilecek kudrette yetişmesi de yaşlılığına ve uzun ömrüne bir delil sayılabilir.

Bütün bunlar bize gösteriyor ki Fuzulî en az 60 – 65 yıl veya daha fazla yaşamış olacaktır. Bu takdirde büyük şairimizin doğumunun Kanunî Sultan Süleyman'ın doğum yılından biraz önce, yani 900 / 1495 hudutlarına girmeden evvel olduğunu tahmin mümkündür.

Şairimizin asıl adı Fuzûlî değildir. Fuzûlî onun emsalsiz mahlâsıdır. Öz adının Mehmed ve babasının adının da Süleyman olduğuna katiyetle hükümlenabilir. Çünkü Kâtip Çelebi'den sonra türlü vesilelerle adı yazılmak lazım geldiğinde bütün vesikalar Mehmed b. Süleyman yazmakla ittifak etmişlerdir. Eski şairlerimizin umumiyetle hep birer mahlas aldıkları ve şiirlerinde bu mahlası kullandıkları herkesçe bilinen gerçeklerdendir. Ancak akla şu soru gelebilir: Acaba neden dolayı

şair, Fuzûlî gibi bir kelimeyi mahlâs olarak seçti. Kelimenin manası üzerinde duralım: Fuzûlî sözünün Arapça olduğu ve evvelâ “kendisini ilgilendirmeyen işlere de karışıp vazifesi olmayan sözler söyleyen, lüzumsuz, faydasız” manalarına geldiği malûmdur. Bu söz aynı zamanda f a z l’ın cem’î olan f u z u l’den gelerek yerine göre “âli, mütevazı, kıymette üstünlük” mânâsını da ifade eder. Fuzûlî gerçekten orijinal, tek kalmak arzusunun kuvvetli tesiriyledir ki bu mahlâsı seçti. Şairin kudreti zamanla kelimelerin en münasebetsiz ve alelâde olanlarından birine asîl ve hürmet telkin eden bir hüviyet verdi.¹⁰ Kendisi de bu mahlası niçin seçtiğini Farsça divanının önsözünde şu şekilde açıklamaktadır: “Şiire başlarken günlerce bir mahlas almak yolunda düşündüm. Seçtiğim mahlasa bir müddet sonra bir ortak çıktığı için bir başka mahlas alıyordum. Nihayet benden önce gelen şairlerin ibareleri değil mahlasları kapıştıklarını anladım. Karışıklığı ortadan kaldırmak üzere Fuzûlî mahlasını seçtim. Bu adı kimsenin sevmeyeceğini ve bu sebeple almayacağını tahmin ettiğim için adaşlık endişesinden kurtuldum. Ayrıca ben, Allah’ın inayetiyle bütün ilim ve fenleri nefsinde toplamış bir insan olarak geçiniyordum. Mahlasım bu amacı da içine alır.”¹¹

Bu itibarla “Fuzûlî” mahlası, şairin hem mütevazı halini, hem ilmini, irfanını, sanatını, hem de sade ve zengin iç dünyasını ifade eden ve şaire yakışan güzel bir mahlastır. Onun için Fuzûlî, ailesinin verdiği Mehmed adı ile birlikte, kendisinin bulup isminin başına eklediği Fuzûlî mahlasını da kullanmayı bir prensip haline getirmiştir. Böylece, her insan gibi meçhul bir istikballe başlayan bir hayat; azim, irade ve ihlaslı bir çalışma neticesinde, edebi sahada şair, içtimai çevrede mütefekkir, ilmi sahada da büyük âlim manasına gelen “molla” rütbesi ile tanınmaya, sevmeye, sayılmaya ve “Fuzûlî” mahlası ile anılmaya başlanmıştır.¹²

Fuzûlî’nin şiirlerindeki izlerden, ilk edebi zevkini Âzerî edebiyatının ünlü ismi Habîbî’den aldığı tahmin edilmektedir. Fuzûlî tahsil hayatı sırasında, muhitin de uygun oluşu sayesinde Arapça ve Farsça’yı bu dillerde kusursuz eser yazabilecek ve şiir söyleyebilecek derecede öğrenmiştir. Nitekim Türkçe divanının mukaddimesinde ilmî faaliyeti hakkında bazı bilgiler verirken şunları söyler: “Epey bir zaman

¹⁰ KARAHAN, A.g.e., s.71-75

¹¹ Abdülkadir KARAHAN, “Fuzûlî” md. TDV İA, İstanbul, 1996, c.13, s.241

¹² Selahaddin YAŞAR, Fuzûlî, Hayatı Sanatı Tefekkürü, Yeni Asya Yay., İstanbul, 1989, s.34

hayatımı aklî ve naklî ilimleri elde etmeye, ömrümü hıkemî ve hendesî bilgiler edinmeye harcadım. Sonra tefsir ve hadis ilimleriyle meşgul oldum.” Farsça divanının mukaddimesinde de yaratılışındaki sanatkârlık kabiliyeti dolayısıyla gençliğinde kendini şiire fazlaca kaptırdığını, fakat ilme karşı duyduğu arzunun kendisini frenlediğini belirtir.¹³

Fuzûlî'nin çocukluğu, gençliği, şairliğe ne zaman başladığı ve tahsil derecesi hakkında da fazla bilgimiz yoktur. Şairin Rahmetallah'tan Arapça öğrendiği, edebi ilimleri de Âzerî şairi Habîbî'den tahsil ettiği söylenmekte ise de, eldeki tarihî ve edebî kaynaklarda bunlara dair bilgi mevcut değildir. Ancak, bu konuda en geniş bilgiyi veren tezkere yazarı Sadıkî'ye göre, şair, İbrahim Han ile beraber Bağdat'a gelmiş, İbrahim Han'ın Kanunî Süleyman ordusuna yenilerek Irak'a dönmesi üzerine de, onunla gitmeyerek, Hille kasabasında kalmıştır. Burada önce zahiri ilimleri, yani dünya ile alâkalı ilimleri öğrenmiş, kısa zaman sonra da, manevî ilimler sahasında olgunlaşıp irfan sahibi olmuştur.¹⁴ Şah İsmail 914'te (1508) Bağdat'ı ele geçirip Müşâ'sâî Devleti'ni ortadan kaldırdığı zaman Fuzûlî bilhassa edebiyat alanında oldukça gözde ve çevresinde tanınmış genç bir şairdi. Safevî Devleti'nin kurucusu olan Şah İsmail'in, Horasan taraflarında Özbek asıllı Şeybak Han'ı mağlup ederek ortadan kaldırdıktan sonra kafasını şarap kadehi yaptığı bilinmektedir. Fuzûlî ilk eserlerinden biri olan Beng ü Bâde'yi hayranlık ve takdir ifade eden beyitlerle Şah İsmail'e ithaf etmiş, eserinde bu tarihi hadiseye de işarette bulunmuştur. Ancak İbrahim Dakuki, Fuzûlî'nin Arapça kasidelerinden hareketle, kısa bir süre himayesine girdiği devrin Müşâ'sâî Hükümdarı Ali b. Muhsin Muhammed b. Felah'la olan yakınlığının izlerini ortadan kaldırmak için, esrara düşkünlüğüyle tanınan bu hükümdarla şaraba düşkünlüğü bilinen İsmail Safevî'nin mücadelesini konu alan Beng ü Bâde'yi yazdığını belirtmektedir. Bir süre sonra Safevîler'in Bağdat valilerinden İbrahim Han Musullu'nun Kerbelâ ve Nəcəf'i ziyareti sırasında onunla tanışan şair birlikte Bağdat'a gitmiş, kendisine sunduğu iki kasideye bir terciibent ile övgülerde bulunmuştur. İbrahim Han tarafından az çok himaye gördüğü anlaşılan Fuzûlî'nin, İbrahim Han'ın, yeğeni Zülfikar tarafından ortadan kaldırılması

¹³ KARAHAN, TDV İA, A.g.e., s.241

¹⁴ Necmettin HACIEMİNOĞLU, Fuzûlî, Cönk Yay., İstanbul, 1984, s.8

üzerine muhtemelen tekrar Hille'ye geri dönmesi, Safevî ileri gelenleri arasında herhangi bir hâmi bulamamasından olabilir.

Fuzûlî'nin zaman zaman Tebriz, Anadolu ve Hindistan gibi yerlere seyahat etme arzusunu şiddetle duymuş olduğu halde içinde doğup büyüdüğü Irak bölgesinin dışına çıkma imkanı bulamadığı anlaşılmaktadır. Bilindiği kadarıyla onun hayatı Kerbela, Hile, Necef ve Bağdat'ta geçmiştir.¹⁵ Bağdat dolaylarında yaşamını sürdüren Fuzûlî, başka ülkeler görmek özlemi içindedir.

Ancak İstanbul'a gelemez. Belki Şifî olarak tanınmış olması ya da padişahın çevresini saran şairlerin kıskançlık ağı, bu yolculuğa engel olmuştur. Farsça divanının bir kıtasında şair şöyle konuşur:

“Ey Rum ülkesinin ince şairleri, Tanrı, sizi dileğinize erdirmiştir, şükredin. Siz, bizden yüksek orundasınız. Biz, ay yüzlü güzellerin köleleriyiz, onlarda sizin kullarınız.”

Yine Farsça divanında Tebriz özleminden söz eden bir beyitini buluyoruz:

“Fuzûlî, gönlün Bağdat'ı sevmemiş olacak ki, bir zevk ve eğlence yeri olan Tebriz'e gitmek istersin.”¹⁶

Fuzûlî'nin 1527 yılından başlayarak Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1534'te Bağdat'ı fethine kadar geçen sürede nasıl yaşadığı bilinmemektedir. Kanûnî Bağdat'ı fethedince, “Geldi burc-ı evliyâyâ pâdişâh-ı nâmdâr” tarih mısramı da ihtiva eden meşhur kasidesiyle beraber padişaha beş kaside takdim etmiş, Sadrazam Makbul İbrahim Paşa, Kazasker Abdülkadir Çelebi, Nişancı Celalzâde Mustafa Çelebi gibi şahsiyetlere de kasideler sunarak bu defa Osmanlı devlet adamlarının himayesine girmeye çalışmıştır. Ayrıca Bağdat seferine katılan şairlerden Hayâlî Bey ve Taşlıcalı Yahyâ Bey'le de tanıştığı ve onlarla dostane münasebetler kurduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Kanûnî daha Bağdat'tan ayrılmadan Fuzûlî'ye evkaftan maaş bağlanacağına dair söz verilmiş, fakat sonradan bu maaş gündelik 9 akçe gibi onun azımsadığı bir miktardan ibaret kalmış ve evkafın artan gelirinden tahsis edilmek suretiyle yeni bir ilave gerçekleşmiş, ancak şair yine de ünlü “Şikayetnâme”sini kaleme alarak memnuniyetsizliğini belirtmiştir. Daha sonra maaş hususundaki güçlüklerin giderildiği, beratta belirtilen günlük istihkakın bir süre gecikmeyle de

¹⁵ KARAHAN, TDV İA, A.g.e., s.241, 242

¹⁶ Cemil YENER, Fuzûlî, Çağdaş Yay., İstanbul, 1995, s.21

olsa kendisine verildiği anlaşılmaktadır. Fuzûlî'nin bundan başka Musul Mirlivâsı Ahmed Bey, Ayas Paşa, Kadı Alâeddin ve Şehzâde Bayezid gibi bazı önemli Osmanlı devlet adamlarına yazmış olduğu mektuplarla Bağdat valilerinden Üveys, Ca'fer, Ayas ve Mehmed paşalara sunduğu kasidelerden değeri yeterince takdir edilmemiş bir insanın hissiyatı anlaşılmaktadır.¹⁷

Fuzûlî'nin ölüm tarihi hakkında da çeşitli görüşler vardır. Ancak, Fuad Köprülü'ye göre, bu konuda en doğru bilgi, şairin çağdaşı ve hemşehrisi olan Ahdî'nin söylediğidir.¹⁸

Fuzûlî, Âlî'nin Kühü'l-ahbâr'ında, Ahdî'nin Gülşen-i şu'arâ'sında ve Kâtib Çelebi'nin Keşfü'z-zünûn'un da verdikleri "göçdi Fuzûlî" tamlamasının gösterdiği 963 / 1556 yılında Kerbelâ'da taundan ölmüştür.

Süleyman Faik'te Mecmuâ'sında Fuzûlî'nin Kerbelâ'da öldüğü haberini doğrulamaktadır. İmam Hüseyin'in türbesi karşısındaki mezarı yüzyıllarca bir evliya türbesi gibi ziyaret edilmektedir.¹⁹

Ahdî başta olmak üzere, bir çok kaynaklar Fuzûlî'nin Fazlı adında bir oğlu olduğunu ve onun da hem Türkçe hem de Farsça şiirler söylediğini bildirmektedirler.²⁰ Fazlî, tarih düşürmede ve muammâ söylemede ustaymış. Ama pek değerli bir şair değilmiş. Kimin olduğu bilinmeyen Farsça bir kıtada Fazlî şöyle anlatılıyor:

Bugün Hille'de iki şair bulunuyor:

Oğlu Fazlî, baba Fuzûlî

Dünyanın bütün işleri tersine:

Baba Fazlî, oğul Fuzûlî.²¹

Fuzûlî, Şî mezhebindedir. Bu konuda uzun süre tartışmalara neden olmuş, onun sünnî olduğuna dair deliller gösterilmeğe çalışılmıştır. Öne sürülen delillerin başında Kanûnî Sultan Süleyman'a sunduğu kaside de İmâm-ı Âzam'dan söz etmesi ve Leylâ ve Mecnûn mesnevîsinde Hz. Ali yanında öteki halifeleri de övmesi

¹⁷ KARAHAN, TDV İA, A.g.e., s.241

¹⁸ HACIEMİNOĞLU, A.g.e., s.9

¹⁹ İPEKTEN, A.g.e., s.26, 27

²⁰ HACIEMİNOĞLU, A.g.e., s.9

²¹ YENER, A.g.e., s.22, 23

gösterilmiştir. Yüzyılın en büyük sünnî padişahına ve yine sünnî olan Bağdat Beylerbeyi Veys Paşa'ya sunduğu bu eserlerde Fuzûlî'nin böyle davranması doğaldır. Öte yandan Hz. Ali'den başka bir halifenin adının geçmemesi, Şah İsmail'e sunduğu Beng ü Bâde adlı eserinde şiî olan Şah İsmail'i Bâde'ye ve sünnî Osmanlı Padişahı Sultan Bayezid'i Beng'e benzetmesi, Hadikatü's-süedâ'da ve Kerbelâ mersiyelerinde Kerbelâ'da şehit edilen Hz. Hüseyin için duyduğu içten heyecan onun Şiîliğinin yeterli delilleridir.²²

1.1.1. Eserleri:

1. Türkçe Divan: Fuzûlî'nin sanat gücünü gösteren en tanınmış eseridir. Daha hayatta iken şiirlerinin elden ele dolaşarak bütün Türk ülkelerinde okunmuş olduğu tezkirelerden ve Divan'ın el yazmalarından anlaşılmaktadır. Öz bakımından dolgun şiirler yazmış olan Fuzûlî, şekle de önem vererek divan tertibine özen göstermiştir. Çünkü onun gerek Türkçe gerek Farsça Divan'ları, tertip ve muhtevaları bakımından eksiksiz tam birer divandır.

Türkçe Divan, mensur bir önsözle başlar. Yer yer manzum parçalar da bulunan bu önsözde sözün değerini belirterek onun yaratıcısı Tanrı'yı över. Şiir ve şairlikle ilgili ayetleri verir. “Şiirin öylesi vardır ki, hikmetin ta kendisidir” diyen Hz. Peygamberin, şiirin derecesini yükseltmiş olduğunu belirterek ona da salât ve selamdan sonra kendisinden söz eder. Şiir söyleme istidadının yaradılışında bulunduğunu, edep ve bilgi tahsili için gittiği okulda küçük yaşta şiir yazmaya başladığını, az zamanda şöhretinin etrafa yayıldığını söyler. Fuzûlî Türkçe Divan'ının önsözünde bütün ömründe Irak-ı Arap'tan dışarı çıkmadığını, mevki ve makamına bakılarak şiirlerinin hor görülmemesini, gerçekte Kerbelâ'nın şerefli toprağında yetiştikleri için derecelerinin üstün olduğunu söyler. Şiirlerinin gittikleri yerde itibar görmesi için dua eder.

Divanın kasideler bölümü, onun bilgisini ve ustalığını göstermek istediği sanatlı bir tevhid ile başlar. Kasideleri arasında Hz. Peygamber için yazmış olduğu 9 naattan en tanınmış olan *su* redifli meşhur na'tı, divan şiirimizin şaheserlerindendir.

²² İPEKTEN, A.g.e., s.27

Fuzûlî'nin bütün kasideleri ustaca yazılmış olup gerek muhteva, gerek ifade bakımından dört başı mamur kasidelerdir.

Fuzûlî gazeller bölümünde her harften kafiyeli gazel yazmak suretiyle divan tertibinde şekle de ne kadar önem verdiğini göstermiştir. Çünkü o, yazdıklarının daima en mükemmel eserler olmasını istemiştir. Gazellerinin hemen hepsi lirizm bakımından dolgun, kolaylıkla söylenmiş, ahenkli ve akıcı şiirlerdir. Fuzûlî'nin divanındaki kıt'a ve rubailer de onun büyük şair olduğunu gösterecek değerde şiirleridir.

2. Farsça Divan: Fuzûlî'nin bu divanı Türkçe Divan'ından daha kalındır. Bu divanına da mensur, manzum karışık bir önsöz yazmıştır. Önsözde ilahi feyzin bir hazinesi olan sözün değerinden, bunca yıldır binlerce yazar bu hazineden harcadıkları halde bitip tükenmek bilmediğinden bahsederek insana konuşma kabiliyetini bağışlayan Tanrı'ya şükreder.

Kasideler bölümünün başında Fuzûlî'nin Hakanî, Hüsrev ve Molla Camî'ye nazire olarak yazdığı ve Enisü'l-Kalb adını verdiği uzun kasidesi vardır. Fuzûlî bu kasidesini Sultan Süleyman devletinden fetih tesiri erişsin diye adalet yeri olan İstanbul'a göndermiş olup Kanûnî'nin Bağdat'ı fethinden önce yazmıştır. Mânâ ve ifade bakımından güçlü kasidelerdendir.

Fuzûlî, Hz. Ali'yi ve çocuklarını daha çok Farsça Divan'ındaki kasidelerinde övmüştür. 50 yıldır Ali'yi övdüğünü, onu öven diğer şairler gibi ondan uzak olmadığını, daima kapısının toprağını tavaf ederek öptüğünü söyler.

Farsça Divan'ındaki gazelleri mânâ ve mazmun bakımından Türkçe gazellerinin aynıdır. Bu gazellerle musammat, kıt'a ve rubai gibi diğer nazım şekilleriyle yazdığı Farsça şiirleri de ifade bakımından kusursuz, kolay söylenmiş, ahenkli ve akıcı şiirlerdir.²³

3. Arapça Divan : Fuzûlî'nin Arapça şiirlerinin de bulunduğu ve bunları bir Divan halinde topladığı öteden beri biliniyordu. Farsça Divan'ının önsözünde bundan söz ettiği gibi, kaynaklarda da Arapça Divan'ın adı geçmektedir: Sâdikî, Tezkire'sinde Fuzûlî'nin kendi yazısı ile bir külliyyatını gördüğünü, bunun içinde Arapça Divan'ında bulunduğunu söylemiştir. Eser, yakın zamana kadar ele

²³ Hasibe MAZIOĞLU, Fuzûlî ve Türkçe Divanı'ndan Seçmeler, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002, s.24-28

geçmemiştir. Leningrat Kitaplığında bulunan 997 / 1589 yılından önce yazılmış bir Külliyyat yazmasında bu divanın da bulunduğu ortaya çıktı. İlk kez Berthels, 1930 yılında Sovyet Bilimler Akademisi Mecmuası'nda Fuzûlî'nin Arapça Şiirleri adıyla Arapça şiirleri yayınladı. Berthels'in verdiği bilgiye göre, Arapça Dîvan, Fuzûlî'nin öteki divanları gibi mürettep, büyük bir divan değildir; 470 beyitlik küçük bir eserdir. Yalnızca yedisi Hz. Muhammed ve üçü Hz. Ali vasıflarında yazılmış 10 kaside ve kıt'adan meydana gelmiştir.

Fuzûlî'nin Arapça Divan'ındaki şiirlerinin fazla bir edebi değeri yoktur. Eser, sadece Fuzûlî'nin Arapça şiirleri de bulunduğu ve şiir yazacak kadar Arapçasının bulunduğunu göstermesi bakımından önemli sayılabilir.²⁴

4. Leyla ve Mecnun: Türk, İran ve Arap edebiyatlarında Fuzûlî'ye asıl şöhretini sağlayan bu eser, Türk edebiyatının klasik döneminde yazılmış mesnevilerin en güzelidir. Arap, Türk ve İran edebiyatlarının ortak konuları arasında ilk planda yer alan "Leyla ve Mecnun" kıssası, en tesirli ve samimi şekilde Fuzûlî'nin eserinde ifadesini bulmuştur.²⁵ Fuzûlî'nin Türkçe Dîvan'ı kadar tanınan ve okunan Leyla ve Mecnun adındaki eseri, mesnevi tarzında yazılmış, konusu çölde geçen hüznün, gözyaşı ve acı dolu bir aşk hikayesidir. Eserinde ıstıraba yatkın yaratılışına çok uygun gelen bir konuyu işlediği için son derece başarılı olmuştur. Yazıldığı tarihten başlayarak Türkçe konuşulan her yörede sevilerek okunmuş ve daha sonra yazılan Leyla ve Mecnun hikâyeleri üzerinde etkili olmuş bir eserdir. Bütün bu eserler arasında en önemlisi kuşkusuz Fuzûlî'nin Leyla ve Mecnun'udur.

Fuzûlî eserini yazarken, daha önce yazılmış olan Nizâmî, Hüsrev, Câmî ve Hâtîfî'nin; Şâhidî, Nevâî, Hamdî ve Celîlî'nin eserlerini görmüş olduğu kuşkusuzdur. Bu mesneviler içinde Nizâmî, Hâtîfî ve Hamdullah Hamdî'nin eserleri Fuzûlî'yi etkilemiştir. Kendinden önceki şairlerin ortak motiflerini kullanmakla birlikte, ayrıntı sayılabilecek birçok motifi eserine almamış, konuyu dehasının gücüyle yeniden işlemiş ve esere yeni bir değer kazandırmıştır.

Fuzûlî 3036 beyitlik Leyla ve Mecnun mesnevisinin başında, tevhid, münacaat ve na't gibi dini şiirler ve Kanûnî Sultan Süleyman için söylenmiş kasidelerden sonra "Sebeb-i nazm-ı kitâb" başlığı altında Osmanlı şairleriyle bulunduğu bir toplantıda

²⁴ İPEKTEN, A.g.e., s.69 - 70

²⁵ KARAHAN, TDV İA, A.g.e., s.244

(bu şairler içinde Bağdat seferine katılan Hayâlî Beğ'le Yahya Beğ'de vardır) kendisinden bir Leyla ve Mecnun mesnevisi yazması istendiğini anlatır. Bu, onun için güç bir sınavdır. Önce özür diler. Ama sürekli ısrarlar karşısında esere başlamaya karar verir. Veys Paşa'nın mehdinden sonra da hikâyeye girer.²⁶

Leyla ve Mecnun aslında bir Arap halk hikâyesidir. Bu hikâyenin Mecnun mahlasını kullanan Kays bin Mülevvah adlı bir Arap şairinin aşk macerasının halk hikâyesi halini aldığı söylenmektedir. Bu halk hikâyesi Fuzûlî'nin hayatının büyük bir kısmını geçirdiği sanılan Hille'de çok yaygındır. 13. yüzyılda İranlı şair Genceli Nizâmî, bu hikâyeyi hamsesindeki beş mesnevisinden birisine konu yapmıştır. Nizâmî'den sonra İranlı ve Türk birçok şair tarafından Leyla ve Mecnun hikâyesi yazılmıştır. Bunlarda asıl konu aynı olmakla beraber hikâyenin tertibinde, olaylarda ve temalarda değişiklikler yapılmıştır. Fuzûlî, kendisine özgü duyuş ve anlatış özelliği ile ve hikâyenin içine serpiştirdiği çok güzel içli gazelleriyle Mecnun'un ve Leyla'nın aşkını sanki kendisi yaşıyormuş gibi içten bir ifade ile anlatmıştır.

Eserinde, Mecnun'un madde ile olan ilgisini derece derece keserek onu maddi hazların üstünde ulvi ve ilahi bir aşka yükseltir. Şiirlerinde özellikle dert ve elemi, ayrılığın acılarını terennüm ederken engin bir his kuvveti gösteren Fuzûlî için bu romantik aşk hikâyesi çok uygun bir konu olmuş, bu yüzden de aynı konuyu işleyen başka şairlerden daha üstün bir başarı göstermiştir.²⁷

5. Beng ü Bâde: 440 beyitlik bu küçük Türkçe mesnevi, afyonla şarabı karşılaştırır ve şarabın afyona üstün olduğu sonucuna varır.

Beng ü Bâde'nin başında kısa birer tevhid, münacat, na't ve Hz. Ali methiyesinden sonra Şâh İsmail için söylenmiş bir mehdiye vardır. Sonra hikâye kısmı gelir. Fuzûlî, önce şarabın tarifini yapar. Beng ü Bâde, alegorik ve sembolik bir eserdir. Bâde, Boza, Arak, Berş, Afyon, Nokl, Kebâb gibi aslında canlı olmayan içki ve yiyeceklere teşhîs ve intâk sanatlarıyla kişilik verilmiş ve konuşdurulmuştur. Fuzûlî, doğrudan söyleyemediği bazı fikirlerini, böylece anlatmak istemiştir.

Eser hakkında öteden beri değişik fikirler ileri sürülmüştür. Beng ü Bâde'nin sadece okuyucuyu eğlendirmek amacıyla yazıldığı ya da Hammer'in savunduğu gibi, şarabın ve esrarın zevkini, neşesini anlatmak için kaleme alındığı, hatta tasavvufî bir

²⁶ İPEKTEN, A.g.e., s.42-45

²⁷ MAZIOĞLU, A.g.e., s.32

anlamı olduğu ortaya atılmıştır. Tahir Olgun, Fuzûlî'ye Dair adındaki küçük kitabında (İstanbul 1936) Bâde ile Şîfî Safevî hükümdarı Şâh İsmail'in ve Beng ile de sünnî Osmanlı Padişahı Sultan Bayezid'in anlatıldığı fikrini ileri sürmüştür. Şâh İsmail'in içkiye düşkünlüğü, hatta Özbek hükümdarı Şeybek Han'ı öldürtüp, kafatasını gümüşle kaplatarak, bununla şarap içtiği, atılgan bir hükümdar olduğu bilindiği gibi, Sultan Bayezid'in de afyona düşkünlüğü ve Bayezid-i Velî diye anıldığını ve hatta Şâh İsmail'in hakaret etmek amacıyla kendisine bir hokka afyon macunu armağan olarak gönderdiğini tarihler yazmaktadır. Fuzûlî, eserinde şarabı üstün getirmekle Şâh İsmail'i beğendiğini, onu Osmanlı sultanından üstün tuttuğunu göstermek istemiştir. Ayrıca eserini de Şâh İsmail'e sunmuştur.

Tahir Olgun tarafından ortaya atılan bu görüş, o zamandan beri benimsenmiş ve karşı çıkan olmamıştır.²⁸

6. Heft Câm: Sâkî-nâme adı ile de tanınan bu Farsça eser, 327 beyitli bir mesnevidir. Başta 38 beyitlik bir parçada Fuzûlî gaflet uykusundan uyanıp aklını başına toplayarak Tanrı'nın eserlerine baktığında meyhaneden daha iyi bir yer ve ihtiyar meyhaneci (pîr-i mugan) den daha kâmil bir insan göremez. Meyhaneciye dünyanın cevrenden, cefasından şikâyet eder. O da : “Feleğe kabahat bulma, senin işlerindeki güçlük aklından ileri geliyor. Onun her kurduğu hayal Tanrı'nın kazasına aykırıdır. Ondan kurtulursan gamdan da kurtulursun. Şifa evi olan meyhaneye gel, derdinin devasını şaraptan iste. Haftanın yedi günü yedi yıldızın (seyyarelerin) kadehinden şarap iç” der. Fuzûlî “Pîr-i mugan”dan şeriatta haram olanı değil, o seyyareleri nizam içinde döndüren ilahi şarabı ister. Şarabı içince daha ilk kadehte gönlü zevkle ve şevkle dolar. İrfan kapısı açılır, boş gönlü sırlarla dolar. Bu yedi kadehten her birini içtikçe şarabın neşesinden ney, tef, çeng, ud, tanbur ile münazara eder. Onların, aşk sırrını bilemeyeceğini söyler. Yedinci kadehten sonra mutrıpla münazara ederek aşk sırlarını ona açar ve ondan, bunları herkese açmamasını ister.

Sâkî-nâme baştan sona kadar tasavvufî bir anlam taşıyan mistik bir eserdir. Farsça Divan yazmalarının hepsinin sonunda bulunan Sâkî-nâme, Fuzûlî Külliyyatı baskıları içinde vardır.²⁹

²⁸ İPEKTEN, A.g.e., s.49 -51

²⁹ Hasibe MAZIOĞLU, “Fuzûlî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri”, Fuzûlî Üzerine Makaleler, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1997, s.46 - 47

7. Terceme-i Hadîs-i Erba'în: Hadîs, Arapça'da "söz" demektir. Özel anlamda Hz. Peygamberin sözlerine denir. Hz. Peygamber bir hadisinde "Ümmetim için din emirlerine dair kırk hadis hıfzedeni Allah-ü Teala fakihler ve âlimler zümresi arasında sayar" demiştir. Bu hadise uyarak ve ayrıca 40 sayısının tarihin eski devirlerinden beri kutsal sayılmasından dolayı, pek çok kişi kırk hadis toplamış, manzum ya da mensur çevirilerini yapmıştır. Böylece İslami edebiyatta yüzlerce Hadîs-i Erba'în çevirisi meydana gelmiştir.

Fuzûlî'nin Terceme-i Hadîs-i Erba'în'i, Câmî'nin Farsça Terceme-i Hadîs-i Erba'în'inin Türkçe çevirisidir. Eser, Câmî'nin eseriyle aynı vezinde yazılmıştır. Fuzûlî'de eserine mensur bir önsözle başlamış, kırk hadisi "umûmun feyzi" için çevirdiğini söylemiştir. Hadisler kıt'alar halinde çevrilmiş ve sırasında Câmî'nin eserindeki sıraya uyulmuştur. Fuzûlî, çevirisinde çok yerde Câmî'yi aşmıştır. Aslında eser, Câmî'nin eserinden aynen aktarılmış değildir. Fuzûlî, Câmî'nin seçtiği hadisleri, onun çevirisinden de yararlanarak Türkçe'ye çevirmiştir. Fuzûlî'nin eseri, Câmî'den çok Nevâ'î'nin Kırk Hadis çevirisine yakındır.

Terceme-i Hadîs-i Erba'în'in dili oldukça sadedir. Fuzûlî'nin böyle sade bir dil kullanması – eserin önsözünde kendisinin de söylediği gibi – umumun feyzini, yani halkın kolayca anlamasını istemesindedir.³⁰

8. Hadîkatü's-süedâ: Fuzûlî'nin tanınmış eserlerindedir. Kerbelâ olayını anlatan bu eser bütün Türk ülkelerinde, özellikle Şîf Müslümanlar arasında yüzyıllardan beri okuna gelmiştir. Fuzûlî, İranlı Hüseyin Vâiz'in Ravzatu'ş-Şühedâ adlı eserini esas almış, konuyu yer yer manzum parçalarla süslemiştir. Eserin tam bir tercüme olmadığı, ifade kudreti ve tesiri bakımından Hüseyin Vâiz'ininkinden üstün olduğu tezkirelerde de belirtilmiştir.

Fuzûlî eserinde Adem, Nuh, İbrahim, Yakub, Musa, Zekeriya ve Yahya peygamberlerin ahvâlini, çektikleri mihnet ve belaları anlattıktan sonra, Hazret-i Peygamberin Kureys'ten çektiği eziyetleri anlatır. Sonra, ashaptan Übeyde b. Haris, Hamza, Cafer-i Tayyar'ın şahadetleri, Hazret-i Peygamberin vefatı, kızı Fatıma'nın ölümü; Hz. Ali'nin ölümü, Ali'nin oğlu Hasan'ın zehirlenerek öldürülmesi, Hüseyin'in Medine'den Mekke'ye gitmesi, Müslim Ukeyl'in şahadeti, Hüseyin'in

³⁰ İPEKTEN, A.g.e., s.52

Mekke'den Kerbelâ'ya gitmesi, Hüseyin'le Yezid'in askerlerinin savaşı, İmam Hüseyin'in şahadeti, Ehl-i Beyt kadınlarının Kerbelâ'dan Şam'a gittiklerini anlatan bölümler vardır. Fuzûlî bu olayları yer yer yazdığı manzum parçalarla çok samimi ve içli bir ifadeyle anlatmıştır. Eser secîli ve özentili bir üslupla yazılmış olmakla beraber akıcıdır. Dini lirizmin coşkunluğu eserde yer yer kendini gösterir. Meşhur Kerbelâ mersiyesinin de bulunduğu Hadîkatü's-süedâ coşkun lirizmi, samimi ve akıcı ifadesi yüzünden yüzyıllar boyunca sevilip okunmuş, özellikle Şîîler, Muharremde Hadîkatü's-süedâ'yı okuyarak matem tutmuşlar, Bektaşîler bu eseri mukaddes bir kitap saymışlardır.

9. Türkçe Mektuplar : Fuzûlî'nin Türkçe beş mektubu vardır. Bu mektuplar Nişancı Celalzade Mustafa Çelebi'ye, Musul Mirlivası Ahmet Bey'e, Bağdat Valisi Ayas Paşa'ya, Kadı Alaeddin'e ve Kanunî'nin oğlu Şehzade Bayezid'e yazılmıştır:

a) Nişancı Celalzade Mustafa Çelebi'ye yazdığı mektup Şikâyet-nâme adıyla tanınmıştır. Nişancı'nın kaleminden çıkmış olan bir berat-ı hümayunla Bağdat vilayeti gelirinin arttığından kendisine devamlı olarak verilmesi emir buyurulan 9 akçeyi alamadığını Nişancıya bildiren mektuptur.

b) Musul Mirlivası Ahmet Bey'e Mektubu: Manzum ve mensur karışık olarak yazılmış olan bu mektup Ahmet Bey'in Fuzûlî'ye yazmış olduğu bir mektuba cevaptır. Mensur kısım çok ağır bir dille, secili ve sanatlı bir üslupla yazılmıştır. Mirliya ile aralarında yakınlık ve dostluk bulunduğu, ondan lütuf ve ihsan gördüğü anlaşılan bu mektup bir iltifatname ve iştiyakname mahiyetindedir.

c) Ayas Paşa Mektubu: Bağdat Valisi Ayas Paşa'ya yazılmış mensur ve manzum karışık Türkçe bir mektuptur. Ayas Paşa'ya bağlılığını gösteren ve Paşa'nın bir çocuğunun doğması üzerine şairin tebrikini bildiren bu mektup, Fuzûlî'nin kültürünün ve ustalığının başka bir örneğidir.

d) Kadı Alâeddin Mektubu: Mensur ve manzum karışık bir mektuptur. Fuzûlî'nin üç dildeki ifade kudretini gösteren bu mektup Abdülkadir Karahan tarafından Süleymaniye Esat Efendi Kütüphanesi 3790 numaralı yazmada bulunarak yayımlanmıştır.

e) Şehzade Bayezid Mektubu: Kanûnî'nin şehzadesi Bayezid'in Fuzûlî'ye gönderdiği mektuba cevaptır. Fuzûlî'nin Şehzade Bayezid ile tanışmasının ve mektuplaşmalarının ne zaman ve nasıl başladığı bilinmemektedir. Bu tanışmanın

gıyabî olduğu tahmin edilmektedir. İlme ve şiire karşı büyük bir ilgisi olan ve Şâhî mahlasıyla şiir de yazan Şehzade Bayezid, Fuzûlî'nin şiirlerini beğendiği ve takdir ettiği için Fuzûlî ile mektuplaşmaya başlamış olmalıdır. Fuzûlî mektubunda Türkçe özentili bir üslupla şehzadenin himmet elinin cennet kapılarını açtığını, şehzadenin yaptığı sitem ve şikâyete üzüldüğünü, ancak Fuzûlî'nin ne halde olduğunu bilmediği için bu sitemi yapmış olduğunu söyler. Şehzadeye bağlılığını ve huzuruna kavuşmaktan başka emeli olmadığını, ancak geçim darlığının buna engel olduğunu bildirir.

Bu mektubun Fuzûlî'nin biyografisi bakımından ayrı bir değeri vardır. Bağdat'ta kıymetinin bilinmediğinden zaman zaman şikayet eden, Osmanlıların Bağdat'ı almasından sonra onlardan yardım ve himaye uman, Anadolu şairlerinin rahat içinde yaşamalarına imrenen Fuzûlî, şehzadeye ümitle bağlanmış, yanına gidebilmesi, huzuruna kavuşabilmesi için yardımını beklemekte olduğunu bildirmiştir.

10. Rind ü Zâhid: Fuzûlî'nin Farsça mensur bir eseridir. İçinde yer yer manzum parçalarda vardır. Kâtip Çelebi Keşfü'z-zünûn'da eserin adı Muhavere-i Rind ü Zâhid olarak yazmıştır. Eserin konusu Zâhid (baba) ile Rind (oğul) arasında bir konuşma ve tartışmadır. Zâhid, zahir ilimlerinin, Rind'de bâtın ilimlerinin savunucusudur. Fuzûlî, o zamanki toplumda bulunan bu iki tipin, dolayısıyla da bu iki tipin temsil ettikleri dünya görüşünün tartışmasını yapmıştır. Fuzûlî aklı ve düşüncesi ile Zâhid'e bağlıdır, gönlü ve duyusu ile de Rind'in tarafını tutar. Fuzûlî ne ikiyüzlü menfaatçi Zâhid'i, ne de Rind'in ayıplanan taraflarını hoş görmez. Rind, Zâhid'in tâat ve itaat, perhiz ve riyazat, dünya meylinden sakınma, nasiple yetinme, tasaya katlanma, heva ve hevesten uzaklaşma, çalışıp kazanma yolundaki nasihatlerini tutarak tövbe eder; Zâhid ise kendisinin hasrette, Rind'in vahdette olduğunu anlar. Riyâ tozundan temizlenir, aradan muhalefet kalkar, birlik ve anlaşma doğar.

11. Sıhhat u Maraz: Farsça mensur bir risaledir. Âlî ile Sadıkî'de Sıhhat u Maraz olarak kayıtlı bulunan bu eserin adı Leningrad'taki külliyyatta, British Museum nüshalarından birinde Hüsn ü Aşk olarak kayıtlıdır.

Sıhhat u Maraz risalesi Muhammed Ali Nasıh tarafından Sefer-nâme-i rûh adıyla bastırılmıştır. Eserde ruhun beden ülkesine yaptığı seyahat anlatılır. Fuzûlî eserinde beden ülkesini o zamanki tıp ilmine göre anlatır. Eserde ruhun madde ile olan ilgisi,

aslında güzellikten ayrı olmayan ruhun hüsne aşık olarak onu beden ülkesinde araması, sonunda kendisini maddeden kurtararak hüsnü, yani kendi kendisini bulmasıdır. Böylece Fuzûlî eserinde ruhu ve onun madde ile olan ilgisini tasavvufî bir görüşle anlatmıştır.

12. Muammâ Risalesi: Bu küçük Farsça risale Fuzûlî'nin bir çeşit manzum bilmece demek olan muammâ yazmaktaki bilgisini ve ustalığını gösteren eseridir.

13. Matla'ul-tikad fî Ma'rifeti'l-mebde' ve'l-Meâd: Fuzûlî'nin Arapça mensur eseridir. Bu eserden yalnız Kâtip Çelebi bahsetmiştir. Eserin, İmamiye mezhebine göre yazılmış kelâma ait bir risale olduğunu söylemektedir. Fuzûlî eserinde şifliğini gizlemiş, İmamiye mezhebinin inanışına hiç değinmeyerek sünnî Osmanlı idarecileri yanında bir mevkii elde edebilmek gayesini gütmüştür. Fuzûlî bu eserinde “nereden geldik, nereye gidiyoruz” konusunu kelâm ilmine göre incelemeye çalışmış, Yunan ve Müslüman filozoflarının görüşlerini nakletmiştir. Bu konular kitapta bazen Yunan ve İslam filozoflarının, bazen de sofilerin görüşlerine uygun olarak ele alınmıştır.³¹

1.1.2. Edebi Kişiliği:

Fuzûlî, Türk edebiyatının en büyük şairi olarak kabul edilir. Dünyanın en zengin şiir edebiyatlarından biri olan Türk edebiyatı binlerce şair yetiştirmiştir. Bunlardan bir kısmı zamanın eleğinden geçtikten sonra unutulup gitmiş, bir kısmı da asırların ve çağların üzerinden aşarak bütün nesillere sesini duyurmuştur. Türk edebiyatında, böyle asırların ötesinden seslenen şair de sayılamayacak kadar çoktur. İşte Fuzûlî, çağların ötesinden ses veren şairlerin ön sırasında bulunmaktadır. Şair, şüphesiz, eşsiz bir şiir istidadı ile doğmuştur. Ancak, bir kimsenin büyük şair olması için yalnız doğuştan getirdiği istidat yetmez. Bunun, Fuzûlî'nin de belirttiği gibi, ilim, kültür ve hayat tecrübesi ile beslenmesi lazımdır. Şair adayının, gerek yaşadığı muhit, gerekse karşılaştığı hayat şartlarına göre bir yol tutacağı muhakkaktır. Sanatkârın içindeki fırtınalar hiçbir şekilde dinmez. Ama hangi yöne doğru eseceğini de, geniş ölçüde dış tesirler tayin eder. Fuzûlî'nin, yetiştiği muhit ile şairliği arasında bir ilgi arandığı zaman, bu hükmümüzün isabetli olduğu anlaşılır. Gerçekten, Fuzûlî'yi, biraz da

³¹ MAZIOĞLU, Fuzûlî ve Türkçe Divanı'ndan Seçmeler, A.g.e., s.34 -39

Bağdat – Kerbela – Hille muhitinin tarihi, dini ve kültürel şartları ile izah etmek mümkündür.³²

Şiiri dünyanın gelmiş geçmiş bütün büyük ozanlarınınkiyle eş değerdedir. Kalidâsa, Li-Po, Maarrî, Mevlânâ, Dante, Hâfız, Goethe, Poe, Baudelaire neyse o da o. Dize kurma, sözcük seçimi, dili yoğurma ve etkileme gücü en üst düzeyde. Büyük bir “söz matematiği” ustası. Mozart müziğinin yumuşak, zengin tınısıyla Boticelli resminin kıvraklığı var şiirinde. İlk kez Nietzsche’nin dile getirdiği “Dionizos’a özgü coşku” onun şiirinin temel özelliklerinden biri. Yoğun bir duyarlık, eskilerin “sehl-i mümtenî” dedikleri şaşırtıcı bir söyleyiş kolaylığı, çağının gerektirdiği birçok alanda (tıp, gökbilim, riyaziye, tasavvuf, dilbilim...) sağlam bir bilgi birikimiyle, 16. yüzyıl Türk dünyasının en özgün kişilerinden. Üç ayrı dilde eş yetkinlikte şiir söyleyebilen kişi dünyada pek görülmemiştir.³³

Fuzûlî’nin şöhreti, nüfuz ve tesiri daha kendisi hayatta iken bütün Türk-İslam ülkelerine yayılmaya başlamıştır. Türk-İslam âleminde onun adı sadece büyük bir şairi değil aynı zamanda velilik mertebesine yükselmiş bir Hak âşığını çağrıştırmaktadır. Mahzenü’l-garâib’de, Fuzûlî’nin İslam kültür ve edebiyatının üç büyük dili olan Arapça, Farsça ve Türkçe’de “emsalinin kendisine uyduğu bir şair, her üç dilde de kâmil bir zat” olduğunu, Irak ve Horasan’da şöhretinin yayıldığını kaydeden Ahmed Alihan Hâşimî, ele aldığı 3145 İranlı şair arasında ona özel bir mevki vermekle tesir ve nüfuzuna da işaret etmiştir. Tanınmış Türk asıllı İran şairi Sâib-i Tebrîzî’nin başucu kitaplarından birini Fuzûlî divanının oluşturması da onun İran’daki şöhret ve nüfuzu hususunda bir fikir vermektedir.

Divan edebiyatının diğer meşhur isimlerine kıyasla Fuzûlî’nin İslam dünyasının büyük bir kısmında kazandığı şöhreti, önce onun bu üç dilde ustalıkla şiir yazması ile açıklanabilir. Arapça şiirlerinin vasat bir seviyede olmasına karşılık Farsça ve özellikle Türkçe şiirleri onu daha hayatta iken sanatının zirvesine ulaştırmıştır. Fuzûlî, doğduğu ve yaşadığı yer itibarıyla Âzerî Türkçesi’nin kullanıldığı Irak bölgesi Türkmenlerindedir. Bu bakımdan dilinin bu ağzın özelliklerini yansıtması tabiidir. Bununla beraber bu ağız sadece bir kısım şiirlerine ve bazı özelliklerine aksetmiştir. Fuzûlî’nin şiir dili devrinin Osmanlı Türkçesi’nden uzak değildir. Onun

³² HACIEMİNOĞLU, A.g.e., s.9, 10

³³ Sait MADEN, Fuzûlî Bugünün Diliyle Seçmeler, Çekirdek Yay., İstanbul, 2002, s.9

hem Âzerî hem de Anadolu sahasında sevilmiş olmasının sebeplerinden biri bu özelliği olmalıdır. Bu gerçeği dikkate alan Köprülü, Fuzûlî'yi Osmanlı ve Âzerî edebiyatlarının müşterek bir şahsiyeti kabul etmenin edebiyat tarihi bakımından zaruri olduğunu söyler. Diğer taraftan Şîîliğinde aşırılıktan uzak kalması Sünnî çevrelerce, bazı şiiirlerinde “çâr yâr” dan ve İmam-ı Âzam'dan bahsetmiş olmasının bir takıyye olarak yorumlanması Şîî çevrelerce benimsenip sevilmesinde amil olmuştur.

Her sanatkârda olduğu gibi Fuzûlî'nin şiiirlerinde de kendinden önceki büyük ustaların tesirinden bahsedilmiştir. Köprülü onun Osmanlı şairlerini fazla tanımadığını, bu sebeple de onda İran şiiirinin ve bunlar arasında Hafız, Attar, Molla Câmî, Nizâmî, Hâtîfî ve Selman-ı Sâvecî'nin tesirlerinin aranması gerektiğini söyler. Fakat dikkatli bir araştırma Fuzûlî'deki bu tesirlerin başka şairlerde olduğu kadar açık olmadığını gösterir. Benzerliklerin çoğu, belirli ve müşahhas bir tesirden çok divan edebiyatının ve onun arkasındaki kültür birikiminin özelliğinden gelen ve tabii olarak ortak olan fikirler, duygular ve mazmunlardan kaynaklanır. Bunun dışında gerçek olan, Fuzûlî'nin hemen bütün şiiirlerinde kendi şahsi tasarrufunun varlığıdır. Nitekim Fuzûlî ile Hafız'ı karşılaştıran Mazıoğlu, Fuzûlî'de bu tesirler olsa bile bunları kendi benliği içinde eriterek onlara şahsiyetinin damgasını vurmuş olduğunu pek çok örnekle göstermiştir.

Fuzûlî şiiir dili olarak Türkçe'ye son derece hâkimdir. Divan geleneği içinde şiiirin haşivlerden, lüzumsuz kelimelerden sıyrılıp yalın hale gelmesinde Fuzûlî önemli bir merhale teşkil eder. Divanının dîbâcesinde, “Mazmûnu zevk-bahş ü serîü'l-husûl ola / Andan ne sûd ki ola mübhem ibareti” diyerek kolay anlaşılabilir şiiir tarzını savunan Fuzûlî'nin kasidelerinde epey ağır ve külfetli olan dili gazellerinde ve Leyla ve Mecnun mesnevisinde sade, tabii ve yapmacıksız bir özellik gösterir. Bu sadeliği içinde dili sanatkârane kullanan Fuzûlî, kelime tekrarlarından ve zengin ses unsurlarından ustalıkla faydalanmıştır. Kendisine kadar gelen divan şiiirinin belagat geleneği, onda alışılmış bir usulü yerine getirme külfeti olmaktan çıkarak gerçek bir şiiir estetiği oluşturur. Böylece şiiir muhteva, şekil ve ses güzelliğiyle olağan üstü bir bütünlüğe erişir.

Fuzûlî'nin tam bir mürettep divan teşkil eden Türkçe şiiirlerinde kullandığı vezinler, genel olarak devrinde kullanılan vezinlerin ortalamasına uygun olup her

hangi bir özellik göstermez. İmale ve zihaf gibi aruz arızaları, daha sonraki büyük divan şairlerinde de görülebilecek asgari bir seviyededir. Bu bakımdan Fuzûlî, Türkçe'nin aruza intibak etme sürecinde de önemli merhalelerden biridir.

Fuzûlî'ye İran taklitçiliği ve Hurûfîlik isnat eden Rıza Tevfik, onun kendi şiirlerini kelime oyunları ve zevksiz tasannu gayretleriyle bozduğunu söyler. Köprülü ise bunun sadece kasidelerinde görüldüğünü belirtir. Gerçekten kaside ve gazellerinde de kendine mahsus şahsiyeti fark edilen Fuzûlî, gazellerindeki derinlik, samimiyet, hissîlik ve lirizme mukabil kasidelerinde fikir ve belagat oyunlarına çok başvurur. Kasidelerinde söz sanatları, gazellerinde mana sanatları hâkimdir. Gazellerindeki sadelik kasidelerde yoktur. Köprülü, kasidelerinde mahir bir fikir ve sanat işçisi oluşunu şairliğinin bir zaafı olarak gösterir. Bununla beraber Fuzûlî bu tarzıyla da hayret verici bir kültür birikimini daha müşahhas olarak ortaya koymuştur. Kasideleri, bütün yapı taşları görünen mimari eser gibi dört başı mamur bir plastik güzelliğe sahiptir. Fakat hiç şüphesiz Fuzûlî'nin asıl sanatı gazellerindedir. Denilebilir ki şair, hiçbir zaman didaktik olmamak şartıyla âlimane tavrını kasidelerinde, âşıkane tarzını da gazellerinde ortaya koymuştur. Fuzûlî'nin şiirlerindeki sadelik ve yalınlık ilk bakışta kolay anlaşılır olmasındandır. Bu tarafıyla zaman zaman bir “sehl-i mümteni” gibi gelen beyitlere rastlanır. Buna karşılık karışık mazmun sistemi, bu şiirin özelliği olan arka plan kültürünü tabakalar halinde gösterir. Böylece müşahhas varlıktan hareket ederek önce tabiat, onun arkasından bazen sosyal hayatın parçaları, bazen bir ilim alanının bilgileri, fakat hemen her zaman aşk, tasavvuf gibi çok defa aynı beyitte rastlanabilecek anlam tabakaları ardı ardına açılır. Sonraki yüzyıllarda Sebk-i Hindî tarzıyla gelişip daha da karmaşık bir duruma gelecek olan sistemin ilk habercisi Fuzûlî olur.³⁴

Yazdığı aşk şiirleriyle daha gençliğinde şöhret bulmaya başlamıştır. Ancak, ilimsiz şiirin son derece değersiz olacağını idrak ettiğinden, şiirini ilim ve marifetle beslemek istemiştir. Bu yolda yalnız edebiyat ilimlerini ve üç dilin edebiyatını öğrenmekle yetinmeyerek “aklî ve naklî” ilimlerden başka İslami ilimleri de öğrenmiştir. Gerek dini ilim sahasında gerekse felsefe, astronomi ve tıp gibi tabiat ilimlerinde geniş bilgi sahibi olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Ahdî'nin verdiği

³⁴ KARAHAN, TDV İA, A.g.e., s.242 - 243

malumata göre Fuzûlî hoş sohbet, neşeli bir adamdır. Onun bu özelliğini eserlerinden ve bilhassa “Şikâyetname”sinden çıkarmak mümkündür. Bununla beraber onun affedemediği şey cehalettir. Daha çok şikâyet ettiği kimseler imla hatası yapan kâtipler, şiiri nesir gibi ahenksiz ve kötü okuyanlar, hele kendilerini şair zannederek şiir söylemeye kalkışan kendini bilmez cahillerdir.

Ona göre, kusursuz bir şiir elde etmek kolay değildir. Şiir önce bir Tanrı vergisidir. Şair, şiiri ilimle birleştirerek, ilmin ve sanatın yüceliklerine ulaşır. Bununla birlikte gerçek şiir, aşk duygularını -bilgili ve olgun bir ruhun ürperişleri halinde- terennüm eden şiirdir. Fuzûlî'nin bu görüşleri kendi şiirinin bir tarifi gibidir.³⁵ Fuzûlî'nin şiirleri coşkun bir çağlayan gibidir. İnsanlar suyun sesini, akışını ve güzelliğini her hali ile duyup, görüp, hissedebilirler. Ama susuzluklarını gidermek için eğilip çağlayandan kana kana su içemezler. Sadece avuçlarını uzatıp, tutabildikleri kadar su ile damaklarını ıslatabilirler.

O zaman da kendilerini bütünü ile bir sanat deryasının içinde hissederler, ama tadını aldıkları halde ona doyamazlar.

Fakat insanlar bu sayede şiirlerdeki sanat zevki ile beraber fikirlerin tadını da alırlar. Şairin, sanat ve fikri şiirlerinin bağrında kardeşçe barındırmasının faydasını o zaman daha iyi anlarlar ve ikisine de doymak istemezler, ama her zaman tatmak ihtiyacı hissederler.³⁶

Şiir bir sevdadır; ihtiras ve aşktan doğar. Ancak bu sevda ilim ve irfan ile süslenmeli, zenginleştirilmeli ve kuvvetlendirilmelidir. Zira ilimsiz şiir, temelsiz bir duvar gibidir ve yine ilimden yoksun şiir, ruhsuz beden gibi cansız hareketsiz ve revnaksızdır. Fuzûlî'ye göre ilim, şiiri ayakta tutan bir temeldir; onu kuvvetlendirir, süsler, kalıcı kılar ve ebedileştirir. Yani ilim, şiirin bir nevi gıdasıdır. İlim ve kültür, şiir gelininin yüzünün süsü, şiirin ipekten gerdanlık ipliğinin mücevheridir.³⁷

Ortaçağ öğretim sistemine göre işleyen İslam medreselerinde, bütün ilimleri okutma yolu tutulurdu. Böyle bir çevre içinde yetişen ve ilme çok önem veren Fuzûlî, devrinin bütün ilimlerini öğrenmiştir. Türkçe Divan'ının önsözünde, “ilimsiz şiirden ruhsuz kalıp gibi nefret ettiğini” bildirir.

³⁵ Müslim ERGÜL, Fuzûlî, Toker Yay., İstanbul, 1998, s.24 - 25

³⁶ YAŞAR, A.g.e., s.92

³⁷ Muhammet Nur DOĞAN, Fuzûlî'nin Poetikası, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002, s.26 - 27

Türkçe ve Farsça Divanlarının önsözlerinden öğrendiğimize göre, daha çocuk denecek yaşta şiirle uğraşmaya başlamış, ömrü boyunca devam ettiği bu yolda Arapça, Farsça ve Türkçe birer divan meydana getirmiştir. Bunlardan başka, çeşitli konularda, manzum ve mensur bir hayli eseri daha vardır.

Fuzûlî, Azerî lehçesiyle yazmıştır. Türkçe Divan'ının önsözünden öğrendiğimize göre, ilkin Arapça ve Farsça şiirler yazmış, Türkçe şiirlerini daha sonra kaleme almıştır. Bir kıtasında da, Türkçe ile ince şiirler söylemenin güç olduğunu, fakat kendisinin bu güçlüğü yenebileceğini ifade etmiştir.

Fuzûlî'nin şiirleri, ana çizgileri bakımından dindışı şiirlerdir; içlerinde yer yer tasavvufu okşayan parçalara da rastlanan bu şiirler, çoklukla aşk teması üzerine kurulmuştur; fakat bu aşk maddi bir aşk değil, manevi bir aşktır. O, bu yoldaki şiirlerinin çoğunda, aşk derdinden hoşnut olduğunu, bu derdin eksilmeyip çoğalmasını dilediğini bildirir. Türk edebiyatının en büyük lirik şairlerinden sayılan Fuzûlî, hususiyile gazel tarzında, bir de Leyla ve Mecnun mesnevisinde çok üstün başarı göstermiştir. Türkçe Divan'ının önsözü içindeki manzum bir parçada, “şairin kudretini gösteren şiirin gazel olduğunu” söylemiş, kendi gönlüne de, “türkü şiir çeşitleri içinden gazeli seçmesini” öğütlemiştir.³⁸ Onun şiirlerinin başlıca unsurları olan aşkın acılarına tahammül etmek, elem çekmek, halkın ayıplamasına (melâmet), başkalarının (ağyar) cefasına katlanmak, sabır, alçak gönüllülük, bütün bunlar tasavvufun da dayandığı esaslardır.³⁹ Tasavvuf, Fuzûlî'nin şiirlerinin esaslı bir unsurudur, fakat bu şiirler herhangi bir mutasavvıf şairin, mesela Nesimi'nin manzumelerinden farklıdır. Çünkü Fuzûlî bir fikrin propagandacısı değildir. Asıl amacı sanattır. Tasavvufu bir vasıta olarak görmüştür. Bundan dolayıdır ki felsefi inanç, tasavvuf düşüncesi onun şiirlerinin içinde erimiş bir vaziyettedir.

Fuzûlî, her şeyden önce bir aşk şairidir. Ölüm, yalnızlık duygusu, yoksulluk, rintlik, çöl-tabiat gibi temalar ve diğer felsefi düşüncüler hep bu aşk eksenini etrafında, bu temel duygu içinde verilmeğe çalışılmıştır. Aşk, Divan şiirinde çok işlenmiş bir temadır. Fakat Divan şairlerinin hiç biri aşkı, Fuzûlî ölçüsünde, içli ve samimi bir şekilde terennüm etmemiştir. Şairin yüksek ve muzdarip ruhunun biricik devası olan

³⁸ Nevzat YESİRGİL, Fuzûlî Hayatı Sanatı Şiirleri, Varlık Yay., İstanbul, 1959, s.6 - 7

³⁹ MAZIOĞLU, Fuzûlî Üzerine Makaleler, A.g.e., s.31

aşk, gelip geçici olan dünyanın tesellisini zevk ve eğlencede bulan veya şehvi hislere dayanan bir aşk değildir. Bu aşk ilahi-tasavvufi bir aşktır.

Fuzûlî lirik bir şairdir. Kendisini dünya klasikleri seviyesine yükselten ve kuvvetle yaşatan unsurlardan biri de şiiirlerindeki lirizmdir. Duygu planında kaldığı müddetçe onun hassasiyetini, büyük ıstıırabını kolaylıkla duyar ve anlarız. Bilhassa, coşkun bir ilhamla söylediğı aşk şiiirlerinin başlıca niteliğı sadelik, tabiiik ve samimiliktir.

Fuzûlî, Divan edebiyatının bütün nazım şekillerini denemiştir. Mesnevi ve murabaları güzeldir. Fakat çok beğenilen ve daha güzel olan şiiirleri gazelleridir. Gazeller duygu şiiirleridir. Divan edebiyatında en samimi duyguların terennümünde kullanılan gazellerin başlıca teması aşktır. Bu yüzden Fuzûlî gazele özel bir sevgi duymuş, Türkçe Divan'ının önsözünde bir gazel methiyesi halinde söylediğı manzumede bu şekli “sanat bahçelerinin gülü” diye nitelendirmiştir. Gerçekten Fuzûlî bir gazel şairi olarak tanınmış, idealize ettiğı aşkını lirik bir hüznü, feragat ve sabır, samimilik ve derinlik gibi niteliklerle üstün şiiirler halinde gazellerinde terennüm etmiştir. Kasidelerinde aynı ölçüde başarılı değildir. Daha çok düşüncelerin ifade vasıtası olan bu tarz şiiirlerinde bir “nazım ustası” olarak karşımıza çıkar. Ondaki lirizm azalıı. Zekâ ve kelime oyunlarına, söz sanatlarına ve süslü ifade şekillerine takılarak tabii ve samimi olmaktan uzaklaşır.

Divan edebiyatında nazım birimi, genel olarak beyittir. Bu bakımdan beyite çok önem verilmiş, onda bir mana bütünlüğü ve söyleyiş güzelliğı yaratılmak istenmiştir. Bu yüzden aynı şiiirin beyitleri arasında bulunması gereken anlam bütünlüğü çoğu defa ihmal edilmiştir. Fuzûlî bu anlayışı muhafaza etmekle beraber, bir kısım şiiirlerinde “parça güzelliğı” yerine, beyitler arasında konu ve tema birliğı kurmak suretiyle “bütün güzelliğı”ni hâkim kılmıştır. Onun, böyle “bütün şiiir” anlayışıyla söylemiş olduğı gazeller sayı bakımından oldukça fazladır.

Fuzûlî nesir alanında da eserler vermiştir. Gerçi onun nesri, şiiiri ile mukayese edilecek kadar üstün bir özellik taşımaz. Fakat Şikâyetname adıyla tanınan mektubu ve Hadîkatü's-Süedâ'sı onu güçlü bir nesir ustası olarak tanıtmaya yeterlidir. Bunun gibi bazı mensur eserleriyle diğier mektuplarında kullandığı süslü, sanatlı, secili bir üslupla inşa tarzında ne kadar başarılı olduğunu görmek mümkündür. Fuzûlî bu yönüyle, aynı tarzda daha önce eserler vermiş bulunan Sinan Paşa ve Ali Şir

Nevâî'ye benzer. Yalnız Şikâyetname, bu özelliğin yanında, Fuzûlî'nin başka bir yönünü, mizah ve tenkit yazarı olarak başarılı ve kabiliyetli bir sanatkâr olduğunu ortaya koyar.⁴⁰ Zaman zaman bazı devlet yöneticilerine yazdığı mektuplarda, dile olan hâkimiyetini göstermiş ve böylece, Türk nesir dilinin gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Bilhassa, Nişancı Celal-zade Mustafa Bey'e yazdığı ve Şikâyetname adıyla bilinen mektubunda Fuzûlî, hem bir dil, hem de bir hiciv ustası olduğunu göstermiştir.⁴¹ O'nun, şiirlerinde kelimelerin değişik anlamlarıyla oynamayı ve böylece okuyucusunu şaşkınlığa, tereddüde ve acizliğe düşürmeyi ve böylelikle sözüne espri katmayı seven karakteri nesrinde de karşımıza çıkar. Bu sebeple Fuzûlî'nin bu özelliği göz önünde bulundurulmadan ve metnin içerisinde büyük başarı ile sergilediği semantik tutarlılığı izleme anlayışı hesaba katılmadan onun nesrini doğru anlamak mümkün olamaz.⁴²

Fuzûlî, Divan edebiyatının sanat anlayışına sadık kalmakla beraber, bu edebiyata her şair tarafından ortaklaşa kullanılan birtakım şekil ve söz kalıpları arasında kendi kişiliğini korumasını bilmiştir. Ahdî ve Lâtîfî tezkirelerinde, onun, "tarzında yaratıcı ve yolunda icatçı" olduğu yazılıdır. Her türlü söz hünerine fazla düşkünlük göstermesine rağmen, gazelleri, okuyucu üzerinde "samimi" intibamı uyandırmaktadır; fakat kasideleri kelime ve fikir oyunları ile çok yüklü ve yapmacıklıdır.

Kişiliğinin gelişmesinde, kendinden önce yetişen bazı Fars ve Türk şairlerinin açık tesirleri vardır. Lâtîfî tezkîresinde de, onun "Nevâî tarzına yakın gönül aldatıcı bir tarzı ve acıp bir üslûbu olduğu" kayıtlıdır.⁴³

Fuzûlî'nin şiirlerinde aşktan sonra yer alan en kuvvetli unsur rintliktir. Dünya malına önem vermeme, istiğna yani göz ve gönül tokluğu, softa zahitlerle vaizlere çatma, sakî, şarap, meyhane, onun şiirlerinde çok geçen temalardır. Rintlik aynı zamanda âşıklığın da icabı olduğu için Fuzûlî'nin âşıkane şiirlerindeki gibi rindane şiirlerinde de samimiyet ve şiiriyet vardır. Rintlik, ona göre sevginin, hoşgörünün ve insanlığın ifadesidir. Fuzûlî rintlerin engin hoşgörüsünü ve samimiyetini, şekil-

⁴⁰ ERGÜL, A.g.e., s.26-29

⁴¹ Namık AÇIKGÖZ, Fuzûlî, Timaş Yay., İstanbul, 1998, s.19

⁴² DOĞAN, A.g.e., s.13

⁴³ YESİRGİL, A.g.e., s.7 - 8

perest, dar görüşlü sofuların (zahit, vaiz) ikiyüzlü, menfaatçi davranışlarına ve dini istismar etmelerine tercih etmiştir.

Fuzûlî'nin âşıkane ve rindane şiirleri ile İran edebiyatının ünlü gazel şairi Hâfız-ı Şîrâzî'nin şiirleri arasında büyük bir benzerlik vardır. Her ikisi de âşıktır ve doğuştan şairdir. İkisi de aynı İslamî ve edebi kültürle yetişmiştir. Her ikisinde de tasavvufun büyük etkisi vardır. Her ikisi de rint ruhludur. Her ikisi de Tanrı'yı ve onun en güzel bir biçimde (Ahsen-i takvîm) yarattığı güzelleri sevmiştir. Fakat ne Hâfız ne de Fuzûlî mutasavvıf şair değillerdir. Fuzûlî'de din ve tasavvuf, Hâfız'da ise rintlik daha ağır basar.⁴⁴

Fuzûlî'nin edebi şahsiyeti hakkında, sonuç olarak şu söylenebilir: O, dili ustaca kullanarak, Türkçe ile kusursuz denebilecek şiirler söylemiştir. Fuzûlî'nin şiirlerinde aşk ve ıstırap iç içedir ve şiirlerin fonunda tasavvuf en belirgin özellikleriyle yer alır. Şiirlerinde samimi olması dolayısıyla, lirizmi yakalamış ve buna paralel bir üslup kullanarak, şiir sanatında kalıcılığı yakalamıştır. O, Farsça bir beytinde de ifade ettiği gibi, ülkeleri askerle değil, dil kılıcıyla fetheden bir şairdir.⁴⁵

1.2. Bâkî'nin Hayatı:

16. yüzyılın büyük şairi Bâkî, 1526 / 27 yılında İstanbul'da doğmuştur. Daha hayatta iken "Sultanü'ş-Şuarâ" unvanını alan şairin asıl adı Mahmud Abdülbâkî'dir. Babası, Fatih Camii müezzinlerinden Mehmet Efendi'dir. Fakir bir ailenin çocuğu olan Bâkî, bir süre saraç çıraklığı yaptıktan sonra, medresede derslere devam etmeye başladı.⁴⁶ Bâkî'nin hayatından bahseden eserlerin hemen hepsinde, onun küçük bir çocukken "saraç" çıraklığı yaptığı, daha sonra bu işten hoşlanmayarak ustasının yanından kaçtığı ve medresede derslere başladığı yazılıdır. Orhan Şaik Gökyay, Bâkî'nin saraç çıraklığı değil, "sirâc" çıraklığı yaptığını ve bunun da camilerde kandilleri yakıp söndürmekle, yağlarını koymakla ve fitillerini kesmekle vazifeli kimselere verilen ad olduğunu ortaya koydu.⁴⁷ Kelimenin bu hususi manasının herkesçe bilinmemesi, onun saraç çırağı olduğuna dair süregelen yanlış bir kanaate

⁴⁴ MAZIOĞLU, Fuzûlî Üzerine Makaleler, A.g.e., s.29 -30

⁴⁵ AÇIKGÖZ, A.g.e., s.19

⁴⁶ Sabahattin KÜÇÜK, Bâkî ve Divanından Seçmeler, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002, s.1

⁴⁷ Faruk Kadri TİMURTAŞ, Bâkî Divanından Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1987, s.VII

sebepl olmuştur.⁴⁸ Kabiliyeti ve okuma isteği ile kısa zamanda kendisini gösteren şair, devrin meşhur müderrislerinden “Ahaveyn” lakabı ile tanınan Karamanlı Mehmed ve Ahmed Efendilerden yararlandı. Ders arkadaşları arasında ileride büyük şöhet kazanacak olan âlim ve şair Nev’î, Üsküplü Vâlihî ve tarihçi Hoca Saadettin Efendi de bulunuyordu. Bu gençler arasında on üç şair vardı.

Bâkî, bu ilim ve sanat çevresinde, zekâsı ve sanat kabiliyeti sayesinde kendisini tanıtmayı başarmış, daha on dokuz yaşlarında iken, İstanbul’un genç şairleri arasına katılmıştı. Hocası Karamanlı Mehmet Efendi hakkında söylediği “Sünbül” kasidesi, şöhetinin daha da artmasını sağladı. Bâkî, bu arada, devrin büyük şairi Zâtî (ölm.1546)’nin Beyazıt Camii avlusundaki küçük remilci dükkânına sık sık uğruyordu. Zamanın bir edebiyat okulu durumunda olan bu dükkâna birçok genç şair geliyor, buradaki sanat sohbetlerinden yararlanıyordu. Bunların arasında Zâtî’nin en takdir ettiği kişi Bâkî idi.⁴⁹ Zâtî 953’te (1546) vefat ettiğinde Bâkî yirmi yaşlarında idi.

1552’de yeni açılan Süleymaniye Medresesi’nde Kadızâde Şemseddin Ahmed Efendi’nin derslerine devama başladı. Ramazan 962’de (Ağustos1555) Nahcıvan seferinden dönen Kanûnî’ye takdim ettiği kasidede üç yıldır medrese odalarında yattığından ve padişahın emriyle bir yıl bina eminliği hizmetinde bulunduğundan söz etmektedir. Anlaşıldığı üzere derslere devam ederken öte yandan, yapımı sürmekte olan Süleymaniye Külliyesi’nde bina emini olarak çalışmıştı. 1556 yılında Halep kadılığına tayin edilen hocasıyla birlikte gitti ve orada kadı nâibliği yaptı. O sırada hocasına “râiyye”, Halep Beylerbeyi Kubad Paşa’ya da “hilâl” redifli birer kaside sundu. Şah Abbas’ın kütüphanecisi ve Mecmau’l-havas adlı tezkirenin müellifi Sâdıkî-i Kitâbdâr, Halep’e uğradığında kendisiyle tanışıp uzun uzun sohbetlerde bulunmuş, aralarında latifeleşmelerde geçmiştir.

Bâkî, Halep’te dört yıl kadar kaldı. Kadızâde’nin 1560 yılında Halep kadılığından istifa ederek İstanbul’a dönüşünde onunla beraber yola çıktı. Aynı yılın Mart ayında, Konya’da Şeyhülislam Ebu’s-suûd’un kadılıkla Şam’a gitmekte olan oğlu Mehmed Çelebi’ye rastladı. Kendisine bir “nûniyye” kasidesi takdim ederek ondan babasına bir tavsiye mektubu aldı. Bâkî, İstanbul’a varışında kendisi için

⁴⁸ Mehmet ÇAVUŞOğLU, “Bâkî” md., TDV İA, İstanbul, 1991, c.4, s.537

⁴⁹ KÜÇÜK, A.g.e., s.1 - 2

yazdığı “lâmiyye” kasidesini sunarak Ebu’s-suûd Efendi’nin çevresine girme imkânını elde etti. Bu arada sadâret mevkiinde bulunan Rüstem Paşa’ya yaklaşmak için onun şeyhi, Baba Efendi diye maruf Filibeli Şeyh Mahmud Efendi’ye intisab etmeye uğraşıyordu. Bu sebeple ona da birkaç kaside takdim etti. Rüstem Paşa’nın 1561’de ölümü ile yerine geçen Semiz Ali Paşa’ya da iki kaside sundu. Ekim 1561’de danişmend, iki sene sonra da mülazım oldu. 1564 Nisanında da yirmi beş akçe ile bir medreseye tayini için ferman çıktı.

O sırada Rumeli kazaskeri olan Hamid Efendi bu tayini kanuna ve usule uygun bulmadığından gereğini yapmakta tereddüt göstermekte iken şairi tanıyan ve takdir eden padişahın yeniden ve kesin fermanı üzerine 30 akçe ile onu Silivri’de Pîrî Mehmed Paşa Medresesi’ne tayine mecbur oldu. Orada çok kalmayan Bâkî birkaç ay sonra, Kasım 1564’te İstanbul’da Murad Paşa Medresesi’ne nakledildi. Bu tayinin sağladığı imkândan faydalanarak Kanûnî’nin kendisine gönderdiği şiirlerine onun emri üzerine nazireler yazıyor, bir yandan da ona kasideler takdim ediyordu. Aralarındaki bu alaka, zeki ve kabiliyetli şairin yeteneklerini padişaha göstermesine yardım etti. Bu kabiliyetli şairden hoşlanan Kanûnî ona Keşşaf, Hidaye, Ekmel adlı kitapların kıymetli birer nüshasını hediye etti. Bâkî de divanını padişahın emriyle ona sundu. Padişahın türlü iltifatları şairi manen ve maddeten zenginleştiriyordu. Haziran 1566’da, hacca gitmiş olan babasının ölümü haberini aldı. Bunun da ardından Kanûnî Sultan Süleyman’ın Zigetvar’dan ölüm haberi geldi (Eylül 1566).

Daima himayesini gördüğü bu büyük sultana duyduğu samimi bağlılığını ve onun yüce şahsiyetini dile getiren ünlü mersiyesini yazdı. Son kısmı yeni padişaha intisap vesilesi olan mersiye’nin ardından da II. Selim tahta çıktığında hemen bir “cülûsiye” takdim etti. Umduğu câizeyi bulamayışı bir yana Murad Paşa müderrisliğinden de azledildi. Uzun bir mâzullük devresinden sonra Temmuz 1569’da Mahmud Paşa müderrisliğine, Ağustos 1571’de de Eyüp müderrisliğine tayin edildi. Münşeat sahibi Feridun Bey’in vasıtasıyla Sokullu Mehmed Paşa’nın himayesini elde eden şair padişahın hususi meclisine de girmeye başladı. Hükümdarın birkaç gazelini tahmis, birkaçını da tanzir etti ve ayrıca ona üç kaside sundu. Bu yakınlığın neticesi olarak 1573 Mayısında Sahn müderrisliğine getirildi. III. Murad’ın cülusundan sonra da itibarlı durumu devam etti. Ekim 1575’te Süleymaniye müderrisliği payesine yükseltildi. Bu makama gelişinden bir ay sonra

talihinin burcunda uğursuz bir yıldız görüldü. Rivayete göre Nâmî adlı bir şairin gazelini, mahlas beytindeki ismi Bâkî'ye çevirmek suretiyle ona isnat ettiler. O gazeldeki, “Gınâ sadrındaki mağrur u nâ-âsûde serverden / Fenâ bezminde hâb-âlûd olan mestânemiz yeğdir” beytinde şair, içkiye düşkünlüğü meşhur olan II. Selim'i oğlu III. Murad'a tercih ettiğini ima ediyor, dediler. Padişah hiddete kapılarak şairi azletti. Ancak onu himaye edenler hükümdara gazelin İstanbullu Nâmî'ye ait olup eski mecmualarda görüldüğünü söyleyerek şairin bağışlanmasını sağladılar. Gerçekte ise bu gazel Bâkî divanının birçok yazma nüshasında bulunduğu gibi basmalarında da yer almıştır. Gazelin şairi kurtarmak gayesiyle Nâmî'ye isnat edilmiş olması mümkündür. Bu hadisenin yatıştırılmasıyla Kasım 1576'da Edirne'de Selimiye müderrisliğine, Mart 1579'da Mekke kadılığına tayin edildi. Temmuz 1582'de İstanbul'a geldi. Mekke'de iken tercüme ettiği “el-İ'lâm fî ahvâli beledi'llâhi'l-harâm” adlı Mekke tarihini padişaha takdim etti. Murâdî mahlasıyla şiirler yazan padişahın gazellerine yaptığı nazirelerle hükümdarın alakasını görmeye başladı. Eylül 1584'te Molla Ahmed Efendi'nin yerine İstanbul kadısı olduysa da çok geçmeden azledilerek Üsküdar'da oturması emredildi. Temmuz 1586'da tekrar İstanbul kadılığına getirilip kısa bir zaman sonra da Anadolu kazaskeri yapıldı. Burada iki sene hizmetten sonra azledilen Bâkî, üç yıl kadar açıkta kalışının ardından Mayıs 1591'de yine bu makama iade edildi.

Bu sırada bazı kadılar padişaha şair hakkında şikâyette bulundular. Bâkî de Şeyhülislam Bostanzade Mehmed Efendi'nin kardeşini kendi yerine getirmek için şikâyetçileri tahrik ettiğini hakaretamiz kelimelerle ileri sürdü. Şeyhülislam ise onun bazı mısralarına dayanarak kendisine küfür isnadında bulduktan başka rüşvet alıp verdiğini de iddia ederek azlini ve sürgün edilmesini istedi; aksi takdirde makamından ayrılıp başka sultanın ülkesine gideceğini söyledi. Bâkî, padişahın hocası Sadettin Efendi'ye başvurarak o sırada Rumeli kazaskeri olan Zekeriya Efendi'nin Şeyhülisamlığa getirilmesini, münasip görülmediği takdirde kendisinin bu makama talip olduğunu bildirdi. Bostanzade'nin, başka bir sultanın ülkesine gideceğine dair sözünden incinen hükümdar onu azlederek yerine Zekeriya Efendi'yi, Rumeli kazaskerliğine de Bâkî'yi tayin etti. Böylece ilmiye mesleğinin bu üst basamağına ulaşmış yıllardan beri özlediği Şeyhülisamlık makamına o kadar yaklaşımsın üç ay sonra emekli edildi. III. Mehmed'in Cemaziyelevvel 1003'te

(Aralık 1594) tahta çıkışı, bir köşede unutulmuş ve küskün bekleyen Bâkî'nin içindeki ümitleri canlandırdı. Tekrar bir mevkie gelebilmek arzusu ile kendisine kasideler sunduğu hükümdar onun bu dileğini karşılıksız bırakmayarak yaşlı şairi yeniden Rumeli kazaskerliği makamına getirdi. Ancak daha önce kendisinin azline sebep olduğu Şeyhülislam Bostanzade'nin oyunu ile altı yedi ay kadar sonra buradan uzaklaştırıldı.

Yine bir köşeye atılan Bâkî padişaha kasideler sunarak eski makamına dönebilmek için devamlı ricalarda bulunup üç yıllık bir bekleyişten sonra yeni sadrazam Hadım Hasan Paşa'nın yardımı ile Şubat 1598'de üçüncü defa Rumeli kazaskeri oldu. Bostanzade'nin ölümü üzerine şeyhülislamlık yolu kendisine bir kere daha açılmış görünürken, sadrazamın bütün gayretine rağmen, padişah üzerinde derin nüfuzu olan eski ders arkadaşı Hoca Sadettin Efendi bu makama getirildi. Sadrazamın çok geçmeden idamı ile hamisini kaybeden ve ümitleri suya düşen Bâkî de istifa etti. Bir yıl geçtikten sonra Hoca Sadettin Efendi vefat ettiğinde ise son defa uyanan şeyhülislamlık ümidi de Sun'ullah Efendi'nin tayini ile tamamen yıkıldı. Artık iyiden iyiye ihtiyarlamış ve çökmüş koca şairin zayıf ve sinirli bünyesindeki hastalıklar bu darbeye daha da artarak konağındaki cariyelere hiddetlendiği bir sırada 23 Ramazan 1008 (7 Nisan 1600) Cuma günü vefat etti. Cenaze namazı Fatih Camii'nde Sun'ullah Efendi tarafından kalabalık bir cemaatle kılındıktan sonra Edirnekapı dışındaki mezarlıkta toprağa verildi.⁵⁰

Kaynaklarımız, Bâkî'nin hususi hayatına dair bilgiler de vermektedir. Buna göre, Bâkî, nüktedan, hoşsohbet, neşeli, rint meşrep aynı zamanda geveze ve dedikoducu bir kimse imiş. Yeri geldikçe nüktelerini her türlü mecliste söylemekten, karşısındakini tenkit ve tariz etmekten çekinmezmiş. Bu özelliği ona birçok dost kazandırmış, ancak bazı devlet adamlarını da darıltmıştır. Bâkî'nin nükte ve latifeleri dillerde dolaştığı gibi, eski kitap mecmualara da kaydedilmiştir.

Bâkî, dostları ile karşılıklı hiciveler söylemekten hoşlanırmış. Nev'î ile karşılıklı söylemiş olduğu hiciv ve latifeleri çok meşhurdur; fakat Bâkî latifelerinde nezaket sınırlarını aşmamıştır. Yalnız Edirneli Emrî, Dimetokalı Deli Kerim ve Gubârî'nin, Bâkî hakkında ağır hicivleri vardır. Bâkî, cevaplarında çok zaman ölçülü

⁵⁰ ÇAVUŞOĞLU, A.g.e., s.537 - 358

davranmıştır; ancak, bazı yazma Bâkî Divanlarında görüldüğü üzere, az da olsa küfürlerle dolu kıt'aları da bulunmaktadır. Babasının çirkin sesli bir müezzin olması, Bâkî'nin “Karga-zâde” diye anılmasına sebep olmuş ve bu özellik hicivlere konu teşkil etmiştir. Bâkî, bu hicivlere gayet zarif ve nükteli cevaplar vermiştir.

Şairin, darılttığı kimselerin hemen gönlünü almaya çalışan, iyi huylu, temiz kalpli bir kimse olduğu da bilinmektedir. Resmî hayatında gayet ciddi olan Bâkî, kadılığı sırasında hakkı ve adaleti yerine getirmede titizlik göstermiştir.

Bâkî'nin zaafı, mevki hırısıdır. Mesleğinde ilerleyebilmek için her türlü imkanı değerlendirmiştir. Söylediği kasidelerle padişahlara yaklaşıma, padişahlara yakın devlet adamlarından yararlanmaya çalışmıştır. Sanat hayatında olduğu kadar mesleki hayatta da başarılı olmuş, böylece rahat bir ömür sürmüştür. Ancak hayatının sonlarına doğru, şeyhülislam olabilmek için padişaha üst üste kasideler sunmasının yanı sıra, bazı entrikalara karışmış ve yardımlarını gördüğü Hoca Sadeddin Efendiyi darıltmıştı. Bu da Bâkî'nin beşeri zaafını göstermektedir.⁵¹

1.2.1. Eserleri:

Bâkî'nin manzum eseri sadece divanıdır, şair mesnevi tarzında eser vermemiştir.

1. Dîvan: Bâkî Divanı Türk edebiyatının en çok okunmuş, yayılmış eserlerindedir. Şairin eseri ve şöhreti Osmanlı İmparatorluğunun her köşesine ve öbür Türk ülkelerine uzanmıştır. Kendi devrinden başlayarak Bâkî'yi taklit eden ve ona nazireler yazan şairler yetişmiş, adeta bir “Bâkî mektebi” teşekkül etmiştir. Bâkî'nin mensur eserleri de vardır. Bunlar önsözleri hariç, sade, açık ve güzel bir Türkçe ile yazılmıştır. Bilhassa Mealimü'l-Yakîn'in dili çok sadedir.

2. Mealimü'l-Yakîn: İmam Kastalanî'nin Hz. Muhammed hakkındaki Mevahibü'l-ledünniyye adlı eserini, Sokullu Mehmet Paşa'nın emriyle, yüzden fazla kaynağa başvurarak genişletmek ve değiştirmek suretiyle “Mealimü'l-Yakîn fî Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn” adıyla Türkçeye çevirmiştir. Eser iki cilt halinde iki defa basılmışsa da, doğru ve iyi bir neşir değildir.⁵²

⁵¹ KÜÇÜK, A.g.e., s.9 -11

⁵² TİMURTAŞ, A.g.e., s.XII - XIII

3. Fezâilü'l-Cihâd: İslam askerlerini kâfirlerle cihada hazırlayan, teşvik eden bu eser Ahmed b. İbrahim'in Arapça eserinden Türkçeye çevrilmiş ve 1567 yılında tamamlanarak Sokullu Mehmed Paşa'ya sunulmuştur. Eserin önsözü inşa örneği olacak kadar ağır bir dille yazılmış, araya manzum parçalar da sıkıştırılmıştır. Buna karşı bütün kitabın çevirisi, askerinin rahatça dinleyip anlayabilmesi için sade ve anlaşılır bir dille yapılmıştır. Devrinde asker kışlalarında çok okunan bir eserdir.

4. Fezâilü'l-Mekke: Kutbeddin Muhammed b. Ahmed Mekkî'den Sokullu Mehmed Paşa'nın emri ile Türkçeye çevrilmiş, Bâkî'nin Mekke kadılığı sırasında tamamlanmıştır. Mekke tarihinden ve Osmanlı padişahlarının Mekke'de yaptırdığı eserlerden söz eden bu eserin Sultan III. Murad ve Sokullu'yu öven başlangıç kısmı süslü, ağıdalı bir dille, çeviri kısmı ise temiz bir Türkçe ile yazılmıştır. Eser, İstanbul'a dönüşünde Sultan III. Murad'a sunulmuştur.

5. Terceme-i Hadîs-i Erba'în: Bu eser şimdiye kadar bulunamamıştır. Atâî'nin Zeyl-i Şakâ'ik'inde, Bâkî'nin Eyüp müderrisliği sırasında Ebâ Eyyûb-i Ensârî'ye rivayet edilen kırk hadisi toplayıp Türkçeye çevirdiğine dair bir haber verilmişse de eser şimdiye kadar ele geçmemiştir.

Görüldüğü gibi Bâkî'nin Divan'ın dışındaki eserleri hep dini konulardadır. Divan'da dini şiirler bulunmamasına karşı diğer eserlerinin sîret, cihad, Mekke ve hadis tercümesi gibi dini konularda olması, şiirde eksik bıraktığını diğer eserlerinde tamamlamak istediğini düşündürebilir.⁵³

1.2.2. Edebi Kişiliği:

Bâkî, Divan şiirinin en büyük şairlerindedir. Devrinde yazılan tezkireler, onun eşsiz bir şair olduğunda birleşirler.⁵⁴ Fuzûlî'nin Bağdat civarında yaşaması ve Azeri Türkçesiyle yazması dolayısıyla XVI. asır Türkiyesinin ve Osmanlı Türkçesinin en büyük şairi vasfını ve şöhretini kazanmış olan Bâkî, divan şiirine yeni bir ses getirmiş, Türkçeyi geliştirmiş çok kudretli bir sanatkârdır.⁵⁵ Türkiye Türkçesiyle yazmıştır. Bu lehçe ile yazılan Divan edebiyatı, XIII. yüzyıldan beri yüzlerce şairin

⁵³ Haluk İPEKTEN, Bâkî Hayatı Sanatı Eserleri, Akçağ Yay., Ankara, 1998, s.57 - 58

⁵⁴ KÜÇÜK, A.g.e., s.12

⁵⁵ TİMURTAŞ, A.g.e., s.X

elinde gittikçe gelişerek Bâkî'nin şahsında en büyük temsilcisini bulmuştur.⁵⁶ Bâkî, kendi çağında ve sonraki yüzyıllarda gelen sanat ve edebiyat adamlarının çoğunun belirttiği gibi, şiirde söyleyiş tarzında yenilik yapmış, imale ve zihaf denilen dil kusurlarını asgariye indirmiştir. Ahmedî'den Bâkî'ye kadar gelen şairler, Türkçeyi aruza uydurmak için yapılan, hecelerde uzatma ve kısaltma şeklinde özetlenebilecek olan bu kusurları belli nispette gitgide azaltmıştır. Bâkî'nin şiirlerinde bunlar okuyanın dil zevkini incitmeyecek dereceye düşmüştür.

Şöhret kazanmış ve sayısı bir hayli tutan kasideleri de olmakla beraber Bâkî her şeyden önce bir gazel şairidir. Onun bu sahadaki üstünlüğü sonraki devirlerde de hep kabul edilmiştir. Bâkî'de coşkun ilhamlar değil, şekil üzerinde durarak şiirini ince hayaller, nükte ve tevriye başta olmak üzere türlü edebi sanatlarla işleyip zenginleştirmeyi göz önünde bulunduran bir tutum esastır. Klasik nüktenin dayandığı îhâm ve tevriye sanatlarının Bâkî'nin şiirinin hakim unsuru olduğunu iddia eden çağdaşı Ahdî ve ona iştirak eden Kınalızade Hasan Çelebi hükümlerinde haksız değildirlir. Nüktedan, hoşsohbet, meclislerde aranan bir kişi olan Bâkî'nin üslubunun karakterine uygunluk göstermesi tabiidir. Aşağı yukarı her büyük şairin divanında bulunan tevhid, münacat, na't gibi dini ve bazen tasavvufi muhtevalı manzumeler Bâkî'nin divanında yoktur. Mekke kadılığında bulunmuş bir şairin bir na't bile yazmamış olması düşündürücüdür. Şiirlerindeki birtakım garip mecazlar, hayal oyunları, aralarında yetiştiği Zâtî, Hayâlî Bey, Yahya Bey ve Emrî gibi XVI. yüzyıl şairlerinin takip ettiği estetiğin izleri olarak izah edilebilir.

Bâkî'nin şiirlerinde tabiat ve İstanbul'dan çizgiler sık sık akis bulmuştur. Onun manzumelerinde devrinin zengin hayatı ve haşmeti kolaylıkla hissedilir. Bâkî yaşadığı tabiat ve cemiyet çevresinden şiirine yer yer canlı levhalar vermeyi bilmiştir. Divan şiirine İstanbul Türkçesini yerleştirmek gibi bir rolü olan Bâkî zaman zaman halk söyleyişinden gelen ifade malzemesine de açılır. Bâkî tabiata ve zevk hayatına açık yönü ve üslubu ile Şeyhülislam Yahya ve Nedim'e bir öncü sayılmıştır. Temiz ve ahenkli bir üsluba sahip olan Bâkî divan şiirine bir söyleyiş kudreti ve rahatlığı kazandırmıştır. Asırlarca bir üstat olarak benimsenen Bâkî'nin şiirlerine kendi zamanından başlayarak her devirde başta büyük mümessiller ve

⁵⁶ Nevzat YESİRGİL, Bâkî, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1953, s.9

şöhretler olduğu halde çeşit çeşit nazireler söylenmiş, manzumeleri ayrıca tahmis vb. yollardan da bir özeniş konusu olmuştur.⁵⁷

Şiirlerinde yabancı kelime ve dil kurallarına fazla yer vermiş, hususiyle kasidelerinde ve Kanuni hakkında yazdığı meşhur mersiyesinde dili yer yer çok ağırlaştırmıştır.⁵⁸ Zaman zaman ve hususiyle kasidelerinde ağır ve kolay anlaşılmaz bir dil kullanmakla beraber, gazelleri oldukça sadedir. Yer yer çok sade ve tabîî bir Türkçe ile beyitler ve mısralar söyleyen Bâkî, halk deyimlerine de bolca yer vermiştir.⁵⁹

Bâkî, âlim şairlerdendir. Medrese öğrenimi yapmış, şiiri yanında ilminin de yardımıyla ilmiyle mesleğinin en büyük derecelerine kadar yükselmiştir. Bütün tezkireciler şiirini överken ilmine de önem verdiklerini göstermişlerdir. Hatta Bağdatlı Ahdî, onu eserinin ikinci ravzasına, İbn-i Kemal, Ebu's-suûd, Karaçelebi Mehmed, Celalzade Salih, Kınalızade Ali, Sürûrî, Ganî ve Azmî Efendiler gibi devrin büyük bilim adamları arasına almıştır.

Daha ilk şiirlerinden başlayarak Bâkî geniş bir bilgi ve kültür birikimine sahip olduğunu göstermiştir. Latîfî'nin ve sonra Ahdî'nin tezkirelerine aldıkları, çok genç yaşlarında söylenmiş şiirlerinde, hazırlıklı, şiir sanatlarına, mazmunlara, şiir diline ve vezne hâkim bir şair olduğunu ve çocukluk yıllarını boş geçirmedeğini göstermiştir. Büyük şair olmasında, şairlik yeteneğinin yanında ilminin ve geniş kültürünün de büyük etkileri olmuştur.⁶⁰

Bâkî'nin edebî şahsiyeti hakkında bilgi vermeğe çalıştığımız bu bölümde Fuad Köprülü'nün, İslam Ansiklopedisi'nde yazdığı adı geçen maddede yer alan ve kendisinden sonra gelen edebiyat tarihçileri tarafından bazen tamamıyla tekrarlanan hükümlerini aktarmakla yetineceğiz:

“Dinî ve tarihî mevzulara ait tercümeleri ve mektupları bulunmakla beraber, Bâkî'nin edebî şahsiyetini yalnız şiirlerinde aramak lazımdı. O, sâir birçok muasırları gibi, mesnevî tarzında uzun manzûmeler yazmadı; kemiyet bakımından çok zengin olmayan eserleri, kaside ve mersiyele ile gazellerden ibaret gibidir; zamanında pek

⁵⁷ ÇAVUŞOĞLU, A.g.e., s.539

⁵⁸ YESİRGİL, Bâkî, A.g.e., s.16

⁵⁹ TİMURTAŞ, A.g.e., s.X

⁶⁰ İPEKTEN, Bâkî, A.g.e., s.41-42

moda olan lügazler, muammâlar ve tarihler yazmağa hiç ehemmiyet vermemiş, mesnevî tarzından hiç hoşlanmamıştır.”

“... Hayat görüşü basit ve ilhamı mahdût olan Bâkî'nin daha sağlığından başlayarak, asırlarca büyük bir şair sıfatı ile tebcil edilmesinin, okunup sevilmesinin sırrı nedir? Bunu, birkaç satır ile hulâsaya çalışalım. Geniş bir edebî kültüre ve ince bir zevke mâlik olan şair, bir taraftan edebî an'aneye sadık kalmakla beraber, nazım diline yeni bir ahenk, yeni bir selâset getirmiş, nazım tekniğini zamanının verdiği imkân derecesinde mükemmelleştirmiş ve o devre kadar bir çok büyük şairlerin bile caiz gördükleri nazım kusurlarından kurtulmuştu; lisanında bazı eksikliklere tesadüf olunmakla beraber, eski ve çağdaş şairlerinkine nispetle, bu dil daha temiz, daha kusursuzdur ve bilhassa ahenk bakımından, acem örneklerine daha yakındır...” (İslam Ansiklopedisi, c.II, s. 248-9)⁶¹

1.3. Fuzûlî ve Bâkî'nin Ortak ve Farklı Yönleri:

“Fuzûlî en büyük şairlerimizden biridir. Yunus'u istisna edersek – böyle bir ayırma lazımdır; çünkü Yunus 600 yıl evvelinden bugüne açılan kapıdır – onunla ancak Nesimi, Necati Bey, Nef'î, Bâkî, Nedim, Şeyh Galib gibi eski şiirin sıkı nizamı içinde gerçekten bir çığır açabilen şairler boy ölçüşebilirler. Fakat Fuzûlî bir bakıma bu şairlere de üstündür. Çünkü eseri bize onlardan çok ayrılan, tamamıyla şahsi diyebileceğimiz bir tecrübe ile gelir.

Dille o kadar ustaca oynamasına, şiirimizin birçok söyleyiş mükemmelliklerini kendisi bulmasına, hatta eserinin bütününe bakılınca oldukça ağır basan zihniliğine, mizah ve hiciv kudretine rağmen Fuzûlî, hayatı ve aşkı çok ciddi bir zaviyeden gösteren şairlerdendir. Bir bakıma bütün lezzetleri kendine kapamış görünen bu insanda rastlayabileceğimiz tek haz, ızdırabın hazzıdır. Bir çeşit mazohizmden başka bir şey olmayan bu acıya atılış, onu özleme, onu hayatın tek gayesi hatta sebep-i vücudu gibi göstermesi, bu işteki ısrarı, eserini öbür şairlerimizden ayıran büyük vasıflardan biridir.

⁶¹ Muhammet Nur DOĞAN, Bâkî, Şule Yay., İstanbul, 1998, s.23 - 24

Denebilir ki, Fuzûlî'nin şiiri, Türkçenin içinde bir eski çağ trajedisinin korusu gibi dövünür.

Zevkimizi İstanbul mektebi diyeceğimiz büyük geleneğin tek başına idare ettiği devirlerde bile eserinin halk tarafından benimsenmesinin başlıca sebebi bu olsa gerektir.

Halk muhayyilesi şairin bir masalı olmasını ister. Kaldı ki, Fuzûlî ayrıca Leyla ve Mecnun'u ile bütün edebiyatımız boyunca tek başına kalmış bir eserin sahibidir. Bâkî'nin Mersiyesi gibi onun Leyla ve Mecnun'u da bir nevi uzun zamanı içine kapatan eserlerdendir.

Fuzûlî'yi çağdaşı olan Diyar-ı Rum şairlerinden ve bilhassa Bâkî'den birçok hususiyet birden ayırır. Kullandığı Azerî lügatı burada belki ikinci derecede kalır. Asıl mühim ayrılık sanatında bütün bir ömür boyunca süren bir uzlette, muayyen mazmunların, hayallerin üzerinde ısrarla durmak sayesinde kendisi vücuda getirdiği (çünkü bu şairde iradi taraf daima öndedir) söyleyiş ve duyuş tarzındadır. Gerçekten Fuzûlî, eski şiirin içinde Azerî zevki ile geldiği için değil, kendisi olduğu, kendisine mahsus bir ferdi masalla geldiği için uzak ve az çok muhtar bir eyalete benzer.

Fuzûlî ile Bâkî, şiirimizde iki kutup gibi karşılaşırlar. Aralarındaki konuşma, yaşadıkları devri aşar hatta Tanzimat'a ve bugüne kadar gelir. Bu, bütün tarih hesaplarının dışında sanat dünyasının ritmini yapan iki ayrı anlayıştır.

Fuzûlî, şiiri sadece kalbe ait bir macera telakki eder ve ıztırabı şair için yaşanacak tek iklim gibi görür. (Bunu Farsça Divanı'nın mukaddimesinde söyler, fakat aynı mukaddimedede tabiatının daha ziyade kaside ve muamma yazmaya müsait olduğundan bahseder.) Onda her şey kendiliğinden "ben"in etrafında toplanır ve oradan hareket ederek dünyasını yakalar. Dil, Fuzûlî'de her şeyden evvel bu yaratma işinin başlangıcı olan teessürî hayatın vasıtasıdır.

Bâkî'de ise, kurucu unsurlarıyla Fuzûlî'ninkinden hiç de farklı olmayan bu iç âlem, kendisini aşan bir nizama bağlı gibidir. Onun arasından, onun icaplarıyla konuşur. Dil, bu yüzden daha ziyade dış âlemin malıdır; onu kurmakla işe başlar ve biz yarattığı dünyanın arasından, onu alış şekliyle yahut ona verdiği şekille Bâkî'nin kendisini buluruz.

Eninde sonunda aynı dilin, aynı medeniyetin ve aynı asrın – yirmi, yirmi beş yıllık bir farkla – iki insanı olan, ister istemez birbirlerine çok benzeyen, biri öbürüne

az çok tesir etmiş yahut muhteva ve şekil itibarıyla bir yığın şey telkin etmiş iki şair arasında bu kadar ayırıcı bir kıyas kullanmaktan çekinmesek bu ayrılığı bir Dionysos-Apollon karşılaşması gibi gösterirdik.

Filhakika Fuzûlî’de ıztırapla ve insan kaderiyle doğrudan doğruya temas ederiz. O, eski şiirin lügatını ve modalarını, kendi hayatının meseleleri için benimsemiştir. Bunda ne kadar samimidir. Bunu bilemiyoruz. Ve doğrusu istenirse bu suali sormaya fazla hakkımız yoktur. O, bize muayyen bir çehre ile hatta bir çeşit şahsi masalla gelmek istemiştir. Ve bir yığın tezata rağmen bugüne kadar bu masalı tutmuştur. Bu demektir ki, bu eserde onu tutan birtakım büyük psikolojik esaslar vardır. Vakıa bazı şiirlerinde o da eğlenmeye çalışır, neşeli görünmek ister, çapkınca mazmunlar, şarkılar yapar.

Fakat bütün bunlar eski şiirin kendisinde bulunan, hiç olmazsa bizde asıl Necatî ile başlayan bir ikiliğin neticesidir. Bu ikiliğin Fuzûlî’de ağır basan tarafı şüphesiz ki, ıztıraba bakan tarafıdır. Onda ıztırap hazzından başka bir hazza rastlanmadığını söyledik. Fakat ıztıraba kendisini nasıl verir, nasıl sadece onda kendini bulur, nasıl kuvvetle şikâyet eder! Dîvan’ında satırların arasında her lahza bir çeşit Laokoon gibi çılgınlıkla açılmış ağzını ve gerilmiş adalelerini görmemek kabil değildir.

Bâkî ise onun tam zıttıdır. Hayatın cilveleri karşısında çok sakin ve ölçülüdür. Rindir, hazperverdir, dünya nimetlerinden hiçbirini kaçırmak istemez. Fakat hiçbirine de lüzumundan fazla kendini kaptırmaz. O tam manasıyla bir “Grand seigneur” yahut bizdeki karşılığı ile eski Osmanlı büyüğüdür. İhtirasın yerine güzellik dediğimiz mucizeyi tatmaktan başka bir şey olmayan bir bağlanma, ıztırabın yerine hafif ve iyi ayarlanmış, her lahza kendisini geçen ve hepimizi birden ifade eden bir hüznün ona yeter. Biraz da naza benzeyen ve bizi daha çok bir iyileşme sıtması gibi yaşadığımız ana bağlayan bu ölçülü hüznün, denebilir ki Bâkî’nin asıl hareket noktasıdır. Belli ki o, insan kaderini olduğu gibi kabul ettiği için onu kendi içinde yenenlerdendir.

Din bile bu iki şairde ayrı çehrelerle karşımıza çıkar. Sünni veya Şif Fuzûlî, alabildiğine dindardır. Dîvan’ı her minareden başka bir kasidenin okunduğu Arabistan Ramazan geceleri gibi naat ve tevhid sesleriyle çınlar, elleri her lahza duadadır; aşk veya sevgili bile ona bir çeşit ulûhiyet gibi görünür.

Bâkî'de ise doğru dürüst dindar tek bir manzumeye rastlanmaz. Din, bu kazaskerin divanına cemiyetin hayatını tayin ettiği derecede girer. Bâkî Divanı baştan aşağı kıymetli madenler ve sanat anlayışı ile doludur. Sanki kasidelerini de dört hükümdarın asıl hazinelerine sahip olan oymuş gibi durmadan ortalığı parıltıya boğar. Buradan bugün için tatsız bir imajın arasından altın kabzalı ve mücevher kakmalı bir kılıç fırlar, biraz ötede bir kalkan küçük bir güneş gibi parlar, murassa çerçeveli aynalar içlerindeki güzellerle ufkumuzu derinleştirir, altın kadehler, ipekli kumaşlar, ham, işlenmiş madenler, taşlar birbirleriyle yarışa girerler. Bu hakiki bir renk ve ışık cümbüşü, hatta israfıdır. Mevsimler bile bu şiire eski Mısır hazinelerini getiren donanma gemileri veya ganimet kervanları gibi kıymetli şeylerle yüklü gelir. Bu sadece eski şiirin hayal dünyasında bu kelimelerin tuttuğu yer dolayısıyla değildir. Bâkî, renkliyi, parıltıyı ve kıymetli olanı sever. Onun hiçbir riyazeti yoktur. Düşünün ki, ağaçlar içinde en sevdiği kendi başına bir sefahat olan erguvandır. Bâkî sadece bu ağacı sevmekle kalmaz, sevgilisini erguvânî elbiselerle bile giydirir.(Belki erguvan o devirde gelmiş veya çok muhtemel ki, yeniden moda olmuştu. Devir bahçe zevkine düşkündür. Yahya Efendi gibi evliya tanıtılan bir zat bile boş vaktini bahçe tanzimi ile geçirirdi.)

Fuzûlî'de bu cümbüş ve israfın izini bulamayız. Hatta Bâkî'nin kullandığı bütün o parlak madenler, taşlar, çok defa Fuzûlî'de kısılmış bir lamba gibi renk ve parıltılarını bile kaybederler. Çünkü onun lügatı, fakirlik ve ıztırabın etrafında döner ve aynası, yalnızlığın aynasıdır. Mihnet, gam, kanaat, uzlet, gözyaşı, hicran ve yoksulluk şikâyetlerine bakıp da bu lügatı Fuzûlî'ye sadece talihin cebrettiğini zannetmeyin. Bütün bir riyazet ve takva terbiyesi onu ister.

Bâkî, hamlesinin hızı ve sevki devam eden büyük bir imparatorluğun merkezinde, debdebesi ve zenginliği asrının en şaşırtıcı vakıası olarak kabul edilen bir sarayın eşiğinde, birazda içinde yaşadı. Bu muhitin ona örnek olarak gösterdiği varlıklar, bir imparatorlukla onu temsil eden hükümdarlardı. Bunların ikisi de susmayı, feragati, nefsinin üzerinde fazla durmamayı emreden şeylerdi. ıztırab, bir sarayda gösterilmemesi gereken şeydir. Bir saray, her şeyden evvel nezaket ve merasimdir.

Fuzûlî ise Osmanlı fethinden sonra yazdığı kasidelerde felaketlerini o kadar iyi anlattığı, iktisadi ve içtimai bozukluklarını adeta gözümüzün önünde yaşattığı Irak'ta

ömrünü geçirdi. Kanuni'ye ve vezirlerine verdiği kasideler Osmanlı fethini tam bir kurtuluş gibi karşıladığını gösterir. O sadece doğduğu diyarın felaketlerine son vermiyordu. Bu Türk şairinin yalnızlığına da son veriyordu. İmkân olsaydı, daha doğrusu kasidelerinde ima ile rica ettiği gibi İstanbul'a davet edilseydi, şüphesiz gelecekti. Kendisi gelemedi, fakat eseri geldi. XVI. asır sonu Osmanlı şiiri ondan gelmiş birçok şeyle doludur. Kendisinden sonrakilerde aranırsa, Bâkî'de hatta Nef'î'de Fuzûlî'den gelme birçok şey bulunur."⁶²

Bâkî gazellerinde büyük bir ihtirasa yanaşmayan, nadiren ulviyete temayül eden bir aşk ile insan güzelliğinin klasik âlemde tebellür etmiş umumi madde ve tasavvurlarını terennüm eder. Bunlarda gayesi bir cinas veya tevriye sanatı yapmak veya beyit içinde hendesi tenazurlar çizmektir. Bu yolda hakikaten büyük zekâ eseri gösterir. Bu zekâ eseri, dikkati kendine o derece çeker ki okuyan, sanatkârın gayesini tayin edemez. Ruh, kendini uyanıklık âleminden ayırıp kendine çeken bir vecit ile uyanıklık âlemine atan bir zekâ tezahürü arasında bocalar durur. Büyük sanatkârlar, mesela Fuzûlî'de, bunu yapar, onda da çok tasannu vardır. Fakat zeka eseri duyulmaz bir derecede gizlenmiştir ki ruh kendini ister istemez duygunun sarhoşluğuna bırakır. Bu tasannu duymaz; ararsa, bulur. Elbette takdir buyrulur ki şiir yalnız bu kalıp zarafeti değildir. Şiir bir neticedir. Sebebi maddi ve manevi, içten veya dıştan gelen bir ihsanın ruh muvazenesinde yaptığı sarsıntıdır. Bu sarsıntıyı bize arz eden eserin gayesi yalnız ruhun bu perişan manzarasını göstermek değil, bizi o perişanlığa sebep olan ruhi halete sürüklemektir.⁶³

Fuzûlî'de kuvvetle kendini gösteren tasavvuf felsefesi ahlakı, Bâkî'de hiç göze çarpmaz; onda ara sıra görülen bazı sufiyane tabirler, telakkiler, çok mahdut ve umumi mahiyette şeylerdir. Onun yarattığı hayal âlemi ve yaşattığı tabiat, ne Fuzûlî'ninki gibi sübjektif ve mücerret, ne de Şeyh Galip'inki gibi fantezisttir; kendi muhiti ile daha çok alakalı olan Bâkî'de İstanbul'un bahar, mehtap, kış manzaralarını görmek, mısralarında Kanuni Süleyman ordularının zafer naralarını duymak kabildir.⁶⁴

⁶² Ahmet Hamdi TANPINAR, "Fuzûlî'ye Dair", Fuzûlî Yaşamı Sanatı Yapıtları, Engin Yayıncılık Yayın Kurulu, İstanbul, 1997, s.120 -136

⁶³ Ali Nihat TARLAN, "Hayâlî-Bâkî", Prof. Dr. Ali Nihat TARLAN'ın Makalelerinden Seçmeler, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1990, s.160

⁶⁴ DOĞAN, Bâkî, A.g.e., s.23 - 24

Bazen yanık bir lirizmi ile hemen hemen Fuzûlî'ye yaklaşır. Fakat taşıdığı zekâ ve imansızlık pırıltılarını pek de gözden kaçırmayan bir ruh onda dahi Fuzûlî'deki gibi tek ve devamlı değildir. Çok geçmeden maddi duygunun coşkun haz ve zevki hâkim bir şekilde kendini gösterir.⁶⁵

Söz oyununun teşbih ve eda ile birlikte birçok adi sözlere bile ebedi bir ruh verdiği ve insani tekâmülün yüksek bir derecesi olduğu dünya edebiyatının birçok sözlerindeki misallerle de sabittir. Divan şiiri bu medeni tekâmülde son merhaleye varmıştır. İşte Türk divan şiirinin zenginliği buradadır. Bâkî bu zenginliğin en büyük mümessilidir.⁶⁶

Bâkî'nin ilk devirlerinde büyük şairlerin tesirleri görülürse de, az zaman sonra bundan kurtulmuş ve kendi şahsiyetini bulmuştur. Bâkî, divanını tertip ettikten sonra birçok gazeller ve kasideler yazmıştır. İlmine, sanatına, şairliğine fazla itimadı olan bu samimi şair gazellerinde çok muvaffak olmuştur. O, gazellerinde Divan edebiyatının en yüksek gazelcisi ve samimi bir şair olan Fuzûlî'den ayrı bir karakter gösterir.

Fuzûlî, kendi ruhuna bakan, kendini tahlil eden bir ızdırap ve hicran şairi idi. Bâkî ise iyi bir tahlilci olmakla beraber Fuzûlî derecesine varamamış, fakat zarif tasvirleri ve ince hisleriyle gazellerini süsleyen samimi bir sanatkar olarak temayüz etmiştir. O, Fuzûlî gibi taşkın değil, ince ve hassas bir şahsiyet idi, hayallerinde iyi bir renk ve imtizaç vardır.⁶⁷

Bu bakımdan Bâkî şiiri, manevi ızdırap ve acılar etrafında dönen çağdaş Fuzûlî'den çok ayrılır. O, derin ve büyük ızdırapların şairi olmak yerine hayatın zevk ve eğlencelerine yönelmiş bir şiir ustasıdır.⁶⁸ Onda, Fuzûlî'ninki gibi çalkantılı bir ruhun derin heyecan ve duyguları yoktur. Bâkî'nin şiirlerindeki aşk da Fuzûlî'ninkinden farklıdır; platonik ve ilâhî değil, maddi bir aşktır.⁶⁹

Hayata sıkı sıkıya bağlı, zevk ve safadan hoşlanan, fani ömrün boşa geçmesine razı olmayan şairin, Fuzûlî'de olduğu gibi ulvî bir aşkı değil, her an değişebilen

⁶⁵ Vasfi Mahir KOCATÜRK, Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1964, s.382

⁶⁶ KOCATÜRK, A.g.e., s.386

⁶⁷ Murat URAZ, Bâkî - Yetiştigi Asır Hayatı, Tefeyyüz Kitapevi, İstanbul, 1938, s.13

⁶⁸ ÇAVUŞOĞLU, A.g.e., s.539

⁶⁹ TİMURTAŞ, A.g.e., s.XI

beşerî bir aşkı terennüm ettiğini görüyoruz. Bâkî, mecazi aşka düşkündür ve bu aşktaki samimiyetini her fırsatta ortaya koyar:

Huzûr-ı pîre yitişdüm egerçi her fende
Velî güzelleri sevmekde ihtiyârum yok⁷⁰
Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 245 / 3)

Hicrana tahammülü yoktur; vuslatı ister. Derd ehlinin hicranda bulmaya çalıştığı “hâlet” yerine “visal”i tercih eder. Fuzûlî gibi düşünenlere şu beytiyle karşı çıkıyor:

Gam-ı hicrânda hâlet var dimişler ehl-i derd ammâ
Mülâyim dil-ber-i şûhun dem-i vaslında âlem var⁷¹
Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 63 / 3)

⁷⁰ Ayrıca bkz. Sabahattin KÜÇÜK, Bâkî Dîvanı, Tenkitli Basım, TDK, Ankara, 1994, s.252
⁷¹ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, 2002, A.g.e., s.15; Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.139

İKİNCİ BÖLÜM

FUZÛLÎ ve BÂKÎ'DE DÜNYA ve ÖLÜM DÜŞÜNCESİ

İKİNCİ BÖLÜM

FUZÛLÎ ve BÂKÎ'DE DÜNYA ve ÖLÜM DÜŞÜNCESİ

2.1. Dünya ve Ölüm Kavramlarının Anlamı:

Çalışmamızın ikinci bölümünde en evvel her iki şairimizin dünya görüşünü inceleyeceğiz. Bunu ölüm hakkındaki düşüncelerinin ele alındığı başlıklar takip edecek.

Şairlerimizin dünya ve ölüm düşüncelerine geçmeden önce her iki kelimenin sözlük anlamına bakalım:

Dünya: 1. El gün, herkes. 2. Dış, çevre, ortam. 3. İnançları bir olan ülke veya insanlar topluluğu: Batı dünyası. 4. Duygu, düşünce ve hayal âlemi. 5. (büyük **D** ile) **astr.** Üstünde yaşadığımız gök cismi. 6. Pek çok, fazla: “Sabaha dünya kadar vakit var.” Reşat Nuri Güntekin.

Ölüm: 1. Bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi, vefat. 2. Ölme biçimi: Ölümü çok feci oldu. 3. Sona erme, yok olma, ortadan kalkma.⁷²

2.1.1. Fuzûlî'nin Dünya Görüşü:

Her şair bir kapıdır. Yalnız kendisine has olan renkli, ahenkli ve güzel bir dünyanın kapısı.

O kapıyı açıp arkasındaki renkli ve ahenkli âleme dalabilmek ise, ancak o şairlerin, şiirlerinin sanatları ve mazmunları arasında gizledikleri mânâ anahtarlarını bulmakla mümkündür.

O zaman insanın dünyası değişir. Kendisini, yaşadığı hayatın şartlarından çok farklı, çok geniş ve çok güzel bir âlemin içinde hisseder. O renkli derinliklere dalar ve hissettiği bütün güzellikleri hayatına mal eder.

⁷² PARLATIR, İsmail; ZÜLFİKAR, Hamza; GÖZAYDIN, Nevzat; TDK Okul Sözlüğü, Ankara, 1994, s.255, 575.

Bu kapıların çoğu, ilk bakışta gerisindeki dünyanın güzelliklerini fark ettirmeyecek, hatta onları gölgeleyecek kadar mütevazı, sade, ama samimidir. İnsanın, bu renkli dünyalara girebilmesi için, samimi bir hisle o kapılara varıp kendisinden desenli eşiklerine gönül koyması gerekir.

Bir insan, ne kadar çok şairin dünyasına girip güzelliklerinden istifade edebilirse, kendi hususi dünyasını da o kadar genişletir, hayal dünyasını o ölçüde renklendirir ve zenginleştirir. O zaman bu geniş ve güzel zenginliği hem kendisi yaşar, hem de hayatı ile alakalı başka insanlara da istifade ettirir.

Her şair, kapısına gelip gönül dili ile duygularına dokunan her meftununa, hususi ve renkli âleminden çeşitli güzellikler ikram eder. Fakat her insanın en çok istifade edebileceği şair; duygu, düşünce, inanç ve yaşayış bakımından kendisine en yakın olan, yani eserlerinde mensubu bulunduğu milletten ortak inançlarını, millî ve manevî değerlerini terennüm eden şairdir.

Bir şair ne kadar eski olursa olsun, bu duyguları dile getirdiği müddetçe daima yenidir. Her yeni nesil tarafından da aynı his ve heyecanla okunup istifade edebilir. Çünkü doğru fikirler, düşünceler ve inançlar hiçbir zaman eskimezler.⁷³

“Divan şiirinde konu bütünlüğü aranmaz. Böyle bir kaygısı yoktur Divan ozanının, ayrıntı ustasıdır o; sedef kakmacılığı, minyatür çizimciliği, telkâri kuyumculuğu gibi kılın kırka yarılmasını gerektiren bir iştir yaptığı; temel birim dizedir onun için. Eğer maksûd eserse mısra-i berceste kâfidir (Eğer amaç yapıtısa seçkin bir dize yeter) diye düşünür. Bu yüzden Dîvan şiiri bize, aralarında hiçbir anlam ortaklığı bulunmayan beyitlerden örülmüş çok gazel bırakmıştır.”⁷⁴ Çok zengin, renkli ve şaşaalı kültür kaynaklarından ilhamını alan klasik Türk şiirinin konuları çok çeşitlidir.

Klasik Türk şairleri başta, aldıkları İslâmî eğitimin bilgi unsuru olmak üzere, sahip oldukları felsefî ve ahlâkî tüm değerleri, mensubu buldukları toplumun ve içinde yaşadıkları hayatın, üzerlerinde bıraktığı bütün etkileri şiirlerine yansıtmişlar ve birbirinden farklı binlerce mesele ile şiirlerini inanılmaz derecede zengin hale getirmişlerdir.

⁷³ YAŞAR, A.g.e., s.74 -75

⁷⁴ MADEN, A.g.e., s.12, 13

Klasik şiirimizin usta şairleri şiirlerini bu kültür, bilgi, iman, tasavvuf vb. unsurlarla zenginleştirmekle kalmamışlar; ayrıca edebiyat, şiir ve sanat ile ilgili düşüncelerini de şiirlerinde ve edebî yazılarında doğrudan veya dolaylı olarak dile getirmişlerdir.

Bu durum, şairleri aynı zamanda edebî tefekkür alanında söz söyler ve şiir yazar hâle getirmiştir. Hatta bu keyfiyet bazı şairlerde öylesine gelişmiştir ki, şiir ile ilgili meseleleri meselâ dîvanlarının mukaddimelerinde nesirle doğrudan ifade ederken ve bizzat şiirin içinde ve şiirin bir konusu olarak işlediklerinde bu şairlerin artık satırlar ve beyitler arasında birer sanat, edebiyat ve şiir filozofu olarak göründüklerini hissedersiniz. Bazen mesnevilerin müstakil bölümlerinde, zaman zaman kasidelerin fahiye kısımlarında veya gazellerin özellikle makta beyitlerinde şaire, hayale, gazele, kasideye, lafız ve mânâ münasebetlerine, söz ve anlam sanatlarına, bir sanat şubesi olarak edebiyat ve özellikle şiire dair, şairlerin estetik çerçevedeki görüş ve değerlendirmelerine her zaman rastlamak mümkündür. Hatta denilebilir ki, bu görüş ve değerlendirmelere yer vermeyen tek bir dîvana tesadüf edilmez.

Divan şiirinin asırlar süren gelişimi içinde sıra dağlar gibi uzanan şairler silsilesi arasındaki zirve isimlerden biri de, hiç şüphesiz, Fuzûlî'dir. Sahip olduğu birçok hususiyetler bakımından klasik Türk edebiyatının en güçlü, en orijinal, hatta en çok eser vermiş şairlerinden biri olan Fuzûlî, edebiyat, sanat ve şiir felsefesi bakımından da oldukça gelişmiş bir dikkate ve hassasiyete sahiptir.

Fuzûlî şiirin kaynağı, mahiyeti, önemi, faydası, şiir için gerekli alet ve edevat, şiir-ilim ilişkisi, şaire etki eden objektif ve sübjektif unsurlar vb. birçok hususa doğrudan doğruya (divanlarının mukaddimelerinde) veya dolayısıyla (bizzat, yazdığı şiirlerin konusu olmak üzere) değinmiş ve bize klasik şairlerimizin edebiyat, sanat ve şiir vakıasına bakışlarının tespitine yarayacak son derece önemli bilgiler vermiştir.

Bu bilgi ve değerlendirmeler gözden geçirildiğinde, klasik şiirimizin ustalarının söz ve mânâ unsurunu birer sihirbaz ustalığı ile kullanıp insanı hayrete düşürecek derecede büyük sanat başarıları sergiledikleri kadar, edebî tefekkürün vazgeçilmez sahası semantik (anlam bilim) alanında da çağlar ötesinden evrenselliği yakaladıkları görülecektir.

Klasik Türk Edebiyatı, dünyanın en zengin ve renkli kültür kaynaklarından beslenen bir edebiyattır. Üç büyük dilin gücünün, bin yılı aşan bir tarihî birikimin ve

çok geniş bir coğrafî zeminin hazırladığı asırlardan beri sürüp gelen renkli, canlı ve hareketli bir sosyal hayatın engin kazanımlarının öncülük ettiği bu edebiyat sahası, zengin muhtevâlî, kalıcılık imtihanından başarıyla geçen şaheserlere vücut vermiştir.

Bu edebiyatın kaynaklarını çok genel olarak dört başlık altında toplayabiliriz:

- 1 – Din ve tasavvuf;
- 2 – Tarih ve sosyal hayat;
- 3 – Felsefe ve ilim;
- 4 – Estetik değerler sistemi.

Her toplumun edebiyatı gibi bizim öz edebiyatımız da kendini doğuran, ona vücut verip rengini, tarzını, dünya görüşünü oluşturan kaynaklara sıkı sıkıya bağlıdır ve bir anlamda toplumumuzun kültürünün, değerler sistemimizin, hayat ve insana bakış tarzımızın estetik planda yansıması ve çiçek açışdır.

Bu çerçeveden bakılınca görülecektir ki, dîvan şiiri kalıpları içerisinde yazılmış her şiirin, her beyitin, hatta her mısranın bu temel kaynaklar ile sıkı sıkıya bağlantısı vardır ve bu kaynaklardan uzak bir yaklaşımla doğru olarak anlaşılabilir.

Her şair gibi Fuzûlî'nin de şiir ve edebiyat hakkında umumi kanaatleri vardır. Kabul edilmelidir ki, bu umumi kanaatler şairi yetiştiren kültürün ve dünya görüşünün süzgecinden geçerek oluşmuştur. Bir anlamda şairin genelde edebiyat, özelde de şiir hakkındaki olumlu veya olumsuz kanaatleri, büyük çapta, sahip olduğu dünya görüşüne ait değer hükmünün ipuçlarını verir bize. Fuzûlî'ye göre şiirin kaynağı, yaratılıştaki gizli olan harareti ihtiras ve aşktır. Gönlün derinliklerinde gizli olan bu ihtiras ve aşk, istidadın karşısına şiir kapılarını açar. Ruhunda güzellikler peşinde koşma, kendini, dünyayı ve içinde bulunduğu şartları aşma ve değiştirme ihtirası bulunmayan, sonsuz ve karşılıksız sevgiler, bağlılıklar âlemi olan aşkın denizine dalmayanların şairlikten bahsetmeleri gerçekçi olamaz. Fuzûlî'nin “hünerler kazanma sevgilisi” diye bahsettiği şey, aslında her insanın ruhunun derinliklerinde bulunan, ama sanatkârlarda ve şairlerde herkesten daha çok gelişmiş olan hünerlerini sergileme ve üstün sıfatlarını ön plana çıkarma duygusudur. Aslında sanatın, dolayısıyla edebiyat ve şiirin temelinde yatan asıl harekete geçirici unsur bu çok anlaşılabilir fıtrî duygudur. Kimi insanlarda ve sanatkârlarda bu duygu makul ve vasat düzeylerde bulunurken, kimilerinde ise bunun “yakıcı ihtiras ve şiddetli arzu” düzeyine çıktığı görülür. İşte büyük şair Fuzûlî bunlardan birisidir. Fuzûlî gibi dünya

çapında bir dehayı izah eden de işte ruhundaki bu dayanılmaz ihtiras, yakıcı arzu ve “hüner gösterme sevgilisi”ne karşı gönlünde yaşattığı büyük aşktır. Fuzûlî bu aşkın insanı kendine nasıl dayanılmaz bir güçle bağladığının o kadar farkındadır ki; bu bağlılığın, yani şairin insanı kendine râm edişinin mutlak anlamda gerçekleşmesi halinde bunun insanı bilgi sahibi olmaktan bile alıkoyabileceğini; dikkat edilmezse bu “hüner gösterme sevgilisi”nin ve “istidadı ispat etme aşkı”nın kişiyi yüksek ilimler kazanma yolunda yayan bırakabileceğini söylemektedir.⁷⁵

Eserlerine bakıldığında Fuzûlî’de göze çarpan ilk özellik aşktır, denebilir. Hiçbir Türk şairi, onun kadar aşkı samimiyet, coşku, heyecan, hassasiyet ve saffetle terennüm etmemiştir, diyebiliriz. İnsan hayatının ebedî ve değişmez konuları başında gelen aşkı Fuzûlî, ölüm ve ötesini de Yunus Emre içtenlikle, eşsiz denebilecek bir kudret ve yetenekle işlemişlerdir.⁷⁶

Güzellik ve aşk anlayışıyla birlikte devrinin ruh ve bedenle ilgili düşüncelerini Sihat u Maraz’da, tasavvufî nitelikte nasihatçiliğini Rind ü Zahid’de, tasavvuf felsefesiyle dünya ve hayat görüşünü ise bunun yanında başta Leyla ve Mecnun mesnevisi olmak üzere divanlarındaki çeşitli şiirlerde ortaya koymuştur.

Leyla ve Mecnun’daki ve Fuzûlî’nin diğer şiirlerindeki aşkın objesi de tartışma konusu olmuştur. Bazı tenkitçiler, genellikle ilâhî ve tasavvufî bir mânâ verilen bu aşkın beşerî ve dünyevî olduğunu söylemişlerdir. Fuzûlî’nin bütün şiirlerinde aşkı bu kalıplardan yalnız birine bağlamak isabetli olmaz. Fuzûlî’deki aşkı sırf maddî ve lâdini bir aşk olarak telakki etmek kadar hemen her şiirinde lahutî, panteist, platonik ve mutlak aşkın izlerini aramak da hatalı olur. Belki farklı şiirlerinde bütün bunların tezahürü görülebileceği gibi, eğer şiirlerin sağlıklı bir kronolojisini elde etmek mümkün olsaydı “Leyla vü Mecnun” hikâyesinde olduğu gibi onda da beşerî bir aşkın giderek bedeni hazlardan sıyrılması ile bir çeşit süblimasyona (i’lâ) ulaşmaktan bahsedilirdi. Şiirlerinde aşkın ve güzelliğin daima ön planda bir konu teşkil ettiği Fuzûlî mizaç olarak duygusal bir tiptir. Din konusunda onun şiirlerinden samimi bir mü’min olduğunu anlamak güç değildir. Bir tarikata mensubiyeti şüpheli olan şairi sûfî değil mutasavvıf-meşrep bir şahsiyet olarak görmek daha doğru olur.

⁷⁵ DOĞAN, Fuzûlî’nin Poetikası, A.g.e., s.11-26

⁷⁶ Abdülkadir KARAHAN, “Fuzûlî’nin Psikolojisi Üzerine”, Fuzûlî Kitabı 500. Yılında Fuzûlî Sempozyumu Bildirileri, İBBKİDBY, İstanbul, 1996, s.192

Fuzûlî'de aşk dünyevî, sonra platonik, nihayet sûfiyâne bir görünüştedir; beşerî, hatta cismani aşkın idealize edilmesidir. Mecazî aşkın bu şekilde çok yüce bir duygu haline gelişi tasavvuf geleneğine göre ilâhî aşka ulaşılması demektir. Ancak Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk'ında olduğu gibi sembolik / alegorik seviyede bile olsa Fuzûlî'de, özellikle Leyla ve Mecnun'da ilâhî-tasavvufî bir aşktan bahsetmek kolay değildir. Vuslata değil hasrete dayanan böyle bir aşkı belki pek çok dîvan şairinde görmek mümkünse de bu hal Fuzûlî'de en derin ve samimi bir seviyeye ulaşır, bütün divanına hâkim, değişmeyen bir karakter olur. Şiirlerinden, onun platonik veya tasavvufî bir aşka yücelmesi için gerçek mistiklerde görülen bir ruh tecrübesi yaşamış olduğu intibai edinilmektedir. Böylece asıl hayat, dış dünya ile idrak edilen hayat değil iç dünyasında yaşadıkları olur. Bu duygu giderek onu ebedî bir yalnızlığa iter ki divan şiirinde ferdiyeti ve mutlak yalnızlığı ifade etmekte Fuzûlî'nin yegâne şair olduğu söylenebilir.

Fuzûlî'deki aşk şiirlerinin yüzyıllarca sevilerek okunmasının sebebini bu yaşanmışlığın, yalnızlığın ve ebedî hasretin inandırıcılığında aramak gerekir. Mizacının şiirine aksetmesi sanatının gücünü teşkil eder. Böylece aşk onun şiirlerindeki lirizmin de kaynağı olur.⁷⁷

Fuzûlî'ye göre gerçek şiir dertten ve elemden bahseden şiirdir. Ancak böyle olan şiir insana tesir eder. Zevk ve eğlence içinde yaşayan bir şairin sözünde tesir olmaz. Şiir müsabakasını zevk ve sefada olanın değil de dert ve elem çekenin kazanacağını söyler. Fuzûlî, şehit kanlarıyla yoğrulmuş bir ülkede yetişmiş, hamisiz, sıkıntı içinde yaşamıştır. O, çektiği sıkıntı ve elemi sanat dehasıyla yoğurarak şiirlerine sermaye yapmıştır. Çektiği sıkıntı ve ıstıraplarla olgunlaşmış, dünyanın geçici zevklerine değer vermeyip manevî hazlara yönelmiştir.⁷⁸

Fuzûlî, dünya konforunu sağlayan vasıtalara pek önem vermez. Hatta maddî ve geçici zevkleri küçümsediği de olur.⁷⁹

Fuzûlî bütün eserlerinde nefsinin yenmiş bir insan olarak görünür. Mevki, mal, mülk hep geçicidir. İnsan sonunda onların hepsini bırakıp gidecektir. Bu yüzden

⁷⁷ KARAHAN, TDV İA, A.g.e., s.242 - 244

⁷⁸ MAZIOĞLU, Fuzûlî Üzerine Makaleler, A.g.e., s.27

⁷⁹ KARAHAN, "Fuzûlî'nin Psikolojisi Üzerine", Fuzûlî Kitabı, A.g.e., s.195

onlara tama etmeye ve bu uğurda hırs göstermeye değmez. Dünyanın ne olduğunu böylece bilen şair onun nimetlerine de hiç önem vermez.

Fuzûlî bir kıt'asında dünya malı ile gururlanan bir kimse için şöyle der: "Ey dünyada bir süre parası, malı, mülkü olan kişi! Feleğe güvenip gururlanma. Sen babalarının, dedelerinin katili olan felekten vefa bekleyip dostluk umma. O sana da düşmandır."

Bizim istediğimiz akbaba gibi dünyanın leşi, pisliği değildir. Biz kanaatin Kaf dağında kemikle yetinen anka kuşlarıyız:

Cîfe-i dünyâ degül kerkes gibi matlûbumuz

Bir bölük 'ankâlaruz Kâf-ı kanâat beklerüz

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 123/3)

Fuzûlî dünya devleti için sultanlara bile minnet etmeyen, ebedi mutluluğu yoklukta bulan bir sultandır. Akbaba gibi dünyanın leşine, pisliğine bulaşmamış, o (Kâf dağındaki) hüma kuşu gibi kuru bir kemikle yetinmiştir.

Fuzûlî huzur ve saadeti, devlet ve ikbali yoklukta bulmuş, dünya saltanatına meydan okumuştur:

Ey Fuzûlî ben kanâ't mülkünün sultânıyım

Saltanat esbâbı eğnimde pelâs-i fakr bes

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 128/7)

Nefsini yenemeyen, küçük menfaatler, fani zevkler uğrunda koşan zavallı insanların karşısında Fuzûlî'nin ne kadar asil bir davranışı, ne muhteşem bir görünüşü vardır. Bu bakımdan Fuzûlî insanlara örnek olacak bir büyüklükte ve olgunluktadır. Burada şu noktayı aydınlatmak yerinde olur: Fuzûlî'nin, şiirlerinde yokluk ve fakirlik içerisinde bulunduğunu söylemesine bakarak onun aç, sefil bir yoksul olduğu sanılmamalıdır. Gerçi hiçbir zaman gerektiği gibi değerlendirilmemiş ve korunmamıştır, hayatı sıkıntı içerisinde geçmiştir. Fakat o, etrafından saygı görmüş, sultanlarla, şehzadeler, beyler ve valilerle sohbet etmiş ve mektuplaşmış olan büyük bir şair ve âlimdir. Onun övdüğü fakirlik ve yokluk, dünya nimetlerini

hiçe sayan manevi anlamda fakirlik ve yokluktur. Bu, nefsin tokluğu ve onda dünya hırsının yokluğudur.⁸⁰

Fuzûlî'nin dünyaya bakışı eşsiz güzellik içeren mistik bir bakıştır. Şiirindeki ahenk, hayal gücü ve sanatkârane ifadeler bu bakış tarzının tabii bir neticesidir. Dünyadaki bütün varlıkları çekici bir güzellik ve aşk duygusu ile dolu gören Fuzûlî, hem sanat hem de üslup oyunlarına büyük bir yer vermiştir. Bedii sanatların hepsini ustaca kullanan Fuzûlî, özellikle cinasa çok önem vermiştir.⁸¹

Fuzûlî, şiirlerinde sanat unsurunu birinci planda tutarak faydadan çok mükemmelliğe yer vermiştir. Fikirlerinde ise, her mütefekkir gibi o da insanlara faydalı olup onların hayatına yön vermeye çalışmıştır.

Fakat Fuzûlî bu işi diğer mütefekkirler gibi bir vaaz, nasihat veya irşad gayreti şeklinde yapmamıştır. Fikirlerini muhataplarına şiirleri vasıtasıyla ve fark ettirmeden vermeye gayret etmiştir.

Onun için Fuzûlî'nin şiirlerini fikirlerinden, fikirlerini de şiirlerinden ayrı düşünmek ve değerlendirmek mümkün değildir. Bu şiirlerdeki sanatı her zaman bütün güzelliği ile görmek mümkün olduğu halde, fikri ilk bakışta fark etmek zordur. Fikirlerini, şiirlerindeki sanat ve ahenk içinde bir lezzet ve letafet unsuru olarak eritmiş, fikirlerini sanatına sindirmiştir.

Fuzûlî, şiirlerinde sanatını hayal âleminin çekirdeği haline getirmeye çalışırken, fikirlerini, insanın dünya ve ahiret hayatını tanzime teşvik edecek kadar geniş tutmuştur.

Bu da şairin fikirlerinin İslâmî esaslara dayanmasından ileri gelmektedir. Çünkü, insanın maddi-manevi hayatını tanzim ederken onu dünya ve ahiret saadetine hazırlayan tek sistem İslam dinidir.

Onun için, bütün İslam mütefekkirleri gibi Fuzûlî'de, cemiyete ölçü olarak vermeye çalıştığı fikirlerini bu temel kaideye bağlı olarak ifade etmiştir.⁸² Dünya alayışından uzak, hayatını yalnız ilme ve sanata adanmış olan şairimiz sultanlarla, dostlarla sohbet edip eğlenmenin insana fayda değil zarar getireceğini şu satırlarla ifade ediyor:

⁸⁰ MAZIOĞLU, "Fuzûlî'nin İnsan Olarak Değeri", Fuzûlî Üzerine Makaleler, A.g.e., s.79 - 81

⁸¹ İbrahim DAHUKÎ, "Fuzûlî'nin Hayatı Hakkında Bazı Yeni Tesbitler ve Arapça Dîvanı Üzerine Düşünceler", Fuzûlî Kitabı, A.g.e., s.63

⁸² YAŞAR, A.g.e., s.91 - 93

“Ey dertli, sultanlarla musahabet etmek başkalarının hasedini çekmekten başka bir işe yaramaz. Şarabın neşesi ise ebedi azaba mucibdir. Nedimlerle sohbet etmek insanın muhayyilesini işgal eder, onu kendi tahayyülatı ile baş başa kalmaktan alakor. Hamd olsun ki bu afetlerden uzak bir diyardasın. Bu gibi kötü şeyleri icab ettirecek vesileler orada yoktur.”⁸³

Fuzûlî'nin fikirlerinin hem kendi döneminde, hem de günümüzde sağlam birer ölçü olarak kabul edilmesi, onun yaşadığı hayatın bütün şartlarını samimi bir sevgi ile yaşayıp, fikirlerindeki hayati ölçüleri bizzat tecrübe ettikten sonra fikir dünyasına mal etmesinden ileri gelmektedir.⁸⁴

Çalışmamıza Fuzûlî Divanı'nda yer alan, içinde “dünya”, “hayat” vb. kelimelerin yer aldığı, konumuzla alakalı olan gazelleri / beyitleri takip ederek devam edeceğiz:

Yâ Rab belâ-yi kayda Fuzûlî esîrdir
Ol bî-dili bu dâm-i küdurettten et rehâ⁸⁵

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 2/7)

(Ya Rab, Fuzûlî masivaya bağlıdır. Dünyaya bir esir gibi bağlanmıştır. O âşıkı “gönlünü kaptırıp gönülsüz kalmış”ı bu bulanıklık tuzağından kurtar.)

“Bulanıklık” kelimesi ile gönül aynasında Hak'tan gayrı olan şeylerin vücuda getirdiği leke ve gölgeleri kastediyor.

Esir bağlıdır. Tuzak da avı bağlar. Bu beyti ile Fuzûlî, Cenab-ı Hakk'ın Cemâl tecellisini istiyor; “Hazret-i Muhammed'i en yüksek mertebe olan kurbiiyet makamına eriştiren Cemâl sıfatın bizde de tecelli etsin. Beni dünya lezzetlerine, güzelliklerine bağlanmaktan kurtarsın” diyor.⁸⁶

⁸³ Şeyma TAŞÇIOĞLU GÜNGÖR, “Fuzûlî'de Sosyal Tenkid”, Fuzûlî Kitabı, A.g.e., s.209

⁸⁴ YAŞAR, A.g.e., s.97 - 98

⁸⁵ Ayrıca bkz. Kenan AKYÜZ, Süheyl BEKEN, Sedit YÜKSEL, Müjgan CUNBUR, Fuzûlî Divanı, Akçağ Yay., Ankara, 1990, s.131

⁸⁶ Ali Nihat TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, Akçağ Yay., Ankara, 2005, s.22, 23

Dem-â-dem 'aks alır mir'ât-i âlem kahr u lûtfunda
Anun'çün geh küdüret zâhir eyler geh safâ peydâ⁸⁷

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 4/4)

(Dünya aynası her an senin kahr ve lûtfunun aks eylediği yerdir. Bu sebepten dünya geceleyin ve bulutlu zamanında bulanık, gündüz veya açık havada saf ve temizdir.)

Gece, bulanık hava kahrın yani Celâlin, gündüz ve açık hava ise lûtfunun yani Cemâlin tecellisidir. Kâinat bu iki tecellinin zuhur ettiği bir aynadır.

Ayna, hakikatte sadece akis alan bir mazhardır. Kâinat da öyle. Bütün hadiseler, tek bir mevcudun iki vasıfta tecellisidir. Gece ile gündüz bir güneşin eseridir. Hakikatte ne gece, ne gündüz mevcuttur.⁸⁸

Ey Fuzûlî odlara yansın bisât-i saltanat
Yiğdir andan Hak bilir bir gûşe-i gül-han bana⁸⁹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 11/7)

(Ey Fuzûlî, saltanat yaygısı yani yatağı ateşlere yansın. Allah bilir bana bir külhan köşesi ondan daha iyidir.)

Saltanatı bir yaygı, yatak, uzanacak yere benzetiyor. Saltanat dünya zevkleridir, mâsivâdır. Bu dünya zevkleri ateşlere yansın, mahvolsun. Yemin ederim ki, oturmak ve içinde yaşamak için bana bir hamam külhanı ondan daha iyidir.

Hamam külhanı bir çöplüktür. Hamamın içinde olduğu için sıcaktır. Serseriler, yeri yurdu olmayanlar, kışın sıcak olduğu için orada barınırlar. Külhanbeği tabiri oradan gelir.

Maddi zevkleri, yanan bir külhanda yaşamak uğruna terk ediyor. Burada yanmak, aşk ateşi ile yanmaktır.

⁸⁷ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.132

⁸⁸ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.28

⁸⁹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.136

Dikkat edilirse bir gül bahçesi kıpkırmızı rengi ile ateşe benzer. Külhan kelimesinde “gül” ve “kül” vardır. “Han” edatı, mekân edatıdır. Böyle alırsak külhan, gülhan yani gül yeri ve bahçesi manasına da gelir. Bu Fuzûlî'nin sanat yoludur ki, bir anda kat'iyen farkına varılmaz.

“Hak bilir” yemini de iki mânâyadır:

1. Yemin. Allah bilir ki böyledir. “Vallahi” ile aynı mânâdadır.
2. Bilür fii'l-i muzarî, ism-i fâil yani “bilen” mânâsındadır. Hakk'ı tanıyarak içinde yaşayan çöplük köşesi demektir.⁹⁰

Fakr mülki taht ü âlem terki efserdir bana
Şükr-li'llâh devlet-i bâki müyesserdir bana ⁹¹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 15/1)

(Fakr mülkü bana taht ve âlemi terk etmek de taçtır. Allah'a şükür olsun ki bâkî devlet bana müyesser olmuştur.)

Fakr; fakirlik, yoksulluk demek değildir. Dünyaya ait her şeyden müstağni olmak, onu istememek ve ona bağlanmamak demektir. Bir derviş dünya zenginliklerine sahip olabilir. Eğer onlara hiçbir değer vermezse o derviş de fakra malik olmuştur. Bu malikiyet onun için bir taçtır. Fakr esasen âlemi terk etmek demektir. Dervişlerin serpûşuna taç derler. Üzerindeki dilimlere de terk derler. Terk ehli üç şeyi terk eder: Terk-i dünya “dünyayı”, terk-i ukbâ “ukbâyı”, terk-i terk “terk-i terk” etmek yani terk ettiğini dahi bilmemek. Bu taht ve taca sahip olan, devlete ermiş demektir.⁹²

Cem'iyet-i esbâba gönül verme Fuzûlî

Kim tefrîkadır hâtıra cem'iyet-i esbâb ⁹³

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 24/7)

⁹⁰ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.37, 38

⁹¹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.137

⁹² TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.80

⁹³ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.142

(Ey Fuzûlî huzur ve saadet sebeplerinin bir araya gelmesine memnun olma, onu sevip isteme. Zira bu huzur ve saadet sebeplerinin bir araya gelmesi gönü ayrılığa, perişanlığa, huzursuzluğa götürür.)

Âşık için dünya nimetlerinin öne serilmesi istenen bir şey değildir. Çünkü insanı dünyaya bağlayıp Hak'tan ayrı düşürür.⁹⁴

Saldı ayaktan gam-i âlem beni

Ver bana gam def'ine sâki şarâb⁹⁵

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 26/7)

(Dünya gamı “masiva” beni âciz bıraktı, yere düşürdü. Ey sâki bu gamın def'i için bana şarap ver.)

Dünya gamı, âşıklar için ancak masivadır. Yani Hakk'tan ayrı şeylere gönül vermek. Bunu ancak İlâhî aşk giderebilir. Çünkü o aşk, masivayı yok eder.⁹⁶

Ey Fuzûlî her amel kılsan hatâdır gayr-i aşk

Bu durur ben bildiğim Vallahü a'lem bi's-sevâb⁹⁷

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 27/7)

(Ey Fuzûlî, aşktan başka her yaptığın iş hatadır. Benim bildiğim budur. Doğrusunu Allah bilir.)

İş'e amel demekle dini bir mânâyı yani ibadeti kastediyor.

Aşk hadd-i zatında insan varlığının gayesidir. Ve temizliğin sembolüdür. İnsan varlığının gayesine yönelmeyen her hareket, temiz olmayan her davranış, hakikatte hatadır.

⁹⁴ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.91

⁹⁵ Ayrıca bkz. AKYÜZ, vd., A.g.e., s.143

⁹⁶ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.98

⁹⁷ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.144

Benim bildiğim budur, demekle zahiren tevazu gösteriyorsa da hakikatte bu kanaatimle her şeyi söylüyorum demek istiyor.⁹⁸

Kılma feyz-i ni'met-i vaslın Fuzûlî'den dirîğ
Yoktur özge maksadı senden seni eyler taleb⁹⁹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 32/7)

(Visâlinin ni'metinin feyzini Fuzûlî'den esirgeme. Başka hiçbir isteği yoktur. Senden yalnız seni istiyor.)

Bütün mevcudat onun visâlini istiyor. Fuzûlî de onu istiyor. Bu nimeti, bu hayrı, bu iyiliği, bu zevki ondan esirgeme. Hayatta bütün dileği odur. Yalnız seni istiyor.

Yine bu suretle hakiki sevgiliye, Allah'a âşık olduğunu anlatıyor.¹⁰⁰

Fuzûlî kıl kıyâs-i hâlin ehl-i dehr hâlinden
Kumârı mekr ü tezvîr ü hiyel ehlinden uttun tut¹⁰¹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 44/5)

(Ey Fuzûlî hâlini dünya ehli hâlinden kıyas et, anla. Farzet ki, kumar, hile ve tezvîrde, asıl hilede mâhir insanları yendin.)

Dünya ehli bu kadar hilelere başvurdular, neticede her şeyi kaybettiler. Sen farzet ki, en büyük hilekârları yendin. Neticede her şeyi kaybedecek, ölüp gideceksin.¹⁰²

⁹⁸ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.106

⁹⁹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.146

¹⁰⁰ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.109

¹⁰¹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.152

¹⁰² TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.130

Ey olup sultan diyen dünyada benden gayrı yok
Sen seni bir cuğd bil dünyânı bir vîrâne tut ¹⁰³

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 43/6)

(Ey sultan olup dünyada benden gayrı sultan yoktur diyen, sen kendini bir baykuş, dünyayı da bir virâne farzet.)

Dünyanın hadd-i zatında bâkî olmadığını anlatmak istiyor. Sultan olup da “menem diger nist” yani benden başka kudret sahibi yoktur diyen insanın da bir viranede öten baykuştan başka bir şey olamayacağını anlatıyor.¹⁰⁴

Ey Fuzûlî dehr Zâl’inin firîbinden sakın
Olma gâfil er kimi depren işin merdâne tut ¹⁰⁵

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 43/7)

(Ey Fuzûlî, dünya kocakarısının seni aldatmasına meydan verme; gafil olma, erkek gibi davran, işini erkekçe tut.)

Dünya kocakarısı masivadır. Daima insanı aldatır. Ona mukavemet eden insan hakiki erdir.

Kocakarı sihirbaz, cadı ve hilekâr olur. Husrev ve Şîrîn’de Ferhat’ı aldatan bir kocakarıdır. Bu vazife nedense kocakarlara verilir.

Kocakarı, erkekleri aldatma gücü olan kadın, güzelliğini kaybeden bir kadındır. Böyle olmasına rağmen türlü hilelerle erkekleri aldatır.

Ey Fuzûlî, dünya asırlarca yaşamış ve ihtiyarlamış bir kocakarıdır. Güzellikleri hakiki güzellikler değildir. Sen dünya zevklerine kapılma, iradene sahip bir insan ol, diyor.¹⁰⁶

¹⁰³ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.152

¹⁰⁴ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.132

¹⁰⁵ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.152

¹⁰⁶ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.133

Gör ganîmet fakr mülkünde gedâlık şîvesin
İ'tibâr-i mansıb ü der-gâh-i sultân-ı unut ¹⁰⁷

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 45/4)

(Fakr, istiğna mülkünde dilenci bir fakir gibi yaşamayı kazanç bil. Sultanın sarayında itibar ve rütbe sahibi olmayı unut.)

Fakr mülkü dünya mal ve servetine değer vermeyenlerin mülküdür. Orada bir geda yani dilenci gibi dünya arzu ve ihtiraslarından uzak yaşamak bir ganimettir, bir kazançtır.

Fakr, sahip olmamak değil, istememek, değer vermemektir.

Padişahların sarayında rütbe, itibar vardır. Bunları hatta hatıra getirmemek lazımdır. ¹⁰⁸

Çekme âlem kaydını ey ser-bülend-i fakr olan
Saltanat tahtına erdin bend ü zindânı unut ¹⁰⁹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 45/5)

(Ey fakr saadeti ile başını yüksekte tutan insan, dünyaya ait lezzet ve saadetlerin insanı kendine çeken, bağlayan bağından kurtul. Fakr âlemine girmekle asıl saltanat tahtına erdin. Artık zindanı ve orada seni bağlı tutan zinciri unut.)

Fakr sahibi insanın başı daima yukarıdadır. Çünkü insana baş eğdiren dünya lezzetlerinden bir şeye muhtaç değildir. ¹¹⁰

Levh-i hâtır sûret-i cânâna kıl âyine-dâr
Anı yâd et her ne kim yâdında var anı unut ¹¹¹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 45/7)

¹⁰⁷ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.152

¹⁰⁸ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.134

¹⁰⁹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.152

¹¹⁰ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.135

¹¹¹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.152

(Kalbini içinde hiçbir akis bulunmayan bir ayna gibi sevgilinin resminin karşısına tut, kalbine onu aksettir. Ve yalnız onu yâd et, kalbinde ondan gayri ne varsa hepsini unut.)

Daima Hakk'ın zikret, masivadan kalbini temizle demek istiyor. Çünkü fakr ile dünyaya ait her şeyi ortadan kaldırdıktan sonra tek kalan şey suret-i cândır. Yani Hakk'dır.¹¹²

Ey Fuzûlî çek melâmet reh-güzârından kadem

Lâhza lâhza çektiğin bi-hûde efgâni unut¹¹³

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 45/8)

(Ey Fuzûlî melâmet yolundan ayağını çek, sana melâmet getirecek olan heva ve hevesinden vazgeç. Bu melâmet yolunda boş yere her an ettiğin feryat ve figanı unut.)

Burada melâmet, dünya heveslerine karşı olan melâmettir. Yani bu heveslerin boş görülmeyip ayıplanması ve kınanmasıdır.¹¹⁴

Aşka ta düştün Fuzûlî çekmedin dünyâ gamın

Bil ki kayd-i aşk imiş dâm-i ta'allûktan necât¹¹⁵

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 40/7)

(Ey Fuzûlî, bu ulvî kemal aşkına düştükten sonra dünya işleri için asla gam çekmedin. Bil ki dünyaya bağlanmak tuzağından kurtulmak için aşka bağlanmak lazımdır.)

Burada hatırlatalım ki bu ulvi aşk içinde hiçbir maddi zevk ve menfaat yoktur.

¹¹² TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.135

¹¹³ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.153

¹¹⁴ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.135

¹¹⁵ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.150

Görünüşte bir tuzaktan kurtulmak için yine bir bağ “kayd” gösteriyor. Bu onun zekâ oyunlarından¹¹⁶.

Giriftâr-i gam-i aşk olalı âzâde-i dehrim
Gam-i aşka beni bundan beter yâ Rab giriftâr et¹¹⁷
Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 42/6)

(Aşk gamına esir olalı beri dünya endişelerinden kurtulmuşum. Yâ Rabbi aşk gam ve ıstırabına beni bundan daha beter esir et.)

Fuzûlî’de bu, daima tekrar edilen bir görüş ve duygudur.¹¹⁸

İ’ tibar etme mülk-i dünyâyâ
İ’ tibar-i ulüvv-i şandan geç¹¹⁹
Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 50/5)

(Dünya mülküne kıymet verme, yüksek şan ve şerefe de değer vermekten vazgeç.)¹²⁰

Ehl-i dünyânın olmaz âhireti
Ger bunu ister isen andan geç¹²¹
Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 50/6)

(Çünkü dünyaya tapan, onu isteyen insanlar ahiret saadetine nail olamaz. Ahiret saadetini istiyorsan dünyadan vazgeç.)¹²²

¹¹⁶ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.138

¹¹⁷ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.151

¹¹⁸ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.140

¹¹⁹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.155

¹²⁰ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.156

¹²¹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.155

¹²² TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.156

Meskenin bezm-gâh-i vahdettir

Ey Fuzûlî bu hâk-dândan geç ¹²³

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 50/7)

(Ey Fuzûlî senin asıl meskenin vahdet bezmidir. Dünya yaratılmadan evvel ervahın yaratılıp Hak ile beraber bulunduğu meclistir. Elest Bezmidir. Onun için ey Fuzûlî bu toprak âleminden yani anasır âleminden vazgeç.)¹²⁴

Münhariftir sâkiyâ endûh-i dünyâdan mizâc

Bâde tut kim illet-i endûha gaflettir ilâc ¹²⁵

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 49/1)

(Ey sâkî dünya düşüncelerinden, kederlerinden sıhhatim bozulmuştur. Bana şarap getir, bu derde ilaç gaflettir. Yani unutmak, göstermemektir.)

Dünya düşünce ve dertleri nefsanî hevesler peşinde koşmak, onların yokluğundan üzülmektir. İlacı da şaraptır. Bir manada İlâhî aşk ile bütün dünya emellerinden feragat etmektir. Dünyayı unutmak, görmemektir.

Bunu takip eden beyit bunu izah ediyor.¹²⁶

Fakr mülkin tut ger istersen kemâl-i saltanat

Saltanattan geç kim ol vâdide çoktur ihtiyâc ¹²⁷

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 49/2)

(Fakr mülkünü zapt et. Eğer kemâl derecesinde her şeyden müstağni olmak istersen dünya saltanatından vazgeç. Çünkü dünyada her şeye malik olacak bir kudrete sahip olmak istersen o yolda insan çok şeye muhtaç olur.)

¹²³ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.155

¹²⁴ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.156

¹²⁵ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.154

¹²⁶ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.159

¹²⁷ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.154

Şair iki mülk yani malikiyet ve memleket tasavvur ediyor. Biri fakr mülkü ki bu, her şeyden müstağni olmak, dünyaya ait hiçbir arzu beslememek mülküdür.

İkincisi dünya saltanatı yani dünya nimetlerine sahip olmak ihtirası. Elbette dünya saltanatı ihtirası, insanı birçok ihtiyaçlara sürükler.

Fakr mülkünü tut, fakra malik olmayı iste, o yolu tut, o yolu tercih et demektir. Bir de mülke memleket manasını verirsek “tut”, “zapt et” manasına gelir.

İstiğna, bir şeyin kendisinde var olduğunu söyleyerek onu istememek demektir. Şairin istediği kemal mertebesinde bir istiğnadır. O da ancak fakrda vardır.¹²⁸

Fenâ-yi ‘ömrden gûyâ değiller gonca tek vâkîf
Olar kim özlerin dünyâ için dil-teng tutmuşlar¹²⁹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 69/4)

(Dünya için gönüllerini meyus ve mükedder kılanlar sanki gonca gibi ömrün fani olduğunu bilmezler.)

Akıl dünya için nizam koyar. Bu nizam içinde insanı ye’se ve kedere düşüren hadiseler olur. Bu hadiselerden gönlü daralan insanlar sanki gonca gibi dünyanın fani olduğunu bilmezler.

Gonca açılmamış olduğu için gönlü dardır. Ve hemen açılacak, gül olacak, neticede solup dökülecektir. Fakat gonca bunu bilmez. Bu dünya için üzülen insanlar, idraksiz bir nebat olan gonca kadar dar görüşlüdürler.

Hayat yalnız dünya hayatı değildir. Ebedi hayat vardır.¹³⁰

Zevk şevkiyle cihan kaydın çeken zahmet çeker
Ehl-i zevk oldur kim andan dâmen-i himmet çeker¹³¹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 78/1)

¹²⁸ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.159

¹²⁹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.164

¹³⁰ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.240

¹³¹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.168

(Zevk almak ihtirası ile dünyaya bağlanan insan zahmet çeker. Asıl zevk ehli, dünya bağlarından himmet eteğini çekendir.)

Himmet, dünya bağlarından kurtulma için sarf edilen ruh kudretidir. Fakırdan bahsediyor.¹³²

Dîdâr-i dosttur iki âlem neticesi

Yok andan özge âşıka âlemde mültemes¹³³

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 127/3)

(İki âlemin yani dünya ve ahiretin yaratılmasına sebep hakiki sevgilinin müşahedesidir. Onun yüzünü görebilmek, onu tanıyabilmektir. Âşık âlemde ondan gayri bir şey istemez.)¹³⁴

Ömrlerdir eylerim ahvâl-i dünyâ imtihân

Nakd-i ömr ü hâsıl-i dünyâ hemân bir yâr imiş¹³⁵

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 132/5)

(Ömrüm boyunca dünya ahvalini tetkik ettim, neticede ömür parası ve dünya mahsulünün tek bir yâr olduğunu anladım.)

Ömür bir nakil, bir paradır ki, onunla dünya mahsulü elde edilir. Satın alınır.

Ömrün parası ve dünyanın mahsulü iki şeydir; bu iki şeyden elde edilen şey ancak birdir.

İnsan dünyaya ancak ma'rifetullahı elde etmek için gelmiştir. Ma'rifetullah ise "bir"i tanımaktır. Bir yâr, ancak vücud-ı mutlaktır. Yaşamaktan gaye odur. Ömür ve dünya mahsulü, o ma'rifeti elde etmek için bir vasıttan başka bir şey değildir.¹³⁶

¹³² TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.253

¹³³ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.192

¹³⁴ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.314

¹³⁵ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.194

¹³⁶ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.330, 331

Zevk-i didâriyle dil-dârın yok ettim varımı
Devlet-i bâki ki derler devlet-i didâr imiş ¹³⁷
Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 132/6)

(Gönlümlü alan sevgilinin tecellisi zevki içinde var olan maddi varlığımı ve canımı yok ettim. Ebedi devlet ve saadet dedikleri ancak sevgilinin gönüldeki aksi, tecellisi imiş.)

Dünya zevki fanidir. Ebedi olan, Hakk'a yönelmek, ebedi devlettir, saadettir.

İnsanda kendine ait varlık ancak benlik ve candır. Bunlar ise fanidir. Beka uğrunda fani varlığımı yok ettim. Bu suretle bekabillâha vâsıl oldum demek istiyor. ¹³⁸

Ey Fuzûlî dehr hâlin şâh-i gülden kıl kıyâs
Kim verip evvel tecemmül sonra uryân eylemiş ¹³⁹
Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 130/7)

(Ey Fuzûlî, dünya hâlini gül dalına bak da anla. Evvelâ onu türlü renklerle süslemiş, sonra da hepsini çırpıplak bırakmış.)

Felek insana evvelâ türlü süsler ve nimetler verir. Fakat sonunda onu çırpıplak mezara götürür. ¹⁴⁰

Zâhidâ terk etme şâhidler visâli râhatin
Ger ibâdetten hemin gilmân u havrâdır garaz ¹⁴¹
Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 138/2)

¹³⁷ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.194

¹³⁸ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.331

¹³⁹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.194

¹⁴⁰ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.336

¹⁴¹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.197

(Ey kuru sofı, eğer kendini dñya nimetlerinden mahrum etmek azabına, cennetteki hñri ve gılmanın visâline ermek için katlanıyorsan dñyadaki gñzellerin zevkini sür, rahat et.)

Zâhid, birtakım mahrumiyetlere cennette onları elde etmek için katlanır. Bunun kıymeti yoktur. Asıl ma'rifet bu nimetleri Hakk'a vâsıl olmak için terk etmektir, onlara dönüp bakmamaktır. Âşıkın kemâli buradadır. Cennetteki nimetler de dñya nimetlerinin aynıdır. İnsanın nefsanîyetine hitap eder.¹⁴²

Hür ü kevserden ki derler Ravza-i Rıdvân'da var

Sâkî-i gül-çihre vü câm-i musaffâdır garaz¹⁴³

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 138/3)

(Cennette Rıdvân'ın bahçesinde hñri ve Kevser var derler. Bu gül yüzlü sâkîden ve saf şaraptan başka bir şey değildir.)

Onun için bunlar dñyada hazır iken niye kendini bunlardan mahrum ediyorsun?

144

Zevksiz lâzım çıka dñyâdan ol dñyâ-perest

Kim ana dñyâdan ancak zevk-i dñyâdır garaz¹⁴⁵

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 138/4)

(Dñyadan, ancak onun zevkini sürmeyi isteyen bir dñya adamının, dñyaya tapanın zevk etmeden dñyayı terk etmesi lazımdır.)

Çünkü dñyanın yaratılmasından gaye, insanların orada Hakk'ı tanımalarıdır. Kesret içinde vahdete ermek kemâline erişmeleridir. Dñya lezzetleri fanidir ve insanı doyurmaz.¹⁴⁶

¹⁴² TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.341

¹⁴³ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.197

¹⁴⁴ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.341

¹⁴⁵ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.197

¹⁴⁶ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.341, 342

Râhat olsaydı garaz dünyâda fakr isterdi halk
Gâlibâ kim halka bir bî-hûde gavgâdır garaz ¹⁴⁷

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 138/5)

(Eğer dünyanın yaratılmasında maksat rahat etmek olsa idi halk fakr isterdi. Yani dünya nimetlerine değer vermemek saadetine erişirdi. Hâlbuki bunu bilmeyen halk, bîhûde bir çabalama peşinde koşuyor.)

Rahat etmiyor, dünya lezzetleri peşinde koşuyor. Onlara değer vermese rahat ederdi. ¹⁴⁸

Ârif ol sevdâ-yi aşk inkârın etme ey hakim
Kim vücûd-i halktan ancak bu sevdâdır garaz ¹⁴⁹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 138/6)

(Ey hakîm, irfan sahibi ol, aşk sevdasını inkâr etme zira dünyanın varlığından gaye bu aşka âşık olmaktır.)

Hakîm, zâhirî bilgilere değer veren, iç bilgiye, bâtinî bilgiye yanaşmayan insandır. Arif ise iç bilgiye sahiptir. Hakîmi iç bilgiye davet ediyor. Dünya sevgi üzerine yaratılmıştır. ¹⁵⁰

Kılmagıl muhkem gönül dünyâya akd-i irtibât
Sen bir âvâre misâfirsın bu bir vîrân rıbât ¹⁵¹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 140/1)

(Ey gönül, dünyaya sıkı sıkıya bağlanma. Sen bir âvâre yolcusun, o da vîrân bir kervansaray.)

¹⁴⁷ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.197

¹⁴⁸ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.342

¹⁴⁹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.197

¹⁵⁰ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.342

¹⁵¹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.198

Bir yolcu, kervansarayda nihayet bir iki gün kalır. Sonra çıkar yoluna devam eder. Dünya ise bir kervansaraydır. Fakat vîrândır. Ma'mûr değildir. O da bir gün yıkılıp gidecektir.¹⁵²

Bu çemende gonceler güller gören ârif bilir
Kim sebât üstünde kalmaz hiç kabz ü inbisât¹⁵³

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 140/2)

(Bu dünya çemeninde goncalar, güller gören irfan sahibi bilir ki ne sıkışmanın “daralmanın, kederin” ne açılmanın “yayıma ve genişlemenin, ferahlamının” sebatı vardır, yani olduğu gibi kalır.)

Sıkışmış halde olan goncalar açılır. Açılmış “ferahlamış” olan güller dağılır, perişan olur.

Dünyada ne ıstırap, ne de zevk, safa ve neş'e bâkîdir. İstırap bir gün gelir geçer. Zevk, safa ve neş'e ise yine bir gün gelir nihayet bulur.¹⁵⁴

Ehl-i irfândır cihan keyfiyetin tahkîk eden
Kim neşâtından bulur yüz gamından yüz neşât¹⁵⁵

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 140/3)

(Cihanın ne olduğunun hakikatine eren insan irfân sahibidir. Böyle bir insan cihanın sevincinden yüzlerce gam, gamında da yüzlerce sevinç bulur.)

Cihanın fani olduğunu, ondaki sevinç ve kederin de devamlı olmadığını bilen insan, sevincin arkasından birçok kederin geleceğini bilir. Çünkü sevincin yalnız ortadan kalkması insana bir keder, kederin yalnız ortadan kalkması bir sevinç getirir. Onun için dünyanın neşatında gam, gamından neşat vardır.

¹⁵² TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.346

¹⁵³ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.198

¹⁵⁴ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.346

¹⁵⁵ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.198

Bu, beyitin bir cephesidir. Cihanın hakikatine eren ârif dediğine göre bu beytin bir de tasavvufi manası vardır:

Âşıkta daima aşk gamı vardır ve olmalıdır. Dünya sevinci bu gamı giderirse bu, âşık için büyük üzüntü, keder verecek bir şeydir. Âşıkta gam, esasen hakiki aşk ıstırabı olduğu için âşık bundan sevinç duyar.¹⁵⁶

Geçtiğim dünyâ vü ukbâdan senin'çin oldu fâş
Doğru derler küllü sırrın câveze'l-isneyni şâ'¹⁵⁷

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 142/4)

(Senin için dünya ve ahiretten feragat ettiğim âleme yayıldı. Doğru demişler ikiyi aşan her sır şâyi' olur, her tarafa yayılır.)

Dünya ve ukba ikidir. Dudak da ikidir. Burada ikiyi aşan demek iki dudağı aşan demektir.

Sevgili uğrunda dünyadan vazgeçilir. Çünkü dünya masivadır, fanidir. Ahiretten vazgeçilir. Çünkü ahirette cennet vardır. Âşık bunu dünya nimeti olduğu için istemez. Cehennem vardır. O da sevgili tarafından ateşe yakıldığı için, âşık için bir nimettir. Bu itibarla ahireti de istemez. İsteddiği Hakk'ın rızasıdır, dîdâridir.¹⁵⁸

Gel ey râhat sanan esbâb-i cem'in kılma nâ-danlığ
Tarîk-i fakr tut kim fakr imiş âlemde sultanlığ¹⁵⁹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 146/1)

(Ey huzur için lazım gelen şeyleri toplamakla rahata kavuşacağını sanan insan, gel cahillik etme. Fakr yolunu tut. Dünyada sultanlık ancak fakr imiş.)

¹⁵⁶ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.346, 347

¹⁵⁷ Ayrıca bkz. AKYÜZ bkz., A.g.e., s.199

¹⁵⁸ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.352

¹⁵⁹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.200

“Fakr imiş” demekle kendinin de bunu evvelce bilmediğini, sonradan tecrübe ile öğrendiğini anlatıyor.¹⁶⁰

Var fikrin yok gâmin çekmek nedir bir câm ilen

Bî-haber kıl bana bir ola yokluğ varlığı¹⁶¹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 147/2)

(Şu var bu yok diye gam çekmek ne demektir. Bir kadeh sunup beni kendimden geçir ki gözümde varlık ile yokluk bir olsun.)

Dünya gamı şu var, bu yok düşünce ve derdidir. Aşk şarabını içince dünya varlığından haberi olmuyor. Varlık ile yokluk gözünde müsavi hâle geliyor.¹⁶²

Can metâ'nın bahâsıdır ne kim devrân verir

Turfa bu kim sanırım şefkattir ol gaddârlığı¹⁶³

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 147/3)

(Dünyanın insana verdiği her şey, can malının karşılığıdır. Yani canını alır, ona karşılık bir şey verir. Çok tuhaf ki bu gaddarlığı ben şefkat ve merhamet sanırım.)

Yaşadıkça yavaş yavaş giden candır. Felek buna karşılık insana bir şeyler verir. Bu ise bir zulümdür. Her saniye candan bir parça eksilir. Ben ise feleğin bu bir şeyler vermesini şefkat ve merhamet sanıyorum. Bu şaşılacak bir şeydir.

Diğer mânâda ise dünya ve mâsivânın insana verdiği her şey, madde karşılığıdır. Canını doyurur, ona bir karşılık verir.¹⁶⁴

¹⁶⁰ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.357

¹⁶¹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.201

¹⁶² TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.358

¹⁶³ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.201

¹⁶⁴ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.358, 359

Benden âhir çün kılar bî-zârlıĝ esbâb-i dehr
Dehr esbâbından ol yeĝ kim kılam bî-zârlıĝ ¹⁶⁵

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 147/4)

(Mademki dünya nimetleri, yani nefsânî nimetler zaman ile benden bıkip uzaklaşacaklardır. İyisi mi? Ben de o nimetlerden bıkip uzaklaşayım.)

Dünya nimetleri fanidir. Bir gün çekilip gidecekler. İyisi benim onlara değer vermememdir. Sonra azap çekerim. ¹⁶⁶

Ey gönül âleme aldanma sana reng verir
Hâkdir kim anı geh lâ'l kılar gâh hazef ¹⁶⁷

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 149/5)

(Ey gönül dünyaya aldanma, o seni aldatıyor. Bazen lâ'l, bazen de değersiz inci boncuk yapar.)

“Reng verir”in iki manası vardır: Biri aldatur, diğeri renk verir, renklendirir.

Lâ'l de bir topraktır, dünya onu kırmızıya boyar, lâ'l yapar. Yine aynı toprağı renksiz, değersiz bırakır. Dünyanın verdiği değer sadece bir görünüşten ibarettir. ¹⁶⁸

Bakâ mülkün dilersen varını yok eyle dünyâ tek
Etek çek gördüğünden âf-tâb-i âlem-ârâ tek ¹⁶⁹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 156/1)

(Beka mülkünü istiyorsun. Öyle ise dünya gibi varını yok eyle. Dünyayı süsleyen güneş gibi her gördüğünden eteğini çek.)

Dünya fanidir. Bütün her şeyini yok eder. Sen de nen varsa yok et. Ancak bu sûretle bekaya erersin. Dünyada olan her şey yok oluyor. Güneş ise göze benzer. Her

¹⁶⁵ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.201

¹⁶⁶ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.359

¹⁶⁷ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.202

¹⁶⁸ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.363

¹⁶⁹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.205

gördüğü şeyden eteğini çekmiş ve gökyüzüne yükselmiştir. Sen de onun gibi dünyada hayatın müddetince gördüğün her şeyden müstağni ol. Dünya nimetlerine, güzelliklerine değer verme.

Hazret-i İsa'nın güneş feleğinde olması güneşin bu her şeyden elini eteğini çektiğinden dolayıdır.¹⁷⁰

Ta'allûk zulmetin tecrid hur-şîdine kıl matla'

Eger âlemde bir gün görmek istersen Mesihâ tek¹⁷¹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 156/2)

(Dünyaya bağlanmak bir nevi karanlıktır. Bu karanlıktan, âlemden tecerrüt etmek güneşi doğsun “tecerrüt güneşine bu karanlık doğuş yeri olsun.” Eğer âlemde Hazret-i İsa gibi bir gün görmek istersen bunu yap.)

Dünyaya bağlanmak ruhun bir karanlığıdır. Güneş daima karanlıktan doğar ve dünyayı aydınlatır. Dünya bağlarına bağlana bağlana onların fani olduğunu görür fakat bir şeye bağlanmayı öğrenirsin. Bu suretle faniden bakiye yönelir, dünyadan el eteğini çekersin. Hazret-i İsa da böyle yapmıştı. Ve bir güneş “gün” görmüştü.

Bir de “bir gün görmek” bir bahtiyar gün görmek manasınadır. Hazret-i İsa gibi âlemde bir bahtiyar gün görmek istersen böyle yap.¹⁷²

Fuzûlî kâ'inât esbâbının kıldım temâşasın

Nedâmetsiz tena'um yok tasarrufsuz temâşa tek¹⁷³

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 156/7)

(Fuzûlî, dünyada zevk ve saha veren her şeyi gördüm, seyrettim. Bunların hepsi sonunda insana pişmanlık getiriyor. Dünya nimetlerinin hepsinin sonunda pişmanlık

¹⁷⁰ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.398 - 399

¹⁷¹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.205

¹⁷² TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.399

¹⁷³ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.206

vardır. Ancak onları elde etmeyi düşünmeden sadece karşıdan temâşâ etmek insana zevk verir, fakat bu zevkin sonunda pişmanlık olmaz.)

Bu beyit Namık Kemal'in şu beyitini hatırlatıyor:

Kimi vicdâna dokundu kimi cism ü câna
Zevk nâmiyle ne yaptım sa peşîmân oldum

Dünya nimetlerinin her birinde nice hikmetler gizlidir. Bunların üzerinde tefekkürün verdiği zevkin ise pişmanlığı yoktur.¹⁷⁴

Ey gönül levh-i emel nakş-i bakâdan sâdedir
Fâni etme ömrün ol sevdâda kim bâki değil¹⁷⁵

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 178/5)

(Ey gönül, dünya arzuları sahifesinde beka yazısı yoktur. Ömrünü bâkî olmayan bir tarafta “bir yolda” ifnâ etme, yok etme, zayi’ etme.)

“Sade levh” yazısız sahife, basit insanlara verilen bir vasıftır. Bir de gönlünde masivaya ait hiçbir şey bulunmayan insana da “sâde levh” denir.

Dünya arzuları gönül sahifesine yazılır ve derhal silinip gider, fanidir. Onun için bu arzular sahifesine beka yazısı yazılmamıştır. Bâkî olması mukadder değildir.

Bu fani arzular uğruna ömrünü ifna etme diyor.¹⁷⁶

Zevk istersen Fuzûlî terk-i dünyâ kıl ki ben
Bulmadım bir zevk bundan gayrı tâ dünyâdeyim¹⁷⁷

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 184/7)

¹⁷⁴ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.401

¹⁷⁵ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.217

¹⁷⁶ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.441

¹⁷⁷ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.220

(Fuzûlî, zevk istersen dünyayı terk et. Ben dünyada oldukça bundan başka bir zevk bulmadım.)

Dünyada dünyayı terk etmekten başka bir zevk bulmadım derken, dünyayı maddi değil, manevi şekilde terk etmekten bahsediyor. Dünya zevklerini hakîr görüp onlara bağlanmamak, hakiki vahdet zevkini duyabilmek için lazım gelen ilk şarttır.

Dünyada onu terk etmekten başka bir zevk yoktur. Dünyayı terk etmekte yani dünyaya ait her şeyi terk ettikçe ayrı bir zevk duyulur demek istiyor.¹⁷⁸

Gayra arz et her ne esbâbın ki var ey dehr-i dîn

Ben ki ehl-i zevkım esbâb-i melâli n'eylerim¹⁷⁹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 186/2)

(Ey alçak dünya insanı mesut edecek neyin varsa onu sen başkasına arz et. Ben yâr diyarının dilencisiyim. Mülk ve malı ne yapayım?)

Dünyada insanı mesut edecek her şeyden âşık müstağnidir. Çünkü sevgilinin diyarında, vahdet âleminde bir dilenci olarak bulunmak, insana bütün dünya mülk ve malından daha ziyade saadet verir.

Mülk ve mala en ziyade muhtaç olan dilencidir, hiçbir şeyi yoktur. Bu dilenci, dünya mülk ve malını hakîr görüyor. Çünkü o vahdet diyarındadır.¹⁸⁰

Yok, aceb ger mâle rağbet mülke kılman iltifât

Ben gedâ-yi kûy-i aşkım mülk ü mâli n'eylerim¹⁸¹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 186/3)

(Mala rağbet etmiyor, mülke dönüp bakmıyorsam hiç hayret etmeyin. Ben zevk ehliyim. İnsana sıkıntı veren şeyleri ne yaparım.)

¹⁷⁸ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.474

¹⁷⁹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.221

¹⁸⁰ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.482, 483

¹⁸¹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.221

Dünya mülk ve malı Hak âşıklarına sıkıntıdan başka bir şey vermez. Onlar başka bir zevk âlemi içindedirler.¹⁸²

Ger görmemek dilersen resm-i cefâ Fuzûlî

Olma vefâya tâlib dünyâ-yi bi-vefâde¹⁸³

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 246/7)

(Ey Fuzûlî, eğer cefa görmemek istersen vefasız dünyada kimseden vefa bekleme.)

Dünya vefasızdır. Vefa bekleyip de bulmamak insan için bir cefadır. Dünya bâkî olmadığı için vefasızdır. Zamandan şikâyet ediyor.¹⁸⁴

Dâr-i dünyânı gönül cehd kılıp terk ede gör

Hâb-i gaflette iken özünü bîdâr eyle¹⁸⁵

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 249/5)

(Ey gönül çalış bu dünya evini terk et. Gaflet uykusundan, kendini uyandır.)

Bütün dünya güzellikleri asıl güzel olan sevgili yanında hiçtir. Onlara kapılman gaflet yüzündendir. Kendini uyandır.

Dünyayı terk et. Fakr yoluna gir, maddeden tecerrüd et demek istiyor.¹⁸⁶

Za'f-i tâli' kesti dünyâdan nasibin zâhidin

Yoksa öz re'yiyle zâhid terk-i dünyâ etmedi¹⁸⁷

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 280/6)

¹⁸² TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.483

¹⁸³ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.251

¹⁸⁴ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.578

¹⁸⁵ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.252

¹⁸⁶ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.602

¹⁸⁷ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.268

(Zâhidin dünyadan nasibini kesen tali'sizliğidir. Yoksa zâhid kendi düşünce ve fikri ile dünyayı terk etmedi.)

Dünyayı ve ondaki nimetleri ancak âşıklar kendi iradeleri ile terk ederler. Eğer zâhid dünya nimetlerinden nasibini almamışsa bu tali'sizliğindedir, iradesi ile dünyayı terk etmemiştir.¹⁸⁸

Yok, özünden haberi kim ki gelir dünyâya
Bezmden taşra komaz pîr-i muğan hüş-yârı¹⁸⁹
Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 269/5)

(Dünyaya gelenin kendinden haberi yoktur. Pîr-i muğan akli başında olanı meclisten dışarı bırakmaz.)

Dünyaya gelenin kendinden haberi yoktur. Dünya masivadır. Buraya insan bilmeden gelir. Çünkü pîr-i muğan, mürşid-i kâmil kendinden haberi olanı meclisten dışarı bırakmaz, masiva sevdasına düşürmez. Pîr-i muğan burada Elest Bezminde şarap sunan mürşid-i kâmildir.

Aşk şarabı ile sarhoş olan daima Elest Bezmindeki aşk haleti içindedir. Onun için masiva yoktur. O meclisten dışarı çıkamaz.

Masivaya düşkün olanlar, kendinden haberi olmayanlardır. Âşık kendinin ne olduğunu akli ile değil aşkı ile bilendir.¹⁹⁰

Bize çün kadr bulunmaz çikalım dünyâdan
Müşteri yok nice bir bekleyelim bâzârı¹⁹¹
Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 269/6)

¹⁸⁸ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.636

¹⁸⁹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.262

¹⁹⁰ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.644, 645

¹⁹¹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.262

(Mademki bize değer bulunmuyor. Dünyadan çikalım. Müşteri yok, daha ne kadar alış veriş olacak diye bekleyelim?)

Bize değer bulunmaz demek, o kadar değerliyiz ki bizi satın alacak para kimsede yoktur demektir. Bir de bize değer verilir demektir. Alış veriş olmasını beklemek boş, bize müşteri bulunmaz. O halde dünyadan çikalım.

Bütün dünya, masıva varlığı, Hak âşığındaki fakrın değerini veremez. O halde bizde masıvadan tamamen çikalım. Hazret-i İsa masıvadan çıkıp göğe yükselmiştir.¹⁹²

N’ola gird-âb-i gam dersem men-i ser-geşte dünyâya
Sanır kim çizginir âlem kimin kim çizginir başı¹⁹³

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 276/3)

(Ben başı dönmüş, âvâre, âşık dünyaya gam girdabı desem hayret etmeyin. Çünkü başı dönen kimse âlemin döndüğünü sanır.)

Ser-geşte, başı dönmüş, âvâre, ne yaptığını, nereye gittiğini bilmez. Burada “dönmüş” kelimesi bir de “dönmek” manasınadır. Onun için dünyaya gam girdabı diyor. Girdâb, dönen su, su kuyusu demektir. Döner ve üstündekini içine çeker batırır. Gayet tabii olarak başı dönen insan, bütün âlemi dönüyor sanır.

Dünya döner ve gamla doludur. Yani gam girdabıdır. Âşık, ser-geşte böyle görüyor âlemi. Gam aşk ıstırabıdır.¹⁹⁴

Dürd-nisbet pây-mâl-i kayddır her kim ki var
Bezm-i dehr içre harîf-i lâ’übâli kalmadı¹⁹⁵

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 259/8)

¹⁹² TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.645

¹⁹³ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.266

¹⁹⁴ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.646, 647

¹⁹⁵ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.257

(Dünya şarap meclisinde herkes tortu gibi dibe çökmüş ve orada bağlanıp kalmıştır. Yani dünyaya bağlılık onu dibe çöktürmüştür. Bu mecliste her kayıttan kurtulmuş bir arkadaş kalmadı.)

Bir manası herkes fanidir. Dünya meclisinde toprağa düşmüştür. Bu fani dünya onu kendine çekmiştir. Diğer manası ise dünya meclisinde herkes bir şeye bağlı. Kayıtsız adam kalmamıştır.¹⁹⁶

Devrân havâdisinden yok bâkîmiz Fuzûlî
Dârü'l-emânımızdır mey-hâneler bucağı¹⁹⁷
Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 261/7)

(Ey Fuzûlî, dünya felâketlerinden korkumuz yoktur. Meyhaneler köşesi bize emniyet te'min eden sığınağımızdır.)

Mâsivâ ile alakası olmadığı için dünya felaketlerinden korkmaz. Bu felakete karşı aşka sığınır.¹⁹⁸

Yeter oldu kulağa bang-i rihlet dehr bâğından
Ne durmuşsun temâşa-yi gül-i ruhsâr yetmez mi¹⁹⁹
Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 289/4)

(Dünya bahçesinden kulağa göç davulunun sesi gelmeye başladı. Ne duruyorsun, güle benzeyen yanağın temaşası kâfi değil mi?)

Kervan mola verdiği bir yerden başka bir yere göçerken, yolcuların uykudan uyanması veya hazırlanması için davul çalınır. Buna göç davulu derler.

Dünya bir bahçeye benzetiliyor. Şair, durmuş bahçedeki gülleri seyre dalmış. Dünya bahçesinde gül yanaklılar vardır.²⁰⁰

¹⁹⁶ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.664

¹⁹⁷ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.258

¹⁹⁸ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.682

¹⁹⁹ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.273

²⁰⁰ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.719

2.1.2. Baki'nin Dünya Görüşü:

Bâkî, her şeyden evvel aşk şairidir. Fakat onun aşkı tasavvufî, ilâhî, Eflâtunî değil, tamamen maddi ve tabii bir sevgidir ki ebedi insan ruhunun renkleri, incelikleri ve zarafetleri içindeki ürperişlerini gösterir. Şen ve şakacı olan şairin ince ve samimi bir lirizmi vardır. Fakat mısraları daima ya hayal, ya nükte yahut da yeni bir eda ile süslemek şartıyla. Bâkî'nin çok terennüm ettiği şeylerden biri de şaraptır. Bâkî'de derin bir tabiat heyecanı da vardır. Hemen bütün gazellerinde sık sık tesadüf ettiğimiz renkli ve ince tabiat tasvirlerinin mühim bir kısmı şark kari minyatürler halinde ise de bazıları modern ruhta canlı ve ürperişlidir. Yıldızlarda göğün aynasına aksetmiş hazan yapraklarına benziyorlar. Şair mahalli hayat tabloları çizmekten de hoşlanır.

Bâkî'de şark edebiyatının karakteristik bir cephesi olan hikemi ruh da vardır. Hikemiyatı rindane ve vakuranedir. Nâbî'den evvelki devirde hikemi ruh bakımından Nâbî'ye en yakın şair yine Bâkî'dir.

Bâkî'nin şahsi bir hayat görüşü de vardır ki sistem haline gelmemiş bir filozofik karakter arz eder. Şiirde Hafız'dan ve fikirde Hayyam'dan müteessir olan şair dünyaya hayal diye bakar ve faniliği tereddütsüz kabul eder. Fakat bu inanış onu ne Hafız gibi tasavvufa meylettirmekte ne de Hayyam gibi bedbinliğe götürmektedir. O, hayatı sever, nizama inanır. Bâkî fikir bakımından da mazbut ve muvazenedir. Şark âleminin ruh inceliğini temsil eden Bâkî şiiri, insanlık ruhunun duygu, düşünüş, dil ve ifade tekâmülü bakımından bir medeniyet şaheseri sayılabilir.²⁰¹

Hemen bütün şiirlerinde, dünyanın geçici olduğu, yarını düşünecek yerde günü gün edip eldeki fırsatı kaçırmamak gerektiği, yiyip içip sevmek suretiyle bu kısa ömürden kabil olduğu kadar faydalanmak lazım geldiği düşüncesi üzerinde durmuştur. Ömrünün sonuna kadar kendini mevki hırsından kurtaramayan, dünya nimetlerinin her çeşidinden bol bol faydalanan şairin hususi hayatıyla şiirlerinde terennüm ettiği hayat görüşü arasında tam bir uygunluk vardır. Şiirlerinde pek ender olarak rastlanan, dünya saltanatına ve dünya malına değer vermemek gerektiği yolundaki düşünceler arasına çeşni değiştirmek isteğinden ötürü yahut da, bazı mevki

²⁰¹ KOCATÜRK, A.g.e., s.382 - 385

ve zevklerin elde edilememesinden doğan hayal kırıklığı yüzünden söylenmiş geçici düşüncelerdir.²⁰²

Kasidelerinde gösterdiği büyük muvaffakiyete rağmen, onun asıl sevdiği ve en çok muvaffak olduğu tarz, gazel tarzıdır.²⁰³ Gazelleri duygulu olduğu kadar da zeki ve ince görüşlü bir ruhun renk, ürperiş ve nükte dolu şiirleridir. Bu hususiyetler daha ilk gazelde kendini göstermekte ve büyük şair Bâkî, sevgiliye aşkını anlatırken kendisini bize takdim etmektedir:

Ezelden şâh-ı' aşkın bende-i fermâniyüz cânâ
Mahabbet mülkünün sultân-ı 'âlişâniyüz cânâ

Sehâb-ı lûtfun âbın teşne dillerden diriğ itme
Bu deştin bağı yanmış lâle-i nu'mâniyüz cânâ

Zamâne bizde cevher sezdiğiün dilharâş eyler
Anınçün bağıımız hûndur ma'ârif kâniyüz cânâ

Mükedder kılmasun gerd-i küdüret çeşme-i cânı
Bilürsün âb-ı rûy-i mülket-i' Osmâniyüz cânâ²⁰⁴

Bâkî (Küçük, Tenkitli Basım, 1994: G 13 / 1 - 4)

Yer yer şairin hayat görüşünü gösteren fikirler ve tabiat tasvirleri ile süslenen bu aşk ve şarap şiirlerini tetkik edecek olursak, onun edebi hüviyetini kolayca anlayabiliriz. Fikir ve hayat felsefesi bakımından, Bâkî'de yeni ve derin bir şey yoktur; dünyayı iyi ve fena türlü hadiseler ile dolu bir efsaneye benzeterek, zevkin ve elemnin bir hayalden ve bir rüyadan ibaret olduğuna inanan şair, bu mütemadi akıp giden günlerden, kabil olduğu kadar, fazla bir zevk hassası çıkarmak ister.²⁰⁵

Bâkî, yaşamayı seven, zevk ve eğlenceye düşkün biri olarak bilinir. Kışın bozahane sohbetlerini ve içki meclislerini kaçırmıyor, yazın da bahçelerde

²⁰² YESİRGİL, Bâkî, A.g.e., s.12

²⁰³ DOĞAN, Bâkî, A.g.e., s.23

²⁰⁴ KOCATÜRK, A.g.e., s.381, 382; Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Bâkî Dîvanı, Tenkitli Basım, s.109

²⁰⁵ DOĞAN, Bâkî, A.g.e., s.23

düzenlenen eğlencelere şiir ve sohbetleri ile katılıyordu. Kanuni Sultan Süleyman'ın içki içilmesini yasaklayarak şarap gemilerini Galata ile İstanbul arasında yaktırmasına üzülenlerden biri de Bâkî'dir. Bu hadise üzerine söylediği bir gazeli, diğer üç gazeliyle birlikte tezkireci Âşık Çelebi'ye göndermiştir.

Reh-i mey-hâneyi kat itdi tîg-i kahr-ı Sultânun

Su gibi arasın kesdi Sıtânbul ü Kalâtâ'nun

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 279/1)

beytiyle başlayan gazelin bütününde bu hadiseyi ve duyduğu üzüntüyü dile getirir.

Bâkî'nin şiirlerinde orijinal bir felsefe yoktur. Kendisinden önce gelmiş Türk ve İran şairlerinin ifade ettikleri fikirlere ruhuna uygun olanları seçerek ustaca işlemiştir. Ona göre, insan ömrü “gül devri” yani ilkbahar mevsimi gibi çok kısadır; bu kısacık ömrü safâ ile geçirmeli, mümkün olduğunca hayattan kâm almalıdır. Epikürizm denilen bu düşünce tarzına göre, insan, gayet kısa olan ömrünü elden geldiğince değerlendirmeli, gününü gün etmeli, gam ve kederi bir tarafa atmalıdır. İnsanın bugünü değerlendirmesi, yarının endişesine düşmemesi gerekir. Söz konusu hayat görüşünü daha önce İran edebiyatında Ömer Hayyam rubailerinde terennüm etmiştir. Bâkî de, gazellerinde yaşamaya ve eğlenceye olan düşkünlüğünü samimi bir dille ortaya koymuştur. Ancak, şairin dünyaya bağlılığı aşırı derecede olmayıp gayet ölçülüdür:

Mâ'il ol' ayş u nûşa ey Bâkî

Bî-vefâdur çü 'âlem-i fânî²⁰⁶

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 488/ 7)

Şairin Kanuni Sultan Süleyman Han Mersiyesinden konumuza örnekler verelim:

Ey pâ-y-bend-i dâmgeh-i kayd-ı nâm u neng

Tâ key hevâ-yı meşgale-i dehr-i bî-direng²⁰⁷

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: Mersiye, I/1)

²⁰⁶ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, 2002, A.g.e., s.10-13

²⁰⁷ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.75

(Ey şöhret ve nam endişesinin tuzağına ayağı bağlı olan kişi, ne zamana kadar bu kararsız dünyanın işiyle uğraşma hevesinde olacaksın?)

Bayitte, dünyanın kararsızlığı, insanın hiç ölmeyecek gibi dünya işlerine sarılması, şan ve şöhret peşinde koşması ağır bir dille anlatılıyor.²⁰⁸

An ol günü ki âhır olup nev-bahâr-ı ‘ömr
Berg-i hazâne dönse gerek rûy-ı lâle-reng²⁰⁹

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: Mersiye, I/2)

(İlbahara benzeyen ömrün sona erip lâle renkli yüzün sonbahar yaprağına döneceği o günü düşün!)

Ömür, çabuk geçmesi bakımından ilbahara benzetilmiştir. Şair, muhatabına daha gençken yaşlanacağını şimdiden düşünmesini, tedbirli olmasını öğütüyor; dünya işlerine fazla bağlanmamasını söylüyor.²¹⁰

Ehl-i vahdet kâ’inâtun ‘âkil u dânâsıdır
Merd-i fâriğ ‘âlemün mümtâz u müstesnâdur
Gör ne dir ol kim sözi gûyâ Mesîh enfâsıdır
Saltanat didükleri ancak cihân gavgâsıdır
Olmaya baht u sa’âdet dünyede vahdet gibi²¹¹

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: Tahmîs / II)

(Yalnızlığı seçenler, dünyanın akıllı ve bilgili kimseleridir. Her şeyden elini eteğini çeken kimse, dünyanın en seçkin ve en üstün insanıdır. Bak, sözü sanki Hz. İsa'nın nefesleri gibi olan (canlar bağışlayan) ne diyor: Saltanat denilen şey, sadece

²⁰⁸ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.131

²⁰⁹ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.75

²¹⁰ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.131

²¹¹ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.90

dünya için yapılan kavgadır; gerçekte, dünyada yalnızlık gibi talih ve mutluluk bulunamaz.²¹²

Bâkî'nin dünya görüşüne gazellerinden de örnekler verelim:

Kân-ı mihr ü mahabbetündendür

Güher-i âfitâb-ı 'âlem-tâb²¹³

Bâkî (Küçük, *Tenkitli*, 1994: G 19/3)

(Âlemi aydınlatan güneşin cevheri, senin sevginin maden ocağındandır, oradan çıkarılmıştır.)

Sevgi maden ocağına, dünyayı aydınlatan güneş de bu madenden çıkarılan cevhere benzetiliyor. Şair, sevginin yüceliğini ve bütün âlemi kapladığını anlatmak istemiştir. Bu sevgi, güneş daha yokken yani âlem yaratılmazdan önce, Elest meclisinde ruhların İlâhî güzelliği idraki ile başlamıştır. Daha sonra dünya yaratılmış ve sevgi burada devam etmiştir.²¹⁴

Gam-ı devrân-ı dünü çekme yürü

Bâkîyâ ol hemîşe mest ü harâb²¹⁵

Bâkî (Küçük, *Tenkitli*, 1994: G 19/6)

(Yürü, bu alçak dünyanın gamını çekme! Ey Bâkî, her zaman kendinden geçercesine sarhoş ol!)²¹⁶

²¹² KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.159

²¹³ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, *Tenkitli Basım*, A.g.e., s.113

²¹⁴ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.175

²¹⁵ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, *Tenkitli Basım*, A.g.e., s.113

²¹⁶ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.177

Reşk itme ‘ömr-i devlet-i dünyâyâ Bâkıyâ
Kim hâb-ı gaflet içre heman bir hayâldür²¹⁷

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 96/5)

(Bâkî, dünya devletinin -mevki, itibar, talih- ömrüne haset etme! Çünkü o, gaflet uykusu içinde sadece bir hayal gibidir.)

Dünyada elde edilen makam ve itibarın pek uzun sürmediği; insanın, başkalarında gördüğü bu devleti kıskanmaması gerektiği üzerinde duruluyor. Zira bu mutluluk, uykuda görülen bir rüya kadar kısa sürer.²¹⁸

‘Âşıklara çün derd ü belâ zevk u safâdur
Yâ zevk u safâ derdine düşmek ne belâdur²¹⁹

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 105/1)

(Mademki dert ve üzüntü âşıklara zevk ve safâ gibi gelir; peki, başa bela olan, zevk ve safâ derdine düşmeye ne demeli?)²²⁰

Abdâllaruz n’eyleyelüm tâc u kabâyı
Dervîşlerin tâcı fenâ başı kabadur²²¹

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 105/2)

(Biz, dünya ile ilgiyi kesip Allah’a bağlanmış dervişleriz; tac ile kaftanı ne yapalım. Dervişlerin tacı yokluk, başı da çıplaktır.)²²²

²¹⁷ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.160

²¹⁸ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.239

²¹⁹ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.165

²²⁰ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.253

²²¹ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.165

²²² KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.253

Dünyâda çeker mihneti erbâb-ı mahabbet

Ey sûfi bu gün bana ise ırte sanadur²²³

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 105/3)

(Dünyada sıkıntıyı aşka düşenler çeker. Ey sofu! Bu sıkıntı bugün bana ise, yarın da seni bulacaktır.)

Şair, “yarın” sözünden ahireti kastetmiş olmalıdır; çünkü oradaki sıkıntı daha büyük, daha çetindir.²²⁴

Gehî vuslatda ‘âşık gâh mehcûr

Bu dünyâdur gehî mâtem gehî sûr²²⁵

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 132/4)

(Âşık bazen vuslata erer, bazen de sevdiğinden uzaklaşmış olur. Bu, dünyadır; burada bazen üzüntü, bazen de neş’e vardır.)²²⁶

Baş egmezüz edânîye dünyâ-yı dîn için

Allah’a dur tevekkülümüz i’ timâdumuz²²⁷

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 192/2)

(Bu aşağılık dünya için alçaklara baş eğmeyiz. Tevekkülümüz, itimadımız ancak Allah’adır.)

İnsan ancak Allah’a baş eğer; başkalarına baş eğmek ise alçalmak demektir.²²⁸

²²³ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.166

²²⁴ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.253

²²⁵ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.183

²²⁶ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.259

²²⁷ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.218

²²⁸ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.277

Minnet Hudâ'ya devlet-i dünyâ fenâ bulur

Bâkî kalur sahîfe-i 'âlemde adumuz²²⁹

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 192/6)

(Dünyanın zenginliği ve mutluluğu yok olup gider. Allah'a şükürler olsun ki, bu âlem sayfasında adımız sonsuza kadar kalır.)²³⁰

Görmez cihânı gözlerümüz yâri görmese

Mir'ât-ı hüsni var ise 'âlem-nümâ imiş²³¹

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 218/4)

(Gözlerimiz sevgiliyi görmezse, bu dünyayı da görmez. Galiba, onun güzellik aynası, âlemi gösteren bir ayna imiş.)

Şair, sevgilisi olmadan dünyanın kendisi için bir değer taşımadığını söylüyor. Onun ayna gibi parlak olan yüzü, âşıkına birçok âlemi seyrettirir.²³²

Hâl-i 'âlem ezelf böyle perîşân ancak

Kimi handân kimi giryân kimi nâlân ancak²³³

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 238/1)

(Dünyanın hâli, ezelden beri sadece böyle perişandır; kimi yalnızca güler, kimi ağlar, kimi de inler.)

Dünyanın bir kararda olmadığı, değişik durumlar arz ettiği söyleniyor. Gazelin bütünü hikemî tarzdadır.²³⁴

²²⁹ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.218

²³⁰ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.279

²³¹ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.234

²³² KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.295

²³³ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.247

²³⁴ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.305

Kimisi bülbül-i nâlân-ı gül-i ‘ârız-ı yâr
Kimi pervâne-i şem’-i ruh-ı cânân ancak²³⁵

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 238/2)

(Kimi, sevgilinin yanağının gülünün inleyen bülbülü, kimisi de yalnızca sevgilinin yanağının mumunun pervanesidir.)

Bayitte, Divan şiirinde, değişik özellikleri işlenen âşıklık timsali bülbül ve pervane ele alınmıştır. Bülbül, güle olan aşkı feryatları ile âleme ilan eder. Pervane ise, âşık olduğu muma sessizce kendisini yakar. Pervane, aşkı samimidir; gerçek âşıkın timsalidir.²³⁶

Bu cihân kimine kasr-ı tarab u ‘ayş u safâ
Kiminün mihnet ile başına zindân ancak²³⁷

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 238/3)

(Bu dünya kimine yiyip içip eğlenme, zevk köşküdür; kiminin de gam ve eziyetle sadece başına bir zindandır.)²³⁸

Pây-mâl olmasa âhır şütür-i gerdûna
Pâdişâh ile gedâsı hele yeksân ancak²³⁹

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 238/4)

(Sonunda felek devesinin ayakları altında çiğnenince, padişah ile kölesi sadece o zaman bir olur.)

²³⁵ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.247

²³⁶ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.305

²³⁷ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.247

²³⁸ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.305

²³⁹ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.247

Divan şairi, felek karşısında daima kötümserdir. Burada felek, kini bakımından deveye benzetilmiştir. Bu dünyada her ne kadar padişah ile kölesi arasında büyük bir fark varsa da, öldükten sonra bu fark ortadan kalkar.²⁴⁰

Bâkıyâ hânkah-ı ‘âlem-i hayretde heman
Her gelen kimse bu esrâr ile hayrân ancak²⁴¹

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 238/5)

(Ey Bâkî! Hayret dünyasının tekkesinde hemen her gelen kimse, bu sırlarla şaşkına dönmüştür.)

Dünyanın bu değişik durumları, kararsızlığı karşısında insanoğlu şaşırıp kalmıştır. Yarının ne olacağı, nasıl bir durumla karşılaşılacağı belli değildir. Dünya sırlarla doludur; insanın bu sırları çözmesi de pek kabil değildir.²⁴²

Kemâl u fazl ile ‘âlemde iftihârum yok
Melâmet eylese ‘aşkun cihâna ‘ârum yok²⁴³

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 245/1)

(Dünyada olgunluk ve faziletle öğündüğüm yoktur.)

Aşkın, bu dünyada beni rezil etse, dillere düşürse de utanmam.²⁴⁴

Cevr ü cefânı çekmege sevdi gönül seni
Derd ü belâya geldüm efendi cihâne ben²⁴⁵

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 357/5)

²⁴⁰ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.305

²⁴¹ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.247

²⁴² KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.307

²⁴³ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.252

²⁴⁴ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.313

²⁴⁵ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.321

(Gönül, seni, keder ve eziyetini çekmek için sevdi. Efendi–gönül-! Bu dünyaya ben dert ve belâ çekmek için geldim.)²⁴⁶

Mâ'il ol 'ayş u nûşa ey Bâkî

Bî-vefâdur çü 'âlem-i fânî²⁴⁷

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 488/7)

(Ey Bâkî! Yiyip içip eğlenmeye yönel! Çünkü bu fânî dünya vefasızdır.)²⁴⁸

Sad hezârân nev-bahâr olsa bu fânî bâgda

Bir gül-i bî-hâr açılmaz Bâkîyâ sâgar gibi²⁴⁹

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 499/5)

(Bâkî! Bu fanî bahçede –dünya- yüz binlerce ilkbaharda olsa, kadeh gibi bir dikensiz gül açılmaz.²⁵⁰

Hezârân mülk ü mâl ü câhdan yig

Cihânda bir nefes kalbün huzûrî²⁵¹

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 511/3)

(Bu dünyada bir anlık kalbin huzuru, binlerce mal, mülk ve makamdan daha iyidir.)²⁵²

²⁴⁶ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.365

²⁴⁷ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.404

²⁴⁸ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.399

²⁴⁹ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.411

²⁵⁰ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., 401

²⁵¹ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.418

²⁵² KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.403

Cihân mülkinden ey Bâkî ne hâsıl

Bilürsün behre-i Behrâm-ı Gûr'²⁵³

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: 511/5)

(Ey Bâkî! Bu dünya mülkünden kazanılan nedir? Behrâm-ı Gûr'un kısmetini biliyorsun.)

Behrâm, İnan'ın tanınmış hükümdarlarından birkaçının adıdır. Bunların içerisinde en ünlüsü Behrâm-ı Gûr'dur. Adı geçen hükümdar, “gûr” denilen yaban eşiği avına pek meraklı olduğu için bu adı almıştır. Behrâm, bir gün yaban eşiği avlarken bir çukura düşüp ölmüştür. “Gûr” kelimesinin bir başka anlamı da “mezar” demektir. Beyitte buna işaret vardır. Şair, bu dünyadan elde edilen bir şeyin olmadığını, insanın sonunda ölüp gideceğini güzel bir örnekle dile getirmiştir.²⁵⁴

2.1.3. Fuzûlî'de Ölüm Düşüncesi:

Fuzûlî'yi Türk edebiyatının en büyük simalarından biri yapan husus samimiyeti, coşkunu, sadeliği, duyarlılığı ve ifade kudretidir. Fuzûlî aşkı, ıstırabı, dünyevî zevk ve zenginliklerin boşluğunu ve hiç kimsenin pençesinden kurtulamayacağı ölüm düşüncesini olağanüstü bir lirizm ve sanat gücüyle ifade etmiştir.²⁵⁵ Fuzûlî öyle bir aşk kahramanı ki : “Aşk derdiyle hoş'tur, öyle sermest'tir ki, “dünya nedir?” bilmiyor; âlemin derdi, neş'esi, fukaralığı, baylığı, sultanlık veya dilenciligi umurunda değil. Bu dertten onu vazgeçirmek isteyenlere “El çek ilâcından tabîb” diye engel oluyor.²⁵⁶

Fuzûlî'nin hayat-ölüm felsefesi ve trajedi anlayışı Leyla vü Mecnun örneğinde çok belirgin olarak görünmektedir. Eser facia ile başlar, facia ile de biter. Ama bu facialardan ikincisi daha belirgin ve günceldir. Önsözde kahraman, finalde ise müellif ağlar. Daha doğrusu birinci faciada Kays ağlayarak bu dünyaya gelir. Sonuncu faciada Fuzûlî, kahramanı Mecnun'u bu dünyadan öbür dünyaya

²⁵³ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.419

²⁵⁴ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.403

²⁵⁵ KARAHAN, TDV İA, A.g.e., s.242

²⁵⁶ Ahmet KABAKLI, “Alperen Fuzûlî”, Fuzûlî Kitabı, A.g.e., s.31

gözyaşlarıyla yolcu eder. En büyük facia ne zaman oluyor? Kays dünyaya geldiğinde mi, yoksa Mecnun dünyadan giderken mi?

Fuzûlî en büyük yası dünyaya gelen için değil, dünyadan giden için tutar! Dünyaların felsefi düğümünde, kâinatta yüksek yer “bu dünya”ya verilir. Onun gözyaşı da manevi bir değerdir ve bunun için gam Fuzûlî’nin en büyük servetidir. Öteki dünyada, ebediyette yaşama hakkını da insan bu dünyada kazanır. Onları birbirinden ayırmak imkânsızdır.

Fuzûlî gerçekliğin hem maddi, hem manevi, hem de ilâhî katını kendi manasında cem eder.

Diğer canlılardan bizim iki farkımız vardır. Hayvanlardan farklı olarak yalnız ölümümüzü değil, ebediliğimizi ve bunun gerçekliği olarak sevgimizi de (ister beşeri olsun, ister ilâhî) anlarız. Bu sevgilerin ikisi de birlikte ebediyetimizin şartını ve azmini teşkil eder; aşk yoksa cismani, ruh yoksa manevi irsiyet ve ebediyet yoktur. Çünkü neş’e gidicidir ve fanidir. Keder ebedi ve sabittir. Nihai maksat hakikate ve ebediyete ulaşmaktır. Bu amaca bizi ızdırab ulaştırır, neş’e değil. Fuzûlî eserinde ölümden sonra, bir değil iki dünyada da oluşan depresi tasvir eder. Avrupa edebiyatında bu yoktur. Avrupa Rönesans’ının dâhilerinden Rable, ölümü grotesk ve komik mecrada, Fuzûlî ise grotesk, romantik, fakat trajik havada tasvir eder ve ilan eder. Yani ölüm olayı ile hem fakirleşen hem de zenginleşen dünyalar vardır.²⁵⁷

Fuzûlî’nin şiirlerinde dünyada huzurun bulunmadığı, insanın ancak öbür dünyada rahat edebileceği görüşü daha çok yer alır. O, şiirlerinin çoğunda büyük bir istigna ile kanaat köşesine çekilmeyi uygun bularak dünya nimetlerini elde edebilmek için kimsenin minnetini çekmek gerekmez.²⁵⁸ Fuzûlî, bu geçici nakışlardan (dünyadan) el çekip bekâ âlemine yönelmeyi tavsiye eder:

Ârif isen tutagör ser-rişte-i feyz-i bakâ

Terk kıl bu suret-i fânî vü nakş-i zâ’ili²⁵⁹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: Mukattaat, 37/3)

²⁵⁷ Yaşar KARAYEV, “Fuzûlî’nin Ortak Türk-İslam Kültürleri Tarihinde Rolü ve Yeri”, Fuzûlî Kitabı, A.g.e., s.71 - 73

²⁵⁸ MAZIOĞLU, “Fuzûlî’de Hâfız-ı Şîrâzî’nin Etkisi”, Fuzûlî Üzerine Makaleler, A.g.e., s.210

²⁵⁹ KAPLAN, Dîvandan Seslenen Bilge Şair, A.g.e., s.175; Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., Fuzûlî Dîvanı, A.g.e., s.311

Fuzûlî'de ölüm, bir gölge yahut hayat orkestrasının asıl aksisedası gibi şairin peşi sıra yürür. Ölümü ister mi? Şüphesiz ki hayır. Fuzûlî, hissiliği hiçbir zaman ölümü istemek derecesine götürmemiştir; ne de onda mutlak sükûnu aramıştır. Zaten (Üstühan-ı kelem içre tutsa akrepler vatan) diyen bir şair için böyle bir temenni düşünülemez. Fakat onu unutmaz da. Tıpkı eski ölümün zaferi tabloları gibi, o, orada, şairin arkasındadır. Her lahza şiirinin aynasını onun nefesi bulandırır. Günlerin kadehinde asıl çalkalanan odur. Bütün o çılgınlıklar, o dualar, sevme ve tapınma hisleri, arzular ve oyunlar çok defa bu ifritin kendi üstüne dönüşlerinden, şekil değiştirmelerinden doğar. Zaten bu oyunların bir kısmı onu kendinden uzaklaştırmak içindir.²⁶⁰

Buna rağmen Divan şiirinde ölüm, soğuk ve tatsız bir olay olarak değil; âşığın sevgili uğrunda canını feda etmesi şeklindeki şairane tablolarla ele alınır. Çünkü can verilmeden sevgiliye kavuşma ihtimali yoktur ve zaten âşıklara göre can sevgiliye aittir, sahibine verilmesi gerekir:

Cânı cânân dilemiş virmemek olmaz ey dil
Ne nizâ eyleyelüm ol ne senündür ne benim²⁶¹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 204/2)

(Ey gönül, cânı cânân istemiş; vermemek olmaz. Niye boş yere kavga edelim, o yani can ne senindir, ne benim.)

Hakiki sevgili âşıktan canını ister, yani maddesini. Bunu muhakkak ona vermek lazımdır. Çünkü can, bana Hakk'ın verdiği bir emanettir, benim malım değildir. Can, gönülden ayrı ve hatta birbirine düşman haldedir. Bu sebepten gönlün de malı değildir.²⁶²

Fuzûlî'nin sanatının en büyük unsuru ve ondaki lirizmin en kuvvetli desteği aşktır. Ona göre aşk, bütün dünyayı kaplamış bir keyfiyettir. Meydeki hararet, neydeki sadâ tesiri ondandır. Aşk, bir Tanrı takdîridir. Âşık, ölse bile aşk yolundan çıkmaz. Aşk ehlinin geçtikleri yol üstüne gömülmeyi ister. Canı için cânânını seven, sevgiliyi değil, öz canını sever. Canını sevgiliye feda eden âşıktır. Âşığın kemali budur. Vuslat deminde sevgiliye can verip rahatlaşmak, hicran ateşiyle yanmaktan

²⁶⁰ TANPINAR, A.g.e., s.132

²⁶¹ YENİTERZİ, A.g.m. s.117; Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., Fuzûlî Dîvanı, A.g.e., s.230

²⁶² TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.457

yeğdir. Pervane, ışığı görünce nasıl kendini atıp yakmada... Âşık da aşk türesini pervaneden öğrenmeli. Aşk derdinin dermanı yoktur, bu derdin en iyi devası, can vermektir. Can vermek de ancak Fuzûlî şanındadır.²⁶³

Şairin ölüme dair düşüncesini Dîvanından gazellerle incelemeye çalışalım:

Cân ü ten oldukça benden derd ü dâğ eksik değil
Çıksa cân hâk olsa ten ne can gerek ne ten bana ²⁶⁴

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 12/3)

(Can ve ten “madde” bende oldukça dert ve gam eksik değildir. Kâşki can çıksa, ten toprak olsa... Çünkü bana ne can, ne ten gerekir.)

Bu beyitte Fuzûlî, gîyâ tamamen yok olmak istiyor görülür. Çünkü can ve ten maddedir. İnsan bunlardan sıyrılmadıkça Hakk’a yaklaşamaz. Bu ölüm, asıl ölümden evvelki ölümdür. Can ve tenin yani nefsin bütün istekleri birer dert ve gam kaynağıdır. Fuzûlî, can ve tenden kurtulmak isterken hayattan ayrılmak istemiyor. Onun asıl değer verdiği gönüldür. Hakiki idrak merkezi olan gönülden can ve ten isteklerini çıkarmak istiyor. Yani masivadan elini çekmek istiyor.²⁶⁵

Verdi bâd-i subh bir hur-şîd-tal’at müjdesin
Şem’ veş veh kim bu dem ölmek mukarrerdir bana ²⁶⁶

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 15/5)

(Sabah rüzgârı, bir güneş yüzünün doğacağını haber verdi. Artık ne güzel ki bana mum gibi bu zamanda ölmek kararlaştırılmıştır.)

Mumun sönmesine ölmek derler. Mumu söndür diyecek yerde mumu öldür denir.

²⁶³ Abdülbâkî GÖLPINARLI, Fuzûlî Dîvanı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1961, s.LXIV

²⁶⁴ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.136

²⁶⁵ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.46

²⁶⁶ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.138

Güneş doğunca mumun söndürülmesi muhakkaktır. Hakiki sevgili ruhta doğduğu zaman, âşık benliğinden kurtulur, ölür.²⁶⁷

Vaslın bana hayat verir firkatın memât
Sübhâne hâlikı haleka'l-mevti ve'l-hayat²⁶⁸

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 39/1)

(Ey Muhammed visalin bana hayat, ayrılığın ölüm verir. Ölümü ve hayatı yaratan Halikım her türlü noksandan münezzehdir.)

Şairler ekseriya her yeni kafiye harfi başlangıcında dini mevzularda gazel yazarlar. Bu da Hz. Peygamber vafında bir naattır.

Ölümün de hayatın da halikı olan Allah, hiçbir zaman fena bir iş yapmaz. Çünkü fena iş bir noksandır. “Ellezî haleka'l-mevte ve'l-hayâte liyeblüveküm eyyüküm ehşenü amelen... Mülk Suresi-2”²⁶⁹

Fenâ mülküne çok azm etme ey dil çekme zahmet kim
Bu tedbîr ile def'i derd-i hicrân eylemek olmaz²⁷⁰

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 112/3)

(Ey gönül, fenâ mülküne yani ölüme gitmek için çok istekli olma. Zira bu tedbir, tedavi ile ayrılık derdinden kurtulmak olmaz.)

Burada fena mülkü bir ölüm, bir de fenâfillâhtır. Her ikisi dahi kastedilse cânânın ayrılığı derdinden insan, kurtulamaz. Zira ölse dahi yine sevecek, yine ayrılık çekecektir. Şairin istediği de budur. Aşk derdi istiyor.²⁷¹

²⁶⁷ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.81

²⁶⁸ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.149

²⁶⁹ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.122

²⁷⁰ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.184

²⁷¹ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.293

Ey Fuzûlî öyle kim bîmâr-i derd-i aşksan
Yok durur ölmekten özge hiç dermânın senin ²⁷²

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 169/7)

(Ey Fuzûlî, aşk derdi ile öyle hastasın ki, ölmekten başka bir dermanın yoktur.)

Ölmek, hasta kelimesi ile beraber gelince bu maddi ölümdür. Hastalık aşk olunca manevi ölümle Hakk’a yaklaşmaktır. ²⁷³

Öldüğüm menzilde defnim kılmağa sanman lâhid
Yer görüp gurbette ahvâlim giribân etti çâk ²⁷⁴

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 154/2)

(Öldüğüm yerde beni gömmek için çukur kazarlar. Bunu bir mezar sanmayın. Yer, gurbette benim ne hâlde olduğumu görüp merhametinden yakasını yırtmıştır.)

Gurbet, bu dünyadır. Asıl vatan âlem-i ervahtır. Ölen bir insanı gömmek için çukur kazarlar. Bu, mezar çukuru değildir. Bu dünyada aşk yüzünden neler çektiğimi görüp yer “toprak” o kadar bana acımıştır ki mateminden yakasını yırtmıştır. ²⁷⁵

Garaz Fuzûlî’ye ancak elinde ölmektir
Veli muhâldir ol hem sen olacak kâtil ²⁷⁶

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 176/7)

(Fuzûlî’nin bütün arzusu senin elinde ölmektir. Lakin katil sen olduktan sonra o da imkânsızdır.)

Mâsivâ âlemindeki güzeller, insanı hakiki aşka ve sevgiliye götürürler. Şair bir mecazi güzelin elinde ölmek istiyor. Lakin şairi mecazi bir güzelin kendisi

²⁷² Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.212

²⁷³ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.390

²⁷⁴ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.204

²⁷⁵ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.406, 407

²⁷⁶ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.216

öldüremez. Şairin istediği hakiki ölümdür, yani Hakk'a kavuşmaktır. Bunu mecazi güzel yapamaz.

Zâhirî manası da şudur: Ölüm bile senin aşkın içinde hayat kadar güzeldir. Sen, öldürmek bile istesen yapamazsın, çünkü bütün emelim, senin beni öldürmen olduğu halde sen beni öldürünce yeni bir hayat bulurum, ölmem.²⁷⁷

Tereşşuh kabrimin taşından etmiş çeşmimin yaşı
Hayâl eyler gören kim lâ'ldendir kabrimin taşı²⁷⁸

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 276/1)

(Kabrimin taşından gözyaşım sızmış. Gören kabrimin taşı lâ'ldendir zanneder.)

Âşık, ölümünden sonra da gözyaşı döker. Aşk ızdırabı bitmez. Anlaşıyor ki ölüm, visâl demek değildir. Hakk'a kavuşmak idrak ile olur, ölümle değil.²⁷⁹

Bakâsı mümkün olmaz olsa ger divâr-i 'ömründe
Meh ü hûr-şîdden hıst-i binâ eflâkten kâşî²⁸⁰

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 276/5)

(Ömrünün duvarında ay ve güneşten tuğla, feleklerden çini olsa yine ömür duvarının bekası mümkün değildir.)

Muhakkak ömür de dâhil her şey nihayet fenâ bulacaktır. Beka mümkün değildir. İşte bu sebeptendir ki bütün bu ay ve güneş, bütün bu felekler, gam zehirinin devası olamıyor. Çünkü fanidirler. Hakiki âşık bekayı ister. Onu buluncaya kadar ızdırıp çekecektir. Ölümünden sonra dahi.²⁸¹

²⁷⁷ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.436, 437

²⁷⁸ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.265

²⁷⁹ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.646

²⁸⁰ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.266

²⁸¹ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.647

Zehr-i kahrın içmeden var ise kastın katlim et
 Âb-i Hayvân içsem öldürmek olur müşkil beni ²⁸²

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 291/2)

(Eğer beni öldürmek istiyorsan kahrını zehrini içmeden öldür. Zira Âb-ı Hayat içersen beni öldürmek güç olur.)

Sevgilinin kahrını çekmek Âb-ı Hayat içmek gibidir. Zehir de içilir, Âb-ı Hayat da. Sevgilinin kahrı âşıkı ebedi hayata götürür. O zehri içmeden beni öldür. Yoksa öldüremezsın diyor.

Zehri içmeden olan ölüm, maddi ölümdür. Sevgilinin kahrını çektikten sonra ölmek asıl hayata kavuşmaktır.²⁸³

Âr katlimden sana ben teşne âb-i tîğine
 Öldürür hasret ger öldürmezsen ey kâtil beni ²⁸⁴

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 291/3)

(Benim gibi hakîr bir âşıkı öldürmek senin şerefini azaltır diye düşünüyorsun. Ben ise kılıcının suyuna susamışım. Eğer beni sen öldürmezsen bu hasret öldürür.)

Kılıcının suyu, keskinliği demektir. Âşık ölmek ister. Bu ölüm, ebedi hayattır. Sevgili naz ediyor, öldürüp onu visâline nail etmiyor, âşıkı hakîr görüyor. Âşıkı, bu ölüme hasret öldürüyor.²⁸⁵

²⁸² Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.273

²⁸³ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.677

²⁸⁴ Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.273

²⁸⁵ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.678

Fuzûlî'nin ölümle ilgili bazı âdet ve inançları konu alan gazellerinden de örnekler verelim:

Ölmek üzere olanların son arzusunu yerine getirme:

Bir nefes kalmış hayâtumdan habîbüm subh tek
N'ola ger bir mihr gösterirsen mana âhir nefes ²⁸⁶

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 125/5)

(Hayatımdan bir nefes kalmıştır. Son nefesimdeyim ey sevgili. Aynen sabah gibi. Seher vakti ufku ağarması nefes almaya benziyor. Güneş doğunca sabah vakti sona eriyor. Gün başlıyor. N'olur bu son nefeste bana bir sevgi göstersen.)

Şair, insan olduğu için son nefesten sonra ölür. Halbuki sabahleyin seherin nefes alışını güneşin doğması ile sona erer.

Sabahleyin güneşin doğması ânını kendi hayatına benzetiyor.²⁸⁷

Ölüm haberi gelince “İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn” demek:

Ölüm haberi alanların “Biz Allah'ın kullarıyız, O'na döneceğiz.”²⁸⁸ meâlindeki ayeti okumaları âdettir:

Sen Fuzûlî yâr yolında cân virürsen ‘âkıbet
Eşidenler diyeler “İnnâ ileyhi râci’ûn” ²⁸⁹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 233/5)

²⁸⁶ YENİTERZİ, A.g.m. s.119; Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.191

²⁸⁷ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.319

²⁸⁸ Bakara, 2/156

²⁸⁹ YENİTERZİ, A.g.m. s.124; Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., s.244

Kâfir olduğu kesin olarak bilinenler için cenaze namazı kılınmaz:

Hûblar mihrâb-ı ebrûsına meyl itmez fakîh
 Ölse kâfirdür müselmânlar ana kılman nemâz ²⁹⁰
 Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 114/2)

(Fakîh, din âlimi güzellerin kaşının mihrabı karşısında eğilmez. O, kâfirdir, ey Müselmânlar onun cenaze namazını kılmayın.)

Fakih, zâhirî ilme sahiptir, yani İslam hukukuna. Elbette güzellerin kaşının mihrâbı karşısında eğilmez, ona meyletmez. Çünkü güzellerin İlâhî güzelliğın zuhur ettiğı yer olduğunu, kaşın Hakk’a yakınlığı ifade ettiğini bilmez. Onlar güzellerin Hakk’ın insanlara bir lütfu olduğunu, dalâlete sevk için değıl, hidayete sebep olmak için yani insanları Hakk’a götürmek için yaratıldıklarını idrak etmez. Çünkü âlimdir; ârif değıldir. Yani bâtınî bilgiye sahip değıldir.

Küfrün asıl manası örtmektir. Bu suretle fakîh Allah’ın bu nimetini inkâr ediyor, örtüyor. Binaenaleyh bu manada kâfirdir.

Namaz, Sanskritçede eğilmek manasınadır. İslam da salât mukabili olmuştur.

Belki Fuzûlî bunu biliyor ve onun önünde eğilmeyiniz, yani ona hürmet etmeyiniz, demek istiyor. Fakat bu ihtimal oldukça uzaktır.²⁹¹

Kabrin başına servi dikmek:

Bu husus; “Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah’ı tesbih etmektedir...”²⁹² ayeti dolayısıyla, mezarın başına dikilen ağacın zikrinin ölü için mağfiret vesilesi olacağı inancına dayanır. Servi ağacı bütün yıl boyunca yeşil (canlı) kaldığı, yapraklarını hiç dökmediğı için özellikle tercih edilir.

²⁹⁰ YENİTERZİ, A.g.m. s.124; Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., s.185

²⁹¹ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.288

²⁹² Haşr, 59/1

Mezarum üzere koyman mîl eger kuyında can virsem
Koyun bir sâye düşsün kabrûme ol serv-kâmetden ²⁹³

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 219/2)

(Eğer sevgilinin diyarında can verirsem mezarımın üzerine mîl “kabir taşı”
koymayın. Bırakın, kabrime o servi boyludan bir gölge düşsün.)

Vahdet âleminde can verirsem isterim ki o servi boyludan yani vahdetten
mezarıma bir gölge düşsün. O zaman gölge, kabri içine alır.²⁹⁴

Mezarın iki ucuna baş şahide veya ayak şahide denilen iki taş dikilmesi:

Mezar yerini tespit etmek ve mezarın kime ait olduğunu belirtmek için kabrin iki
ucuna dikilen taşlara şahide denir.

Ucaldın kabrim ey bî-derdler seng-i melâmetden
Ki ma'lum ola derd ehline kabrüm ol alâmetden ²⁹⁵

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 219/1)

(Ey aşkın ne olduğunu bilmeyenler, kabrimin üzerine melâmet taşını yağdırın,
kabrim yükselsin. Ve derd ehli benim kabrimi o alâmetten bilsinler.)

Ta'ne, melâmet taşı kabrin üstüne yığıla yığıla kabir yükselir. Ve âşıklar benim
kabrim olduğunu bu alâmetten bilsinler. Melâmet, onun hakiki âşık olduğunu işaret
eder. Ne kadar çok ta'n ve melâmete uğrarsa o kadar büyük bir âşıktır. Öyle ki dert
ehli, onun kabrini ziyarete gelirler.²⁹⁶

²⁹³ YENİTERZİ, A.g.m. s.126; Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.237

²⁹⁴ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.524

²⁹⁵ YENİTERZİ, A.g.m. s.127; Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.237

²⁹⁶ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.524

Mezar üzerine türbe, eyvan veya kubbe yapılması, türbedâr tayin edilmesi:

Gâlibâ bir ehl-i dil toprağıdur câm-ı şarâb

Kim kılup hürmet binâlar dutmuş üstinde habâb ²⁹⁷

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 29/1)

(Galiba şarap tortusu bir ehl-i dil toprağıdır ki, habab ona hürmet edip üstüne binalar yani türbeler yapmış.)

Şarap aşk-ı ilâhî olunca âşıkları öldürür. Öldürünce onların toprağı dibe çöker, tortu olur. Âşıkların kendileri aşk-ı ilâhî olan şaraplardır. Madde âleminde mana âlemine intikal edince onların maddeleri şarap tortusu olur. Binaenaleyh onlar gönül yani aşk adamı oldukları için onlara hürmeten üzerlerine hava kabarcıkları kubbe halinde türbeler bina etmişlerdir.

Türbeler taştan, topraktan yapılmış metin binalardır. Hâlbuki ehl-i dilin türbesi en metanetsiz, sadece bir anlık görünüş olan hava kabarcığındandır.

Bu beyitte hayâl, Fuzûlî devrinin çok ilerisindedir.²⁹⁸

Ölenin ardından yas tutma (mâtem, şîven):

İnsanlar yakınlarını kaybettikleri zaman, ölüm acısı hafifleyinceye kadar bir müddet yas tutar:

Gamze tîğın çekti ol mâh olma gâfil ey gönül

Kim mukarrerdir bu gün ölmek sana şîven bana ²⁹⁹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 12/6)

(O ay gibi güzel, yan bakış kılıcını çekti ey gönül, gafil olma. Bugün muhakkak sen öleceksin, ben de sana ağlayacağım.)

²⁹⁷ YENİTERZİ, A.g.m. s.128; Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.144

²⁹⁸ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.101

²⁹⁹ YENİTERZİ, A.g.m. s.129; Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.136

Gamze, yan bakış; kaş, göz ve kirpiğin müşterek hareketleridir ki, âşıkta manayı öldürür. Yani gönlü öldürür, canı değil. Yalnız göz bile insanı masivaya çeker, manasını öldürür. Gamze ise bütün öldürücü âletleri temsil eder.

Ey gönül, o Allah'ın güzelliğini aksettiren güzel, seni masivaya çekmek için bütün öldürücü âletleri sana tevcih etmiş. “kaş: yay, kirpik: ok, göz: katil.” Aklını başına al zira bugün sen öleceksin, ben de manevi idrak merkezim olan, beni vahdete, fenafillâha götüreceğim olan gönlüm öldü diye sana ağlayacağım.³⁰⁰

Matemde başı açma, saçları kesme / yolma, yüzü yırtma:

Ramazân oldu çekip şâhid-i mey perdeye rû
Mey için çeng tutup ta'ziye açtı gîsû³⁰¹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 239/1)

(Ramazan oldu. Şarap güzeli yüzüne perde çekti. Şarap matemi için saç, eline çengi alıp ağıt yakmaya başladı.)

Şarap güzeli Ramazan dolayısıyla ortadan kalktı. Yüzüne perde çekmek: Hem perde arkasına çekilmek, hem de ölmek manasına gelir. Çünkü şarap güzelinin saç bu ölüm felaketi için matem tutuyor. Saç çenge benzer, çünkü telleri yoktur. Matem esnasında da saçları yolarlar. Bu suretle bir çeng açılmış gibi olur.³⁰²

Matemde konuşmamak:

Rüzgârın tîre bahtın kare nutkun lâl edip
Mâtem-i gül bülbülü zağ ile yek-sân eylemiş³⁰³

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 130/6)

³⁰⁰ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.47

³⁰¹ YENİTERZİ, A.g.m. s.130; Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.247

³⁰² TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.566

³⁰³ YENİTERZİ, A.g.m. s.131; Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.194

(Gülün matemi, bülbülün günlerini, hayatını bulanık, bahtını kara, konuşma kabiliyetini alıp onu dilsiz yapmış. Böylece bülbülü karga ile bir yapmış.)

Karga siyahtır ve terennümlü ötmesini bilmez.³⁰⁴

Ölünün arkasından feryat etmemek:

Matemle ilgili bütün bu hususlar İslam dininde hoş karşılanmaz. Doğru olanı ölümü tabî bir olay kabul etmek, Allah'ın hükmüne isyan etmeden rıza göstermektir.

Ey Fuzûlî öldün efgân etmedin rahmet sana
Rahm kıldın halka efgânınla zahmet vermedin³⁰⁵

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 164/7)

(Ey Fuzûlî, öldün, feryat etmedin. Sana aşk olsun. Acıdın da feryadınla halka zahmet vermedin.)

Öldün feryat etmedin derken ölünün feryat edemeyeceğini düşünmek lazımdır. Feryat ölümden sonra geliyor. Asıl maksadı, çok ıstırap çektin, nihayet öldün. Fakat ıstırap anında feryat etmedin demektir. Ölüye rahmet olsun derler. Fakat burada aşk olsun manasınadır.³⁰⁶

Şehitler ölü değildir:

Allah yolunda canını verenlere şehit denir. Kur'an-ı Kerim'deki; "Allah yolunda öldürülenlere 'ölüler' demeyin. Hayır, onlar diridirler, lâkin siz bunu anlayamazsınız."³⁰⁷ ve "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar

³⁰⁴ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi , A.g.e., s.336

³⁰⁵ YENİTERZİ, A.g.m. s.131; Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.210

³⁰⁶ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.416

³⁰⁷ Bakara, 2/154

diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar.”³⁰⁸ ayetlerinin de belirttiği gibi şehitler ölmez:

Şehîd-i aşk olup feyz-i bakâ kesb eylemek hoştur
Ne hâsıl bî-vefâ dehrin hayât-i müste'ârından ³⁰⁹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 214/2)

(Aşk şehidi olup bekâ feyzini, bekanın bol nimetini kazanmak güzeldir. Yoksa vefasız dünyanın iğreti hayatından ne elde edebilir.)

Aşk şehidinin dökülen kanından beka mahsulü elde edilir. Dünya çoraktır. Dünya, sarf edilen emeğe karşılık vermez. Bu iğreti hayattan bir şey çıkmaz. Asıl hayat bekadadır. Dünya hayatı bir müddet sonra elden gider, fanidir.³¹⁰

Diyetin kabul edilmediği durumlarda kısas (kana kan) uygulanması:

Gönül gam hem-demidir kanın ey göz merdümü içme
Bilirsin kana kandır gam sana koymaz anun kanın ³¹¹

Fuzûlî (Akyüz, 1990: G 224/4)

(Gönül gam arkadaşdır, ey gözbebeği onun kanını içme. Biliyorsun kana kandır “kısas” gam onun kanını sana koymaz.)

Göz merdümü yine bir manaya göz adamıdır. Ey göz adamı onun kanını içme. Gönül dertli, dil-hûn, bağı kan olmuştur. Gözbebeği kanlı gözyaşı dökerken gözbebeğinin kanını içiyor. Kana kan yani kısas var. Gam, arkadaşı olan gönlün kanına karşılık senin kanını döker. Yani gözbebeği kanlı yaş döker.³¹²

³⁰⁸ Âl-i İmrân, 3/169

³⁰⁹ YENİTERZİ, A.g.m. s.132, 133; Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.235

³¹⁰ TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.531

³¹¹ YENİTERZİ, A.g.m. s.135; Ayrıca bkz. AKYÜZ vd., A.g.e., s.240

³¹² TARLAN, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, A.g.e., s.538

2.1.4. Bâkî'de Ölüm Düşüncesi:

Bâkî gazellerinde hayatın zevklerini terennüm etmiş, insanın fânî ömrünü elinden geldiğince aşk, içki ve eğlence meclislerindeki zevklerle gününü gün edip değerlendirmesini benimseyen bir felsefeye tercüman olmuştur. Şiirini de dünyevî arzularını ifade ve isteklerini temin yolunda kullanmıştır.³¹³ Bâkî mevkii düşkün olmasına rağmen; onun dünyanın ehemmiyete değmediğini ve faniliğini gösteren şu beyti parmağındaki yüzükte yazılı idi:

Fanist cihan dero vefa nist
Baki heme ost cümle fanist ³¹⁴

Zaman zaman talihten, felekten ve kadirbilmezlikten şikayet ettiği de olur. Kaza ve kadere rıza gösterir.³¹⁵

Katlüme engüşt-i yâr itsün işâret gam degül
Kangı nâ-dândur o kim hükm-i kalemden incinür³¹⁶
Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 76/2)

(Sevgilinin parmağı, öldürülmem için işaret ederse, üzülmeğe değmez. O hangi cahildir ki, kalemin hükmünden üzüntü duyar.)

Şair, “hükm-i kalem” tabirinden ezeli takdiri kastetmektedir. Kadere razı olmak gerekir; bunu kabullenmemek ya da takdirin yerine gelmesinden üzüntüye kapılmak, cahilliktir. Ezelde Allah’ın olmasını istediği her şey mutlaka yerine gelecektir.³¹⁷

Bedbinliğe düşmez; hadiseleri vakurane karşılamayı bilir. İstrabın hissedildiği beyitleri de vardır; ancak, bunlar da şairin ıstrabının tamamen sathi olduğu, yaşamaya olan bağlılığı hemen sezilir. Feleğin gam ve kederine tahammül etmez:

Gam-ı devrân-ı dûnı çekme yüri
Bâkıyâ ol hemîşe mest ü harâb
Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 19/2)

³¹³ ÇAVUŞOĞLU, TDV İA, A.g.e., s.539

³¹⁴ URAZ, A.g.e., s.12

³¹⁵ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.14

³¹⁶ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.147

³¹⁷ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.221

Bâkî, zaman zaman, ömrün gayet kısa olduğunu, günlerin süratle geçip gittiğini düşünür; bu konudaki düşüncelerini lirik bir şekilde dile getirmiştir.

Bazen de bu kısacık ömrün, dünya meşgaleleri uğruna heba edildiğini üzülen söyleyebilir:

Biz tâlib-i teveccüh-i ikbâl-ı rûzgâr
Gül-berg-i bâg-ı ‘ömr ise ber-bâd olup gider
Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 141/5)

Bu fani dünyada her şeyden önemli olan insanın günlerini huzur içerisinde geçirmesidir, der. Kalbin bir nefeslik huzurunu dünyanın bütün malına ve mülküne değişmez:

Hezârân mülk ü mâl u câhdan yig
Cihânda bir nefes kalbün hüzüri
Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 511/3)

Bâkî, ölümü, vakur bir rint edâsıyla karşılar. İnsan, her şey gibi, sonunda yok olacaktır; bunun için de gam çekmeye, üzülmeye gerek yoktur.

Ölümden korkmaz; ama, her insan gibi ölüm karşısında duygulanır, sevdiği dünyadan ayrılması gönlüne burukluk verir:

Âlâyiş-i dünyadan el çekmege niyyet var
Yakında ‘adem dirler bir şehre ‘azîmet var
Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 171/1)

Fakat, ölümün kendisi için ölümsüzlük olacağını gayet iyi bilen Bâkî, bununla teselli bulur:

Mînet Huda’ya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâkî kalur sahîfe-i ‘âlemde adumuz ³¹⁸
Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 192/6)

³¹⁸ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.14 -15

Bâkî'nin, Kanuni Sulatan Süleyman'a yazdığı Mersiyesinde onun ölümüne ilişkin söylediklerine bakalım:

Gerdûn-ı dûna zâr u zebûn oldu sanmanız
Maksûdı terk-i câh ile kurb-ı İlâh idi³¹⁹

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: Mersiye, II / 6)

(Alçak felek karşısında zayıf ve âciz kaldı sanmayınız. Gayesi, dünyaya ait mevkiî terk ederek Allah'a yaklaşmaktı.)

Bâkî, Kanuni'nin ölümünü felek karşısında zayıf ve âciz kalmak şeklinde düşünmemeliyiz, diyor. O, Allah'ın rızasını kazanabilmek için makam ve ikbalden yüz çevirip bu alçak dünyadan gitti.³²⁰

Cân u cihânı gözlerümüz görmese nola
Rûşen cemâli 'âleme hûrşîd ü mâh idi³²¹

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: Mersiye, II / 7)

(Gözlerimiz, artık canı da dünyayı da görmese şaşılır mı? O'nun aydınlık yüzü, cihana ay ve güneş gibiydi.)

Beyitte görülen “gözü görmemek” deyimini hem güneş ve ay olmadan dünyadakilerin görülemeyeceği hem de Kanuni'nin ölümünden sonra başka şeylerin hiçbir anlam ifade etmediği şeklinde kullanılmıştır. Can da gözle görülmez. Bâkî, kendisini himaye eden sultanın ölümüne o kadar çok üzülüyor ki, dünyanın, çok sevdiği şeylerin bile artık hiçbir değeri olmadığını samimi bir şekilde dile getiriyor. “Cân u cihan” dan bu anlamın kastedildiğini düşünüyoruz.³²²

Divan şairleri ölüm için daha çok “rihlet” göç kelimesini kullanırlar. Onlara göre ölüm bir göç etmedir; fani dünyadan baki âleme bir seferdir. Ölüm karşısında sorgulayıcı bir tavır almamaları da daha çok bu hususla ilgili olmalıdır. Ölüm, sonsuz

³¹⁹ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.76

³²⁰ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.139

³²¹ Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.76

³²² KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.139

bir hayatın başlangıcı olarak kabul edilince dünyadaki kederler, acılar adeta hafifler.³²³

Âhır çalındı kûs-ı rahîl itdün irtihâl
Evvel konağın oldı cinân bûstanları³²⁴

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: Mersiye, VI / 7)

(Sonunda göç davulu çalındı, göçtün; ilk konağın cennet bahçeleri oldu.)

Göçten ölüm kastedilmiştir. Beyitte “rahil” ve “irtihal” kelimeleri ile iştikak sanatına örnek verilmiştir.³²⁵

Gam degül Bâkî bekâ semtine kılsa irtihâl
Nice şehler bu fenâ mülkinde bâkî kalmadı³²⁶

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 533/5)

Bâkî'nin ölümle ilgili bazı âdet ve inançları konu alan gazellerinden de örnekler verelim:

İman ile ölme dileği:

Son nefeste iman ile göçmek her inançlı insanın arzusudur. Ancak âşık, rakip için bunun tersini diler:

Niçün ol yâre rakîbâ didün îmânımsın
Göreyin ayrılâsın son demi îmânundan³²⁷

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 389/3)

³²³ KAPLAN, Dîvandan Seslenen Bilge Şair, A.g.e., s.176

³²⁴ KAPLAN, A.g.e., s.177; Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.79

³²⁵ KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.157

³²⁶ KAPLAN, A.g.e., s.177; Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.431

³²⁷ YENİTERZİ, A.g.m. s.120; Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.340

Ölünün soğuması:

Beni öldürdi firâkun meded ey dost yetiş

Hele bir pâre dahı tende harâret bâkî ³²⁸

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 525/3)

(Ey dost! Beni ayrılığın öldürdü, aman yetiş! Vücutta daha bir parça hararet kaldı.)³²⁹

Ölünün kefenlenmesi:

Bâkî'nin bir beytinden cinayet sonucu hayatını kaybedenlerin kırmızı kefene sarıldığına dair bir ima mevcuttur:

Hâl-i yârün müşg bir hûnîn kefen maktûlidür

Al vâlâya sarupdur sanmanız 'attârlar ³³⁰

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 85/6)

Cenaze namazı kılınması:

Kadrüni seng-i musallâda bilüp ey Bâkî

Turup el bağlayalar karşuna yârân saf saf ³³¹

Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 229/9)

(Ey Bâkî! Dostlar, senin kadrini musallâ taşında bilerek karşısında durup saf saf el bağlasınlar.)

El bağlamak deyimi, hem namazda ellerin bağlanması hem de hürmet etme anlamlarında tevriyeli kullanılmıştır.³³²

³²⁸ YENİTERZİ, A.g.m. s.122; Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.426

³²⁹ TİMURTAŞ, A.g.e., s.167

³³⁰ YENİTERZİ, A.g.m. s.123; Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.153

³³¹ YENİTERZİ, A.g.m. 124; Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.242

³³² KÜÇÜK, Bâkî ve Dîvanından Seçmeler, A.g.e., s.303

Kabrin başına servi dikmek:

Ger ölürsem hasret-i kaddiyle ol servün beni
 Bir yire defn eylenüz kim sâye-i ‘ar’ar düşer³³³
 Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 119 / 2)

(O servinin boyunun ayrılığında ölürsem beni, ardıc ağacımın gölgesinin düşeceği bir yere gömünüz.)³³⁴

Mezara su serpmek:

Güller bitüre gül-şen ola hâk-i mezârüm
 Peykânun eger su sepelerse tozum üzre³³⁵
 Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 462 / 3)

Haksız yere öldürülenler için diyet (hûn-bahâ, kan bahâsı) istemek:

Câm-ı şarâb-ı la’l lebün mübtelâsıdur
 Şol bûseler ki andan alur kan bahâsıdur³³⁶
 Bâkî (Küçük, Tenkitli, 1994: G 80 / 1)

2.2. Fuzûlî ve Bâkî’nin Dünya ve Ölüm Düşüncelerinin Mukayesesi:

Çalışmamızın mukayese kısmında Fuzuli ve Baki’yi dünya ve ölüm düşüncelerine göre karşılaştırdığımız zaman karşımıza benzer ve farklı yönleri çıkar. Önce Fuzûlî’yi değerlendirelim:

Fuzuli bir aşk ve ıstırap şairidir. Ondaki bu aşk maddi olmayıp, manevi içeriklidir. Aşkın verdiği elem ve kederi sevmiştir. Divan şairleri içinde aşk ve

³³³ YENİTERZİ, A.g.m. s.126; Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.174

³³⁴ TİMURTAŞ, A.g.e. s.87

³³⁵ YENİTERZİ, A.g.m. s.127; Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.386

³³⁶ YENİTERZİ, A.g.m. s.134; Ayrıca bkz. KÜÇÜK, Tenkitli Basım, A.g.e., s.150

sevgiyi en kudretli şekilde Fuzûlî işlemiştir. Bu yönüyle sadece Bâkî'den değil Dîvan edebiyatının diğer temsilcilerinden de ayrılır. Fuzûlî'nin bu özelliği dünya görüşüne yansımıştır. Hayatta dert ve elem çekenin şiirde ve dolayısıyla da şairlikte / sanatta galip geleceğini düşünmüştür. Fuzûlî, dünyanın maddi unsurlarına önem vermez. Bu dünyanın geçici zevklerine de sırt çevirmiştir. Dünya zevkinin fani olduğunu ve o zevk için dünyaya bağlananın da zahmet çekeceğini vurgulamaktadır. Yani dünyaya bağlanmanın bir çeşit karanlık olduğunu düşünür. İnsan bu dünyada bir yolcudur, dünya ise bir kervansaraydır. Şüphesiz Fuzûlî'yi böyle bir dünya görüşüne sevk eden şey ilimdir. O, ilmin dünya için bir nizam koyacağı anlayışını taşır. Çünkü karşımızda hayatını ilme adanmış bir Fuzûlî vardır. Âlim bir şair olan Fuzûlî, fikirlerindeki kriterleri yaşantısında öncelikli olarak tecrübe etmiştir. İşte bu da bilgi ile mümkündür.

Bâkî'nin dünya görüşünde de karşımıza aşk çıkar. O da her şeyden evvel bir aşk şairidir. Fakat ondaki bu aşk manevî olmayıp, maddi ve tabî bir sevgidir. Fuzûlî'de görülen ıstırap ve acılar Bâkî'de farklıdır. Onda, dış dünyaya dönük acı ve ıstırap anlayışı hakimdir. Yarının düşünülmesini değil, içinde bulunduğu anın yani bugünün değerlendirilmesi düşüncesine sahiptir. Bâkî, eğlenceye meraklı olup zevk ve safa içinde günü gün etme düşüncesindedir. O, dünyaya hayal diye bakmıştır. Tabiat unsuru ağır basar. Yaşamayı sevmektedir. Makam ve mevki arzusu bir ömür boyu peşini bırakmamıştır. Buna rağmen dünyaya olan bağlılığında bir ölçü vardır. Dünya nimetlerinin her çeşidinden faydalanan şairin, özel hayatıyla şiirlerinde ortaya koyduğu hayat görüşü arasında paralellik görülür. Şiirleri, insanlık ruhunun duygu, düşünüş, dil ve ifade tekâmülü bakımından bir medeniyet şaheseridir. Bu da duygu ve hayal unsurunun en kesif bir şekilde hayatına hakim olmasıyla mümkün olmuştur.

Ölüm inancı her iki şairimizde de vardır. Yer yer ölümle ilgili inanç, âdet vb. unsurları eserlerinde dile getirmişlerdir.

Fuzûlî'ye göre bu dünya gurbettir. Asıl rahatlığın ölüm sayesinde öbür dünyada yaşanacağını söyler. Yani ahirette ebedi olarak yaşama hakkını insanoğlu bu dünyada elde edecektir. Asıl hayat bekadadır. Dünya hayatı geçicidir, fanidir. Ona göre, can sevgiliye aittir. Yani, Hakk'ın verdiği bir emanettir. Zaten Dîvan şairleri ölümün âşğın sevgilisi için canı feda etmesi şeklinde şairane bir şekilde ele almışlardır.

Fuzûlî, aşk derdi olana ölümün derman olduğu görüşündedir. Fakat onun hissiliği hiçbir zaman ölümü temenni etmek derecesinde değildir.

Bâkî ise hayattan zevk almayı, dünyayı ve yaşamayı sevmesine rağmen insanın bir gün yok olacağını düşünür, bunun için de üzülmez. Çünkü ona göre dünya fanidir, ölüm ise ebedi olmaktır. Ezeli olan takdire inanır, kadere razıdır. Ömrün kısa olduğu kanaatindedir. Sevdiği dünyadan ayrılacağını düşünmek burukluk verse de ölümden korkmaz.

SONSÖZ

Dîvan edebiyatının XVI. yüzyıl temsilcilerinden Fuzûlî ve Bâkî'yi dünya görüşleri ve ölüm düşünceleri yönünden incelediğimiz çalışmamızın neticesinde en evvel her ikisinin de bir aşk şairi olduğunu görüyoruz. Bu durum onların dünya ve ölüm hakkındaki görüşlerine yansımıştır. Fuzûlî aşkın manevi olanını tercih etmiş ve aşk ıstırabını sevmiş, acılarını “ben” merkezli olarak kendi bünyesinde yaşamıştır. Bâkî ise maddi aşka önem vermiştir. Acıları yaşama şeklide Fuzûlî'ninkinden farklı istikamettir. Fuzûlî için dünya fanidir, ona bağlanmamak lazımdır. Bu şekilde düşünerek eserleriyle insanlara rehber olmuştur. Bâkî ise dünyada yaşamının önemine işaretle her anın huzurlu, zevk ve safa içinde geçirilmesini söyler. Bâkî dünya nimetlerinden faydalanmayı esas almış, Fuzûlî'de aynı nimetlere ve maddi olan her şeye mesafeli davranmıştır. Fuzûlî için dünyanın nimetleri önem arz etmez. O, eserlerine hayat tecrübelerini yansıtmıştır. Bâkî ise her yönüyle Fuzûlî'den sonraki dönemde ağırlığını hissettirmiştir.

Dünya görüşlerinden hareketle ölüm anlayışlarında da kendilerine has bir tablo belirlemiştir. Ölümün insana korku veren soğuk hali her iki şair tarafından da ortadan kaldırılmış, ölümün güzelliği sevgiliye kavuşmanın verdiği / vereceği sevinçle bir tutulmuştur. Fuzûlî'ye göre âşık, ölse bile aşk yolundan çıkmaz. Aşk hastalığı ile Hakk'a yaklaşmanın mümkün olacağına inanır. Gerçek ölümü Hakk'a kavuşma olarak görmüştür. Fuzûlî, asıl huzurun / rahatlığın ahirette yaşanacağı düşüncesiyle ölümü rahat bir hayatın başlangıcı olarak düşünmüştür. Bâkî ise ömrün kısalığının değerlendirilmesini, huzurun bu dünyada yakalanmasını / yaşanmasını ileri sürmüştür. O da dünyanın fani olduğu düşüncesinden hareketle, her şey gibi insanında sonlu olduğunu bilir. Ölümün, ölümsüzlük / ebedlik olacağı kanaatindedir.

Bu tez çalışmamızda Dîvan edebiyatının iki büyük temsilcisi Fuzûlî ve Bâkî'yi dünya görüşleri ve ölüme dair düşünceleri kapsamında ele almaya çalıştık. Ölümsüz eserleriyle bugünüme ışık tutan şairlerimizin sahip oldukları düşünceler üzerinde daha da geniş çalışmalar yapmak ve bu düşünceler istikametinde edebiyatımıza yeni Fuzûlî ve Bâkî'ler kazandırmak bizim için bir ihtiyaçtır.

KAYNAKÇA

- Açıköz, Namık**, Fuzûlî, Timaş, İstanbul, 1998.
- Bâkî ve Divanından Seçmeler**, Haz. :Sabahattin Küçük, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002.
- Bâkî Dîvanı**, Haz. Sabahattin Küçük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994
- Çavuşoğlu, Mehmet**, “Bâkî” md. TDV İA, TDV, İstanbul, 1991.
- Ergül, Müslim**, Fuzûlî, Toker Yay., İstanbul, 1998.
- Dahukî, İbrahim**, Fuzûlî'nin Hayatı Hakkında Bazı Yeni Tespitler ve Arapça Dîvanı Üzerine Düşünceler, Fuzûlî Kitabı 500. Yılında Fuzûlî Sempozyumu Bildirileri, İBBKİDBY, İstanbul, 1996.
- Doğan, Muhammet Nur**, Bâkî, Şule, İstanbul, 1998.
- , Fuzûlî'nin Poetikası, Ötüken, İstanbul, 2002.
- Fuzûlî Dîvanı**, Haz. : Kenan Akyüz ve diğerleri, Akçağ, Ankara, 1990.
- Gölpınarlı, Abdülbâki**, Fuzûlî Dîvanı, İnkılap, İstanbul, 1961.
- Hacieminoğlu, Necmettin**, Fuzûlî, Cönk, İstanbul, 1984.
- İpekten, Haluk**, Bâkî, Akçağ, Ankara, 1998.
- , Fuzûlî, Akçağ, Ankara, 2007.
- Kabaklı, Ahmet**, Alperen Fuzûlî, Fuzûlî Kitabı, İBBKİDBY, İstanbul, 1996.
- Kaplan, Mahmut**, Dîvandan Seslenen Bilge Şair, Öncü Kitap, Ankara, 2009.
- Karahan, Abdülkadir**, Fuzûlî Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti, Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1989.
- , “Fuzûlî” md. TDV İA, TDV Yay., c.13, İstanbul, 1996.
- , Fuzûlî'nin Psikolojisi Üzerine, Fuzûlî Kitabı, İBBKİDBY, İstanbul, 1996.
- Karayev, Yaşar**, Fuzûlî'nin Ortak Türk – İslam Kültürleri Tarihinde Rolü ve Yeri, Fuzûlî Kitabı, İBBKİDBY, İstanbul, 1996.
- Kocatürk, Vasfi Mahir**, Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1964.
- Kur'an-ı Kerim Meâli**, Haz.: Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, DİB Yay., Ankara, 2006.
- Maden, Sait**, Fuzûlî, Çekirdek, İstanbul, 2002.
- Mazıoğlu, Hasibe**, Fuzûlî ve Türkçe Dîvanından Seçmeler, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002.

- , Fuzûlî Üzerine Makaleler, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1997.
- Okul Sözlüğü**, Haz. : İsmail Parlatır ve diğerleri, TDK, Ankara, 1994.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi**, Fuzûlî'ye Dair, Fuzûlî Yaşamı, Sanatı, Yapıtları, Engin Yayıncılık Kurulu, İstanbul, 1997.
- Tarlan, Ali Nihat**, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, Akçağ, Ankara, 2005.
- , “Hayâlî – Bâkî”, Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan'ın Makalelerinden Seçmeler, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1990.
- Taşcıoğlu Güngör, Şeyma**, Fuzûlî'de Sosyal Tenkid, Fuzûlî Kitabı, İBBKİDBY, İstanbul, 1996.
- Timurtaş, Faruk Kadri**, Bâkî Dîvanından Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1987.
- Uraz, Murat**, Bâkî, Tefeyyüz, İstanbul, 1938.
- Yaşar, Selahaddin**, Fuzûlî, Yeni Asya, İstanbul, 1989.
- Yener, Cemil**, Fuzûlî, Çağdaş, İstanbul, 1995.
- Yeniterzi, Emine**, Dîvan Şiirinde Ölüme Dair Bazı Hususlar, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Konya, 1999, S.5.
- Yesirgil, Nevzat**, Bâkî, Varlık, İstanbul, 1953.
- , Fuzûlî, Varlık, İstanbul, 1959.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Selman KONUK			
Doğum Yeri:	Kadınhanı			
Doğum Tarihi:	10.05.1974			
Medeni Durumu:	Evli			
Öğrenim Durumu	: İlahiyat Fakültesi			
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Atatürk	-	Kadınhanı	1986
Ortaöğretim	İmam-Hatip Lisesi	-	Kadınhanı	1989
Lise	İmam-Hatip Lisesi	Edebiyat	Kadınhanı	1993
Lisans	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	İlahiyat	Ankara	1999
Yüksek Lisans	-	-	-	-
Becerileri:	Ev işleri.			
İlgi Alanları:	Edebiyat, Spor (Futbol)			
İş Deneyimi:	Sınıf Öğretmenliği (Vekil), İmam-Hatip, Vaiz			
Aldığı Ödüller:	Takdir Belgesi (1), Teşekkür Belgesi (1), Plaket (1)			
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:	Yrd. Doç. Dr. Sinan GÖNEN – Selçuk Üniversitesi / Fen – Edebiyat Fakültesi. KONYA Harun AYDIN – Emekli Edebiyat Öğretmeni. Kadınhanı / KONYA			
Tel:	0.537.784 88 57			
E-Posta:	selmankonuk@hotmail.com			
Adres	Ev: Fatih Mahallesi Nevzat İSPİR Caddesi No:121 Kat:3 Ilgın / KONYA İş: İlçe Müftülüğü Ilgın / KONYA			